

YKSIVANHEMPAISTEN LASTEN OSALLISUUDEN
LISÄÄMINEN LUOVIN MENETELMIN
Perheaiheista ryhmätoimintaa 3–7-vuotiaille

Henna Möttö ja Noora Yli-Harja
Opinnäytetyö, kevät 2012
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Diak Etelä, Helsinki
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)
+ lastentarhanopettajan kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Möttö, Henna & Yli-Harja, Noora. Yksivanhempaisten lasten osallisuuden lisääminen luovin menetelmin – Perheaiheista ryhmätoimintaa 3–7-vuotiaille. Helsinki, kevät 2012, 99 s., 5 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä Helsinki. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan virkakelpoisuus.

Yksivanhempaisten lasten osallisuuden lisääminen luovin menetelmin – perheaiheista ryhmätoimintaa 3-7-vuotiaille oli toiminnallinen opinnäytetyö, jossa yhteistyökumppanina toimi Pienperheyhdistyksen Lapsilisä-projekti. Opinnäytetyön tavoitteena oli järjestää ryhmätoimintaa, jossa osallistettiin lapsia luovin menetelmin ja saatiin heidän äänensä kuuluville perheteemasta. Lisäksi toiminnalliseen opinnäytetyöhön kuului kerhotoiminnasta koottujen julisteiden toteutus.

Lasten kerholle keksimä nimi ”Hamsterioravakerho” toteutettiin syksyllä 2011 eräässä Lapsilisä-projektin ryhmässä. Kerhokertoja oli yhteensä viisi ja yksittäinen tapaamiskerta kesti keskimäärin 55 minuuttia. Kerhoon osallistui kuusi lasta, joita jokaisella kerhokerralla oli paikalla 2–3. Lapset olivat iältään 3–7-vuotiaita. Kerhokerrat koostuivat samanlaisesta struktuurista, johon kuului alkuleikit, varsinainen luova ja osallistava toiminta sekä lopetus ja palautteenanto. Luovina menetelminä käytettiin maalaamista, sadutusta, perhekuvan piirtämistä, roolileikkiä ja luovaa liikuntaa. Opinnäytetyöhön kuuluvat julisteet toteutettiin keväällä 2012.

Opinnäytetyön arvioinnin tukena käytettiin osallistuvaa havainnointia, jossa käytettiin apuna etukäteen suunniteltua havainnointilomaketta. Muistin tukena käytettiin valokuvaamista. Lisäksi arviointiin osallistuivat Lapsilisä-projektin yhteyshenkilöt.

Toiminnasta saatujen kokemusten mukaan luovat menetelmät toimivat pääasiassa hyvin. Lapset tuottivat omia ajatuksiaan avoimesti. Menetelmät mahdollistivat sen, että lapset pystyivät lapsen tavalla ilmaisemaan itseään. Lapset kokivat kerhon positiivisena ja antoivat siitä myönteistä palautetta. Yhteistyökumppaneilta saadun palautteen perusteella julisteet olivat toimivia ja asiayhteyteen sopivia. Julisteilla tullaan lisäämään edelleen lasten osallisuutta ja hyvinvointia, kun Pienperheyhdistys käyttää niitä tapahtumisissaan.

Johtopäätöksenä todettiin, että ikäryhmien hajauttaminen Lapsilisä-projektissa oli mielekästä erityisesti lasten ja perheiden näkökulmasta. Tulevaisuudessa eri-ikäisille hajautettujen ja pitkäkestoisten ryhmien kokoaminen olisi kuitenkin haasteellista Lapsilisä-projektin rajallisten resurssien ja perheiden vaihtelevan osallistumisen vuoksi. Toiminnallisen opinnäytetyön aikana ilmeni, että toiminta oli merkityksellistä ja mahdollisti lasten kuulemisen sekä yksilöllisen huomioon. Toiminta tuki myös yhden vanhemman perheiden arkea.

Asiasanat: yksivanhempaisuus, osallisuus, luovat menetelmät, perhe, ryhmätoiminta, toiminnallinen opinnäytetyö, juliste, lapsi

ABSTRACT

Möttö, Henna and Yli-Harja, Noora.

One-parent Family: Child Participation by Using Creative Methods.

99 p., 5 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Spring 2012.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Social Services and Education. Degree: Bachelor of Social Services.

The thesis is a functional thesis. The aim of this thesis was to plan, organize and evaluate group activities for children who live in one-parent families. The objective was to increase child participation and to hear children's own voice about the theme of a family. The second objective was to produce posters. The posters were based on group activities and their purpose was to increase the wellbeing of children and families. This thesis was carried out in partnership with The Single Parents' Association in the Lapsilisä-project.

The purpose was to arrange functional children's groups by using creative methods. The groups consisted of a similar structure, which included start games, creative activities and collecting feedback. The creative methods included painting, drawing, storytelling, drama and creative movement. The groups gathered five times in autumn 2011. One meeting lasted on average 55 minutes. The children were three to seven years old. In total, six children took part in the group and two or three children participated in the activities at the same time.

The method used was participatory observation. Observation was supported by using an observation form. The method included photographing. The thesis was evaluated by the authors of the thesis, co-operating partners, children and parents. The feedback collected from children and parents on the groups was positive. In the group the children produced their own ideas openly and creative methods were considered useful. These methods made it possible that children were able to express themselves. In turn, posters were successful and context-sensitive.

As conclusions, it was meaningful to divide children to different age groups, especially from the perspective of children and families. However, in the future it will be challenging to organize the groups due to the limited resources of Lapsilisä-project and varying involvement of families.

Keywords: children, one-parent family, participation, poster, creative methods

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Pienperheyhdistys yhteistyökumppanina ja Lapsilisä-projekti toimintaympäristönä.....	8
2.2 Työn tavoitteet	9
3 MIKÄ ON PERHE?	11
3.1 Perhe ennen ja nyt – Lapsiperhe Suomessa	11
3.2 Huoltajuuden juridiset muodot.....	13
3.3 Lapsiperheköyhyys ja muut haasteet yksinhuoltajaperheessä	16
3.4 Lasten näkökulmia perheestä	18
4 LAPSEN OSALLISUUS	22
4.1 Lapsen osallisuuden merkitys	22
4.2 Osallisuuden tasot eri teorioiden valossa	24
4.3 Lapsilähtöisyys.....	25
5 LAPSIRYHMÄSSÄ KÄYTETYT LUOVAT MENETELMÄT	27
5.1 Lapsi ja luova toiminta.....	27
5.2 Kuvataide	28
5.3 Sadutus	30
5.4 Roolityöskentely	31
5.5 Luova liikunta ja tanssi	33
6 LAPSIRYHMÄN OHJAAMISESSA HUOMIOITAVIA ASIOITA.....	35
6.1 Ryhmänohjausprosessi.....	35
6.2 Lapsiryhmän ohjaajan rooli.....	36
7 OPINNÄYTETYÖPROSESSI	39
7.1 Opinnäytetyön ideointi- ja suunnitteluvaihe	39
7.2 Ryhmätoiminnan suunnittelu- ja toteutusvaihe.....	40
7.3 Julisteen toteuttaminen.....	43

8 KERHON TOTEUTUS JA ARVIOINTI	44
8.1 Kerhon struktuuri	44
8.2 ”Mä tykkään hamstereista!” – tutustumiskerta	46
8.3 ”Mä piirrän isin tähän vaikkei se asukaan meillä” – perhekuva	49
8.4 ”Ja sitten tuli eno ja söi loput lihasopasta” – sadutus.....	53
8.5 ”Mä haluan olla kissa” – kotileikki.....	56
8.6 ”Voisko olla sellanen räväkkä tunne?” – luova liikkuminen ja tunteet	59
8.7 Ohjaajien oman toiminnan arviointi.....	63
9 JULISTEEN TOTEUTUS JA ARVIOINTI	67
10 OPINNÄYTETYÖN ARVIOINTI	70
10.1 Arvioivat tahot ja arviointikeinot.....	70
10.2 Yhteistyökumppaneilta saatu palaute.....	70
10.3 Vanhemmilta saatu palaute	72
10.4 Opinnäytetyöntekijöiden arviointi opinnäytetyöstä ja tavoitteiden saavuttamisesta.....	72
12 POHDINTA	76
12.1 Opinnäytetyön pohdinta	76
12.2 Kehittämisen- ja jatkoehdotusten pohdinta.....	78
12.3 Ammatillisuuden pohdinta	80
LÄHTEET	83

LIITE 1: Tiedote vanhemmalle

LIITE 2: Havainnointilomake

LIITE 3: Kerhon toteutussuunnitelma

LIITE 4: Havainnointilomake ohjaajille

LIITE 5: Julisteet

1 JOHDANTO

Perheiden monimuotoisuus on lisääntynyt ja erilaiset perhemuodot ovat nykyään hyväksytympiä. Avio- ja avoerojen määrä on lisääntynyt ja yhä useampi lapsi elää ilman toista jatkuvasti läsnä olevaa vanhempaa. Noin 30 000 alaikäisen lapsen arki muuttuu vanhempien avio- tai avoeron myötä vuosittain (Santala 2009, 136). Vuonna 2010 yhden vanhemman perheissä asui hieman yli 180 000 lasta ja kaikista lapsiperheistä yhden vanhemman perheiden osuus oli 20,2 % (Yhden vanhemman perheiden liitto i.a).

Lasten osallisuuden edistäminen on ajankohtainen teema. Lasten oikeus osallisuuteen on perusteltu YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa (1989). Näkemyksemme mukaan lapsilla ei ole tarpeeksi mahdollisuuksia ilmaista omia subjektiivisia kokemuksiaan, vaan aikuinen määrittelee usein lapsen ajatuksia, tarpeita ja mielipiteitä. Tavoitteenamme on lisätä lasten äänen kuulumista ja mahdollisuuksia. YK:n lasten oikeuksien sopimus toimii pitkälti opinnäytetyön lähtökohtana. Lapsi kokee, että häntä arvostetaan silloin, kun hän tulee kuulluksi ja nähdyksi (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 215).

Suomalaista perhepolitiikkaa on luonnehdittu ydinperhekeskeiseksi. Sitä on moitittu varsinkin siitä, ettei perhepolitiikassa oteta tarpeeksi huomioon yksinhuoltajaperheiden tarpeita. (Hämäläinen 2010, 245.) Kunnat ja valtio suuntaavat liian vähän resursseja yksinhuoltajiin, joten kolmannella sektorilla on suuri merkitys yksinhuoltajaperheiden tukemisessa. Toiminnallinen opinnäytetyö on toteutettu yhteistyössä kolmannen sektorin kanssa. Opinnäytetyö vaikuttaa positiivisesti toimintaan osallistuneiden yhden vanhemman perheiden tilanteeseen.

Suomessa yksinhuoltajuudesta on tehty vähän tutkimusta. Nämä tutkimukset kohdistuvat pitkälti vanhempiin ja perheen taloudelliseen hyvinvointiin, mutta yksinhuoltajien arkielämään ja perheeseen liittyvät teemat ovat tarkastelun ulkopuolella (Forssén, Haataja & Hakovirta 2009, 10). Tämän vuoksi epäilemme, että lapsiin kohdistunut tutkimus on jäänyt vähäiseksi. Siksi tahdomme korostaa lasten näkökulmaa opinnäytetyössämme.

Opinnäytetyö oli työelämälähtöinen ja yhteistyötahona toimi Pienperheyhdistyksen Lapsilisä-projekti. Olimme mukana yhdistyksen toiminnassa järjestämällä osallistavaa ja perheteemaista kerhotoimintaa 3–7-vuotiaille yksivanhempaisille lapsille. Perheteeman valitsimme, koska perhe on lapsille tärkeä elinympäristö ja olimme kiinnostuneita aiheesta. Käytimme kerhossa luovia menetelmiä osallisuuden lisäämiseksi. Lisäksi laadimme opinnäytetyön aiheesta nousevia julisteita Pienperheyhdistyksen käyttöön.

Lähtökohtana opinnäytetyön aiheen valinnassa oli, että tavoittelimme lastentarhanopettajan kelpoisuutta. Yhteisinä mielenkiinnonkohteinamme olivat varhaiskasvatusikäiset lapset, lasten osallisuuden lisääminen, eron kokeneet lapset ja luovien menetelmien käyttö. Tahdoimme toteuttaa varhaiskasvatusta jossain muussa ympäristössä kuin päiväkodissa, jotta saimme lisättyä ammattitaitoamme pedagogisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Tällä tavoin näkemyksemme yksinhuoltajuudesta ja yhden vanhemman perheistä ja heidän hyvinvoinnistaan avartuivat. Olimme lisäksi kiinnostuneita työskentelemään käytännönläheisesti, jonka vuoksi toteutimme toiminnallisen opinnäytetyön. Koimme mielekkääksi yhdistää teorian ja käytännön, joka mahdollistui toiminnallisessa opinnäytetyössä. Näiden tekijöiden seurauksena työmme muotoutui mielenkiinnon kohteidemme mukaiseksi.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Pienperheyhdistys yhteistyökumppanina ja Lapsilisä-projekti toimintaympäristönä

Yhteistyökumppaninamme toimi Pienperheyhdistys. Yhdistys on perustettu yksinhuoltajien toimesta vuonna 1968. Se on uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumaton kansalaisjärjestö, joka edistää tasa-arvoisen lapsuuden toteutumista ja lasten aseman parantamista. Yhdistyksen perustehtävänä on antaa voimia ja tukea vanhemmille sekä mahdollisuuksia lapsille. Kansalaisjärjestön näkökulmasta Pienperheyhdistyksen tehtävänä on vahvistaa luottamusta sekä tukea vaikeissa elämäntilanteissa elävien perheiden voimaantumista. (Pienperheyhdistys i.a.)

Jokaisella yhdistyksellä on omat arvonsa (Kalliola, Kurki, Salmi & Tamminen-Vesterbacka 2010, 81). Meidän tuli opinnäytetyöntekijöinä kunnioittaa yhteistyökumppanimme arvoja. Arvomme ja tavoitteemme kohtasivat Pienperheyhdistyksen arvojen kanssa. Pienperheyhdistyksen arvot kuuluvat seuraavasti:

Lapsi, lapsuus ja lapsen mieli on toimintamme äidinkieli. Luovuus on meille toinen mieli, ammatillisuus raamit ja pesusieni. Luota, suvaitse, ole avoin, Sua kohdella haluamme tällä tavoin, sillä asiakas on elämänpuumme, ilo ja huumori taivas ja kuumme. Yhteistyössä lepää toiminnan ydin, teen työni hyvin ja joustamaan pyrin. Mutta vain itseni hoiva luo kestävän sylin, jos sen mä hylkään, silloin todella tyrin. (Pienperheyhdistys i.a.)

Pienperheyhdistys järjestää jäsenilleen monipuolista toimintaa ja palveluita. Yhdyshenkilöinäimme toimivat Lapsilisä-projektin projektikoordinaattori Kaisli Syrjänen ja projektityöntekijä Hanna Juurinen. Projekti on kolmivuotinen hanke, joka järjestetään vuosina 2010–2013. Projektissa pyritään löytämään keinoja vaikuttaa pienituloisten yksivanhempaisten perheiden tilanteeseen, vahvistaen perheen omia voimavaroja monenlaisen ryhmä- ja harrastustoiminnan kautta. Projektissa järjestetään ryhmätoimintaa ympäri pääkaupunkiseutua. Näihin toimintoihin saavat osallistua kaikki perheenjäsenet, mutta lapset ja aikuiset kokoontuvat eri ryhmissä. Lisäksi Lapsilisä-projekti järjestää erilaisia retkiä ja leirejä. (Pienperheyhdistys 2012.) Toteutimme opinnäytetyömme eräessä Lapsilisä-projektin ryhmässä 3-7-vuotiaiden lasten kanssa.

Airaksisen ja Vilkan (2003, 19) mukaan erilaisille yhdistyksille kannattaa tarjota ideoita opinnäytetyön aiheeksi. Pienperheyhdistys oli mielenkiinnonkohteidemme kannalta hyvä vaihtoehto yhteistyökumppaniksi. Tahdoimme tarjota erityisesti yhden vanhemman perheille jotain konkreettista tukea ja lapsille tavoitteellista toimintaa. Pienperheyhdistyksen toiminnassa tämä oli mahdollista, kun puolestaan esimerkiksi päiväkohteissa olisi ollut hyvin heterogeeninen ryhmä erilaisista perheistä tulevia lapsia. Pienperheyhdistystä kiinnosti erityisesti lapsille järjestettävä osallistava toiminta ja he suhtautuivat myönteisesti tulevaan yhteistyöhön.

2.2 Työn tavoitteet

Opinnäytetyön tavoitteena oli yksivanhempaisista perheistä tulevien lasten osallistaminen ja lasten äänen kuuluville saaminen perheteemasta. Osallistamisen ja perheteeman tarkastelun tukena käytimme luovia menetelmiä. Lapselle on ominaista ilmaista ajatuksiaan tekemisen kautta (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20). Tämän vuoksi luovat ja toiminnalliset menetelmät olivat toimivia lasten kanssa työskennellessä. Lasten osallisuutta lisäsimme järjestämällä lapsille tavoitteellista ryhmätoimintaa, jonka teemana oli perhe. Ryhmätoiminnan avulla annoimme lapsille mahdollisuuden ilmaista itseään, ajatuksiaan ja tunteitaan. Luovien menetelmien avulla saimme selville lasten ajatuksia perheestä ja lisäsimme heidän osallisuuttaan. Kerhotoiminnan avulla tuimme lasten kehitystä ja tarjosimme voimaantumisen kokemuksia haasteellisessa elämäntilanteessa oleville perheille.

Toisena tavoitteenamme oli parantaa lasten ja perheiden tasa-arvoa ja hyvinvointia yhteiskunnassa. Tähän tavoitteeseen pyrimme laatimalla kolme julistetta, joissa käytimme osittain kerhossa lapsilta saatua materiaalia, kuten lasten tekemiä kuvia ja sanomia lausahduksia. Julisteiden tavoitteena oli herättää keskustelua lasten osallisuudesta ja perheiden hyvinvoinnin merkityksestä. Lisäksi tekemämme julisteet tuovat jatkossa näkyvyyttä Pienperheyhdistykselle.

Omakohtaisiksi tavoitteiksi asetimme sen, että harjaannumme lasta osallistavien menetelmien käytössä. Tarvitsemme tulevana ammattilaisina erilaisia työmenetelmiä, joita voimme käyttää lasten ja perheiden parissa työskennellessämme. Tavoitteenamme oli

kehittyä lapsiryhmän ohjaajina ja lapsilähtöisinä kasvattajina. Sosionomin työssä on tärkeää hallita ryhmänohjaustaidot, työskentelimme pä lasten, nuorten tai aikuisten parissa. Tavoitteenamme oli lisäksi kehittyä yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa ja oppia ymmärtämään paremmin ammatillisesta näkökulmasta eri elämäntilanteissa olevien perheiden tilannetta. Tiimityöskentely- ja yhteistyötaidoissa kehittyminen oli yksi oma-kohtaista tavoitteistamme. Lisäksi tavoitteenamme oli oppia suunnittelemaan, toteuttamaan, arvioimaan ja raportoimaan pitkäjänteisesti toimintaamme.

3 MIKÄ ON PERHE?

3.1 Perhe ennen ja nyt – Lapsiperhe Suomessa

Jotta perheitä voitaisiin tutkia ja tehdä perheisiin liittyviä tilastoja, on oltava yhdenmukainen käsitys siitä mitä perheellä tarkoitetaan. Suomen Tilastokeskuksen määrittelemä perhe muodostuu yhdessä asuvista avio- tai avoliitossa olevista tai parisuhteensa rekisteröineistä henkilöistä ja heidän lapsistaan. Perheen voi muodostaa myös jompikumpi vanhemmista lapsineen tai lapsettomat avio- ja avopuolisot sekä parisuhteensa rekisteröineet henkilöt. Perheessä voi olla enintään kaksi perättäistä sukupolvea. Lapsiperheiksi kutsutaan perheitä, joissa kotona asuu vähintään yksi alle 18-vuotias lapsi. (Tilastokeskus 2011a.)

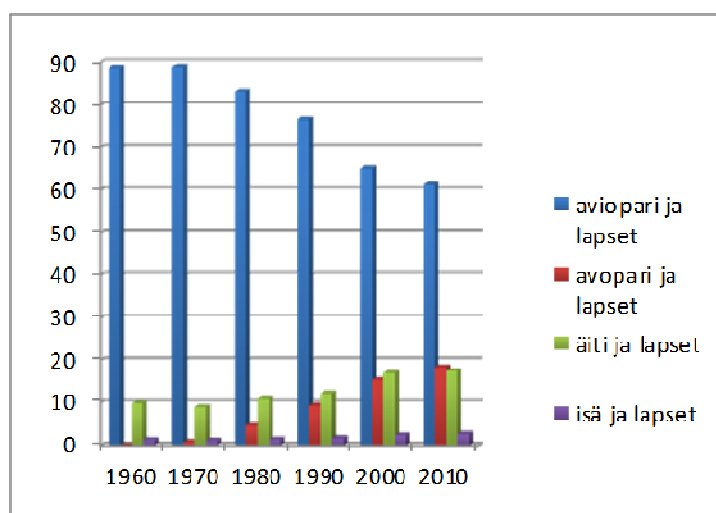
Vaikka perheen käsite on määritelty, käsitys perheestä ei ole kuitenkaan aina ollut samanlainen. Vuonna 1745 julkaistussa ensimmäisessä suomalaisessa sanakirjassa ei vielä esiintynyt sanaa ”perhe” tai ”familija”, vaan sanakirjasta löytyivät ainoastaan sanat ”huonecunda” ja ”hushåll”. Suomessa sivistyneistön käyttämä ruotsinkielinen ”familj” viittasi pikemminkin kotitalouteen, huusholliin, – siis huonekuntaan, joka piti sisällään isännän, emännän ja heidän lastensa lisäksi myös sukulaiset, palveluskunnan ja muun samassa talossa asuvan väen. Ennen 1800-lukua oli vielä vaikea puhua perheestä liittäen sitä taloon, sukulaisiin, työyhteisöön ja palvelijoihin. (Yesilova 2009, 20–21.)

Sata vuotta sitten suurin osa perheistä asui maaseudulla. Silloin lasten lukumäärä perheissä oli suuri. (Lastensuojelun keskusliitto i. a.) Perheiden keskikoko on tasaisesti pienentynyt 1950-luvulta vuoteen 2010 asti. 1950-luvulla perheen keskikoko oli 3,72 perheenjäsentä ja 2010 perheen keskikoko oli enää 2,79 perheenjäsentä. (Tilastokeskus 2011b.) Vielä 50 vuotta sitten Suomessa lapsiperheet olivat suuria ja lapsia syntyi paljon. Perhekoko alkoi kuitenkin pienentyä, kun ihmiset alkoivat muuttaa maaseudulta yhä enemmän kaupunkeihin, joihin rakennettiin tiiviitä asuinalueita. Aiemmin isovanhemmat olivat läsnä ja osallistuivat lastenlastensa hoitoon ja kasvatukseen enemmän kuin nykyään. (Lastensuojelun keskusliitto i. a.)

Avioerot ja avoliitot olivat harvinaisia vielä viitisenkymmentä vuotta sitten. Ydinperheet ovat kuitenkin menettäneet asemaansa 1960-luvulta lähtien avoliittojen määrän noustessa ja lapsiluvun laskiessa. Yhteiskunnan arvomaailma on monipuolistunut ja perinteiset merkitykset rapautuneet. Näistä seikoista on seurannut keskustelua ydinperheen väistymisestä ja vaihtoehtoisten perhemuotojen yleistymisestä perhemalleina. Vuonna 2009 peräti 45 % solmituista avoliitoista päättyi eroon. (Vilèn ym. 2010, 10; Lastensuojelun keskusliitto i.a.; Tilastokeskus 2010b.)

Nykyään tyypillisessä suomalaisessa lapsiperheessä on avoliitossa elävät isä ja äiti sekä kaksi lasta. Avoliitto on Suomessa yleinen. Avoliitossa puoliset asuvat yhdessä, mutta eivät ole naimisissa keskenään. On olemassa myös yhden vanhemman perheitä, joissa lasten kanssa asuu vain äiti tai isä. Uusperheiden määrä on Suomessa lisääntynyt. Vuonna 2009 uusperheiden osuus lapsiperheistä oli 9,2 %. Uusperheissä eronnut tai eronneet solmivat uuden avio- tai avoliiton. Uusperheissä voi olla lapsia puolisoiden edellisistä liitoista ja myös heidän biologisesti yhteisiä lapsiaan. On olemassa myös sellaisia naisia ja miehiä, jotka tietoisesti hankkivat ja kasvattavat lapsensa yksin. Perheessä vanhemmat voivat olla myös samaa sukupuolta. Suomessa samaa sukupuolta olevat kumppanit voivat rekisteröidä parisuhteensa ja adoptoida kumppaninsa lapsen. (Lastensuojelun keskusliitto i.a.; Tilastokeskus 2010c.)

Perheet ovat nykyään paljon moninaisempia kuin ennen ja perheiden moninaisuus lisääntyy jatkuvasti (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010, 19). Alla olevassa kuviossa näkyy vuosien 1960 ja 2010 välillä tapahtunut lapsiperheiden jakauman muutos. Avoliittojen määrä on vuosien varrella vähentynyt, kun puolestaan avoliittojen ja yhden vanhemman perheiden määrä on lisääntynyt. (Tilastokeskus 2011c.)

KUVIO 1. Lapsiperheiden jakauma vuosina 1960–2010. (Tilastokeskus 2011c.)

Perhe-käsitteellä ei ole yksiselitteistä määritelmää eikä se kerro perheiden historiallisesta moninaisuudesta ja läheissuhteiden eri ulottuvuuksista. Puhuttaessa lapsiperheistä täytyy muistaa, että perheet eroavat toisistaan paljonkin. Lisäksi kulttuuri säätelee käsityksiä perheistä. Esimerkiksi Suomessa ja länsimaalaisessa kulttuurissa erotetaan usein perhe ja sukulaiset toisistaan, kun puolestaan yhteisöllisemmissä maissa koko suku on yhtä suurta perhettä. Perhe koostuu erilaisista sukupuolisuhteista, sukulaissuhteista, sukupolvisuhteista ja osapuolten välisistä asumisen järjestelyistä. Näitä suhteita tutkimalla voidaan nähdä, miten kukin perhe milloinkin rakentuu. Usein myös perheenjäsenillä on keskenään erilaiset käsitykset siitä, keitä perheeseen kuuluu. (Forsberg 2003, 11–12; Vilén ym. 2010, 10.) Perhemuodot voivat muuttua yksilön elämän aikana useasti. Esimerkiksi vanhempien erotessa lapset elävät yhden vanhemman perheessä, joka voi ajan myötä muuttua uusperheeksi. Tämän jälkeenkin perheen rakenne voi edelleen muuttua moneen kertaan.

3.2 Huoltajuuden juridiset muodot

Ydinperhe on pitänyt pintansa muutosten keskellä ja säilyttänyt suosionsa suomalaisten perheihanteena ja käytäntönä. Kuitenkin avioerot ovat yleisiä, ja perheen elinkaari on lyhentynyt. (Hämäläinen 2010, 244.) Vanhempien ero on lapsen hyvinvoinnin kannalta vaikea ja monitahoinen kysymys. Muun muassa Lastensuojelun Keskusliitto on kiinnittänyt huomiota siihen erityisesti lastensuojelullisesta näkökulmasta ja ryhtynyt kehittä-

mään 2000-luvulla uutta palvelukonseptia eroavien vanhempien tueksi. Useimmissa tapauksissa lapsen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että tunnesuhde ja vuorovaikutus molempiin vanhempiin säilyvät vanhempien erosta huolimatta. (Hämäläinen 2010, 245.)

Yhteishuoltajuudella tarkoitetaan sitä, että molemmat vanhemmat ovat lapsen huoltajia ja he tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset. Tällöin molemmalla vanhemmalla on oikeus hoitaa lapsen henkilökohtaisia asioita, kuten osallistua lasten hoitoon ja kasvatukseen, vaikuttaa lapsen terveydenhuoltoon ja koulutukseen sekä lapsen asuinpaikkaan. (Broberg & Hakovirta 2009, 188.) Yhteishuoltajuuspäätöksen jälkeen lapset jäävät useammin asumaan äidin kuin isän kanssa. Äidin lähivanhemmuus nähdään luontevaksi jatkeeksi, koska äiti yleensä on kantanut lapsesta päävastuun jo ennen eroa. (Santala 2009, 136.) Nykyään erotilanteissa yli 90 % vanhemmista päätyy yhteishuoltajuuteen (Forssén ym. 2009, 11).

Santalan (2009, 148) tekemässä tutkimuksessa kävi ilmi, että suurimmalle osalle vanhemmista lapsen huoltomuodon valinta oli selvä, mutta tapaamis- ja asumisjärjestelyt aiheuttivat vanhempien välille suuria erimielisyyksiä. Usein yhteishuolto nähdään sekä lapsen että vanhempien kannalta parhaana vaihtoehtona. Tutkimuksessa vanhemmat perustelivat yhteishuollon valintaa siten, että silloin kummankaan vanhemman ei ainaakaan teoriassa tarvitse luopua arjesta lapsen kanssa. (Santala 2009, 148.) Parhaimmillaan yhteishuoltajuus helpottaa lapsen kanssa asuvan lähivanhemman käytännön elatus- ja hoivavastuita ja ylläpitää läheisiä lapsi-vanhempisuhteita myös muualla asuvaan etävanhempaan (Haataja 2009, 47.)

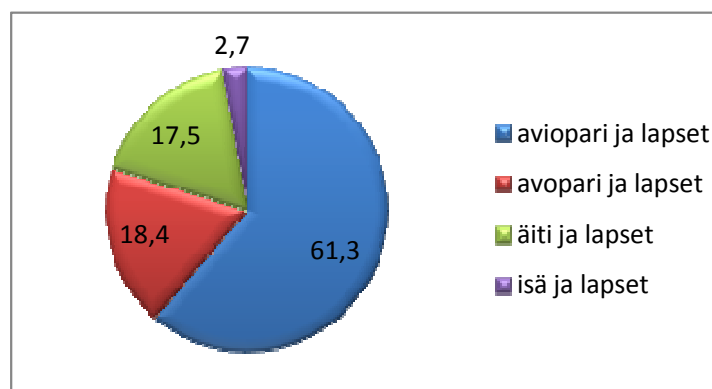
Yksinhuollossa toinen vanhemmista menettää jossain määrin oikeutensa lasta koskeviin päätöksiin, mutta hänellä säilyy elatusvelvollisuus (Broberg & Hakovirta 2009, 188–189). Yksinhuoltajan käsite pitää sisällään eri syistä yksinhuoltajaksi päätyneet vanhemmat, joiden lapset ovat alle 18-vuotiaita. Yksinhuoltajaksi tulemisen reiteissä on tapahtunut ajan saatossa muutoksia. 1900-luvun alkupuolella yksinhuoltajuus ei ollut harkittu valinta, vaan yksinhuoltaja oli yleensä leski tai tullut raskaaksi avioliiton ulkopuolella. 2000-luvulla yksinhuoltajaksi tullaan pääsääntöisesti avio- tai avoliiton päätymisen vuoksi. Vuonna 2010 avioliittoja solmittiin 29 952 ja samana vuonna avioeroon päätyi 13 619 avioliittoa. Vuositasolla avioerojen määrä on ollut vuodesta 1989 keski-

määräisesti sama 2010-luvulle saakka. (Tilastokeskus 2011d). Toisaalta avioerotilastot antavat vääristyneen kuvan, koska tilastoihin sisältyvät myös lapsettomien avioerot ja niiden erot, joiden yhteiset lapset ovat jo aikuistuneet. Nykyään on harvinaisempaa päätyä yksinhuoltajaksi puolison kuoleman seurauksena. (Rantalaiho 2009, 43; Haataja 2009, 49–50.) Lisäksi yksinhuoltajuuden taustalla saattaa olla lapsen suunnittelematon syntymä tai lapsen suunniteltu hankkiminen ilman toista huoltajaa, mukaan luettuna adoptiot (Haataja 2009, 46).

Käsitteenä yksinhuoltajuuden termi on ongelmallinen, koska muun muassa tilastoissa yksinhuoltajaperheet rajataan asumisen perusteella yhden vanhemman perheiksi ottamatta kantaa todelliseen huoltomuotoon. Toisaalta lasten kanssa asuva ja elävä vanhempi ei aina asu yksin lasten kanssa, vaan perheeseen saattaa kuulua uusi puoliso ja tämän lapsia tai yhteisiä lapsia. Yksinhuoltajuuden käsitteen pulmallisemmaksi muuttuminen johtuu myös monimuotoistuvista perheistä, asumisjärjestelyistä ja yhteishuoltajuuden korostamista lasten juridisessa huollossa eron jälkeen. Useimmilla yksinhuoltajaperheissä asuvilla lapsilla on toinen huoltaja, joka osallistuu omalla panoksellaan lapsen elatukseen ja huoltoon. (Haataja 2009, 54; Forssén ym. 2009, 11.) Toisaalta, pääosa yksinään lasten kanssa asuvista vanhemmista vastaa käytännössä yksin perheen arjen sujumisesta, toimeentulosta sekä työn ja perhevelvollisuuksien yhteensovittamisesta. Ideaalissa tilanteessa vanhemmuus jaetaan, mutta käytännössä vastuu jakautuu epätasaisesti. Voisi sanoa, että lähivanhemmuus on usein yksinhuoltajuutta ja etävanhemmuus tapaavaa vanhemmuutta. (Forssén ym. 2009, 11–12.)

Lapsilisä-projektin projektikoordinaattori Syrjänen (henkilökohtainen tiedonanto 17.2.2011) määrittelee yksivanhempaisuuden tarkoittavan sitä, että perheessä asuu yksi vanhempi ja yksi tai useampi lapsi. Juridisesti lapsen vanhempi voi olla joko yksin- tai yhteishuoltaja. Usein kun käytetään yksinhuoltajan käsitettä, todellisuudessa tarkoitetaan nimenomaan yksivanhempaisia perheitä. Käsite on siis neutraalimpi käsite kuin yksinhuoltaja, mutta samalla yksivanhempaisuuden käsite on hyvin laaja, koska se ei sulje ulkopuolelleen niin paljon kuin yksinhuoltajuuden määritelmä. Yksinhuoltajuus on vaikea ja tiukka käsite - yksinhuoltaja on juridisesti nimenomaan yksinhuoltaja. Käytämme opinnäytetyössämme yksivanhempaisuuden ja yhden vanhemman perheen – käsitteitä. Teoriatiedoissa puolestaan käytämme yksinhuoltajuuden käsitettä, koska aiheesta löytyy lähdekirjallisuutta.

Vuonna 2010 Suomessa oli 582 360 lapsiperhettä. Yhden vanhemman perheitä oli 117 782, joista isä ja lapsi -perheitä olivat 13,4 %. Kaikista lapsiperheistä yhden vanhemman perheiden osuus oli 20,2 %. (Tilastokeskus 2011c.) Vuonna 2010 lapsiperheissä oli yhteensä 1 064 470 alle 18-vuotiasta lasta. Näistä lapsista 161 427 asui yhdessä äidin kanssa ja 22 130 lasta isän kanssa. (Tilastokeskus 2011e.) Tilastoissa ei ole kuitenkaan huomioitu yhteishuoltajuuden tilannetta, vaan luvut on tilastoitu asumisen perusteella (Haataja 2009, 47). Näiden tilastojen perusteella joka viides Suomen lapsista elää yksinhuoltajaperheissä, ilman toista päivittäin läsnä olevaa vanhempaa.

KUVIO 2. Lapsiperheet vuonna 2010. (Tilastokeskus 2011c.)

3.3 Lapsiperheköyhyys ja muut haasteet yksinhuoltajaperheessä

Yhteiskunnan nopeissa muutoksissa perheet voivat joutua kohtaamaan erilaisia sosiaalisia riskejä. Sosiaalisia riskejä ovat muun muassa muutokset perherakenteissa, erityisesti avioerojen ja yksinhuoltajuuden yleistymisen, muutokset työmarkkinoilla sekä palkkatyön ja perhe-elämän yhteensovittaminen. Lastensuojelutoimia vaativat ongelmat ovat yleisempiä yksinhuoltajaperheissä kuin ydinperheissä. Kattokäsitteenä sosiaalisiin riskeihin voidaan lisätä syrjäytyminen ja sen uhka. (Poutanen 2010, 183; Hämäläinen 2010, 246.) Näillä sosiaalisilla riskeillä on yhteys lapsiperheköyhyteen.

1990-luvun laman jälkeen lasten ja lapsiperheiden toimeentuloon liittyvät asiat ovat olleet paljon esillä, koska laman maksumiehinä olivat pitkälti lapsiperheet. Tämä näkyy myös lapsiperheiden suhteellisena köyhtymisenä. Vuonna 2008 tulonjakotilaston perusteella pienituloisiin kotitalouksiin kuului lähes 145 000 lasta. Perheiden lapsiköyhyys on

lisääntynyt: vuonna 1995 lapsiköyhyysaste oli 4,7 % kun puolestaan vuonna 2008 köyhyysaste oli jopa 13,3 %. Suhteellisessa tuloköyhyydessä köyhyys määritellään koko väestön keskimääräisen tulotason perusteella. Köyhiksi luokitellaan ne ihmiset, joiden tulot alittavat väestön keskimääräiseen tulotasoon suhteutetun köyhyysrajan. Köyhyysraja määritetty tietyinä osuutena väestön keskimääräisestä tulotasosta, joten tavallisesti köyhiksi lasketaan ne, joiden tulot alittavat 50 tai 60 prosenttia väestön mediaanitulosta. Kotitalouden koko vaikuttaa tähän. Esimerkiksi yksilapsinen yksinhuoltaja määritellään köyhäksi, jos hänen tulonsa jäävät 1490,67 euroon kuukaudessa. (Hämäläinen 2010, 237; Yhden vanhemman perheiden liitto i.a.; Raunio 2004, 165.)

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen laatima raportti lapsiperheiden hyvinvoinnista on osoittanut, että köyhimmät lapsiperheet ovat kärsineet eniten lapsilisien, äitiys- ja vanhempainrahojen sekä kotihoidontuen ostovoiman merkittävästä alentumisesta. Köyhyys on lisääntynyt voimakkaimmin yksinhuoltajaperheissä. Toimeentulotukea saavista perheistä yksinhuoltajaperheet ovat moninkertaisia verrattuna muihin lapsiperhetyyppeihin. Köyhyys on yhä enemmän koskettanut myös pienten lasten perheitä, monilapsisia perheitä ja opiskelijoiden perheitä. Toisaalta lapsiperheitä ei koettele pelkästään taloudellisen aseman huonontuminen. Samaan aikaan on myös yksinhuoltajuus lisääntynyt, sosiaaliset turvaverkostot ohentuneet ja työmarkkinat muuttuneet hektisemmiksi. (Söderling 2009, 3; Hämäläinen 2010, 237–238, 246.)

Taloudellisesti heikoimmassa asemassa ovat pienten lasten äidit. Jatkuvat taloudelliset huolet ja köyhyys heijastuvat perheen ilmapiiriin ja vanhemmuuteen. Toisaalta myös lasten hoito saattaa vaarantua, kun aikuiset ovat uupuneita sekä henkisissä että taloudellisissa paineissa. (Forssén ym. 2009, 17.) Lapsiperheiden köyhyys heijastuu lasten hyvinvointiin taloudellisen niukkuuden lisäksi usein välillisesti. Köyhyyden on todettu vaikuttavan myös perheen sisäiseen vuorovaikutukseen. Esimerkiksi pienituloisissa perheissä asuvilla lapsilla on havaittu olevan kapeammat sosiaaliset verkostot kuin hyvätuloisissa perheissä elävillä lapsilla. (Forssén & Ritakallio 2009, 79.)

Yksinhuoltajien köyhyyttä on kansainvälisesti tutkittu paljon. Tutkimusten mukaan yksinhuoltajat ovat korkeammassa köyhyysriskissä kuin muut kotitaloustyypit. Yksinhuoltajien suurempaa köyhyysriskiä aviossa oleviin verrattuna selitetään sillä, että yksinhuoltajakotitalouksissa on enintään vain yksi palkansaaja ja yksinhuoltajilla on mata-

lammat tulot. Työssäkäyvien köyhyyttä selitetään osa-aikatyöllä sekä matalilla palkoilla. (Forssén & Ritakallio 2009, 77–78.)

Yksinhuoltajaperheen taloudellisten resurssien niukkuus heijastuu usein lasten ja vanhemman hyvinvointiin. Vanhemman täytyy selviytyä yksin monesta tehtävästä, jotka kahden huoltajan perheessä hoituvat kahden henkilön voimin. Yksinhuoltajuus tuo muitakin haasteita perheen elämään. Yhdellä vanhemmalla on usein pienemmät resurssit hoitaa vanhemmuuteen liittyviä tehtäviä ja velvollisuuksia. Tutkimusten mukaan esimerkiksi yksinhuoltajilla on vähemmän aikaa lasten tukemiseen koulutehtävissä. Tämä koskee myös lasten hoitoa, kasvatusta ja lasten harrastustoimintaa. Osalle yksinhuoltajista arjesta tekee haasteellista erityisesti se, että lapsi ei tapaa etävanhempaansa. Jopa joka kolmas etävanhemmista ei juuri tapaa lastaan. Täytyy kuitenkin muistaa, että yksinhuoltajuuteen liittyy paljon myös positiivisia puolia. (Broberg & Tähtinen 2009, 157, 158.) Esimerkiksi lapselle on parempi, että hänen ei tarvitse elää mahdollisesti riitelevien vanhempien kanssa tai perheessä, jossa on väkivaltaisuutta tai vakavia päihdeongelmia.

3.4 Lasten näkökulmia perheestä

Ritala-Koskinen (2001) on tutkinut väitöskirjassaan lasten tulkintoja uusperhesuhteista. Kulttuurisesti ymmärrämme perheen yhdessä asuvien äidin ja isän sekä heidän yhteisten lastensa muodostamaksi yksiköksi. Lasten tulkinnat perheestä eivät kuitenkaan aina täsmää perinteisen ydinperhemallin kanssa, vaan omasta perheestään kertoessaan lapset rakentavat perheen pääsääntöisesti biologisten suhteiden ja yhdessä asumisen pohjalta. (Ritala-Koskinen 2001, 114.)

Tutkimuksen perusteella Ritala-Koskinen on eritellyt lasten tapoja kuvata perhettään. Erittelyssä perheet voidaan sijoittaa janalle, jonka toisena ääripäänä on lapsen perhe, johon kuuluu vain biologiseen ja alkuperäiseen perheeseen kuuluvat ihmiset. Janan toinen ääripää on perhe, johon lapsi liittyy vain hänen kanssaan asuvat ihmiset. Ääripäiden väliin sijoittuvat niin sanotut liikkeessä olevat perheet, joissa perheeseen kuulumisesta neuvotellaan. Liikkeessä oleviin perheisiin kuuluu sekä yhdessä asuvia että muuallakin asuvia ihmisiä. Tutkimuksen perusteella biologisen siteen tai yhdessä asumisen lisäksi

lasten perhetulkintoja määrittävät muutkin tekijät, kuten verisukulaisuus, vanhempien uusien parisuhteiden myötä rakentuvat siteet sekä kaikkein tärkeimpänä suhteen käytännöllinen tai emotionaalinen merkitys kullekin lapselle. (Ritala-Koskinen 2001, 125–126.)

Näin ollen lapsi voi nähdä perheen hyvin moninaisena ja laajana verkostona, johon voi kuulua myös lähisukulaisia ja lemmikkieläimiä. Tutkimuksen perusteella lapsi mieltää usein perheenjäseneksi sellaiset ihmiset, jotka ovat hänelle merkityksellisiä arjen käytännöllisissä asioissa ja joihin lapsi on kiintynyt tunnetasolla ja lapset tuntevat henkilöt läheisikseen. (Ritala-Koskinen 2003, 122–124.) Lasten ymmärrys omasta perheestä ei aina perustu yhdessä asumiseen ja jaettuun arkeen (Ritala-Koskinen 2003, 128).

Myös O'Brien, Alldred ja Jones (1996, 86–91) ovat tutkineet lasten tulkintoja perheestä ja sukulaissuhteista. Tutkimuksessa selvitettiin lasten kuvauksia heidän perheistään osallistuvan havainnoinnin ja haastattelun keinoin. Merkittävä osuus tutkimukseen osallistuneista lapsista oli kokenut perheen eron ja he elivät vain toisen vanhemman kanssa. Esimerkiksi 10-vuotiaiden ryhmässä 37 prosenttia lapsista oli kokenut vanhempien eron. Tutkimuksessa ilmeni, että suurin osa lapsista mielsi naimisissa olevat vanhemmat ja lapsen perheeksi. Lapset ajattelivat lasten kuuluvan perheeseen - jopa 63 prosenttia lapsista oli sitä mieltä, että aviopari ilman lapsia ei muodosta perhettä. Lapsista 54 prosenttia ajatteli, että avopari ja lapset eivät voi olla perhe, koska vanhemmat eivät ole naimisissa. Vanhempien erotessa 46 prosenttia lapsista mielsi yhden vanhemman perheet perheeksi. Lasten selitys perustui biologiseen sukulaisuuteen. Puolestaan lapset, jotka eivät mieltäneet äitiä ja lasta perheeksi, perustelivat vastauksensa isänhahmon poissaololla. Isän läsnäolon puute vanhempien eron jälkeen vaikutti siihen, että yli puolet lapsista ei pitänyt muualla asuvaa isää ja lapsia perheenä. Tutkijat korostavat kuitenkin sitä, että lapsilla voi olla samanlaisia käsityksiä myös muualla asuvasta äidistä.

Lasten perhekäsityksiä on tutkittu myös piirtämisen ja kirjoittamisen avulla. 40 prosenttia ryhmän lapsista piirsi perhekuvaan ne ihmiset, joiden kanssa he asuivat osoittaen perheen olevan taloudellinen yksikkö. 27 prosenttia lapsista ei mieltänyt kaikkia samassa taloudessa asuvia henkilöitä perheeseen. 29 prosenttia lapsista piirsi kuvaan myös muita kuin yhdessä asuvia ihmisiä. Kuvissa ei kuitenkaan ilmennyt ystäviä tai aikuisia, jotka eivät olleet sukua. Useassa kuvassa oli lemmikkieläimiä. Perhemuoto vaikutti

merkittävästi siihen, minkälaisia kuvia lapset piirsivät. Lapset, jotka eivät asuneet ydinperheessä, piirsivät perhekuviin yhdessä asumattomia henkilöitä. Lapset piirsivät kuvaan joko koko perheyksikön tai osan siitä. 60 prosenttia yhden vanhemman perheiden lapsista piirsi kuvan tällä tavalla, kun puolestaan kahden vanhemman perheiden lasten osuus oli 18 prosenttia. Kuvien ylimääräiset henkilöt eivät olleet biologisia isiä vaan merkityksellisiä sukulaisia, kuten isovanhempia, serkkuja, tättiä ja setiä. Tutkimus osoitti, että laajennetut sukulaisverkostot saattavat olla erityisen merkittäviä yksivanhempaisille lapsille. Puolestaan ydinperheessä asuville lapsille yhdessä asuvat henkilöt voivat olla merkittäviä ja emotionaalisesti tärkeitä. Kritiikkinä tutkijat mainitsevat, että ydinperheiden lapset saattoivat yrittää ”vastata oikein” piirtämällä kulttuurisia normeja vastaavan perheen ja puolestaan yhden vanhemman perheiden lapset piirsivät kuviin henkilöitä saadakseen perhekuvauksen muistuttamaan enemmän kahden vanhemman perheen kokoa. (O’Brien ym. 1996, 96–97.)

Taina Kyrönlampi-Kylmäsen (2007) väitöskirjassa ”Arki lapsen kokemana - eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus” mainitaan, että koti on lapselle paikka, jossa hänen läheisimmät ja rakkaimmat ihmiset ovat. Tutkimukseen osallistuneilla lapsilla oli vahvin ja ensisijainen tunnesuhde vanhempiin. Lapset kokivat vanhemmat ja perheen lämpimiksi ja lapset iloitsivat erityisesti yhdessä tekemisestä ja yhdessäolosta muun perheen kanssa. Tutkimuksessa ilmeni myös, että lapset kaipaavat ja tarvitsevat rauhallista ja intensiivistä yhdessäoloa vanhempien kanssa. Läheisessä kontaktissa oleminen vanhempien kanssa oli lapsille suuri mielihyvän lähde. Tutkimuksessa mukana olleet lapset kaipasivat enemmän yhteistä aikaa vanhemman kanssa. Tutkimus tukee ajatusta siitä, että lapset eivät kaipaakaan vanhempia, jotka vievät lapsia elämästä toiseen, kuten huvipuistoihin ja ulkomaille. (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 164–165.)

Valtaosalla tutkimukseen osallistuneista lapsista oli myös tiivis ja vahva tunnesuhde isovanhempiin. Kuitenkaan isovanhempien suhde lapsenlapsiin ei kehity automaattisesti hyväksi, vaan hyvä ihmissuhde edellyttää kiintymystä, rakkautta, viitseliäisyyttä ja aikaa kiirettömään yhdessäoloon. Lasten näkökulmasta vanhempien ja isovanhempien viitseliäisyys ja myötävaikuttaminen rakentavat lapsen suhdetta isovanhempiin. (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 167.)

Esimerkiksi yksinhuoltajaperheistä puhuttaessa lasten näkökulmasta katsottuna yksinhuoltaja-käsitteen käyttö on rajoittavaa, koska sillä viitataan ainoastaan yhden huoltajan yksikköön, vaikka todellisuudessa lapsella voi olla merkittäviä perhesuhteita tämän yksikön ulkopuolellakin. Useimmilla lapsilla säilyy yhteys toisaalla asuvaan vanhempaan, joka on tärkeä osa lapsen perhetodellisuutta. (Forssén ym. 2009, 12.) Lapsilla onkin oltava mahdollisuus tehdä omat tulkintansa perhekäsityksestään ja pitää sitä oikeana, vaikka se ei olisikaan yhteneväinen aikuisten tulkinnan kanssa (Ritala-Koskinen 2003, 130). Ritala-Koskinen (2003, 133) on todennut, että perhettä määriteltäessä pohjimmiltaan lapselle tärkeintä on, miten hän tulee rakastetuksi, huolehdituksi ja kunnioitetuksi omana itsenään. Kun nämä asiat toteutuvat, lapsilla on myönteinen suhde perheeseen ja rakenteeltaan monenlaiset perheet voivat olla lapsille normaaleja perheitä. Lasten moninaiset kuvaukset perheistään ovat osoittaneet, ettei ole olemassa yhtä absoluuttista perhettä, jolla on yksi olemus ja joka voidaan yksiselitteisesti analysoida.

4 LAPSEN OSALLISUUS

4.1 Lapsen osallisuuden merkitys

Lasten ja nuorten osallisuus sekä heidän äänensä kuuleminen ovat olleet mielenkiinnon kohteena useissa valtakunnallisissa hankkeissa 2000-luvun vaihteessa ja sen aikana. Esimerkiksi Varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö VKK-metro on tutkinut lasten osallisuutta pääkaupunkiseudun päiväkodeissa (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 3). Vuonna 1999 perustetun Lapset kertovat ja toimivat -yhdistyksen ja verkoston tarkoituksena on muun muassa kehittää ja uudistaa lasten kulttuuria ja lapsitutkimusta etsimällä uusia toimintatapoja lasten äänen ja näkökulman löytämiseksi. Lapsinäkökulman selvittäminen on tärkeää siksi, että se on usein jätetty huomiotta. Erilaisissa tutkimuksissa ja selvityksissä tarkastellaan usein lapsia ja heidän kanssaan toimimista ainoastaan jonkun aikuisen, esimerkiksi ammattilaisen, näkökulmasta. (Karlsson 2006, 2, 9; Karlsson 2003, 108.)

Lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevissa asioissa on vahvasti suojattu lainsäädännöllisesti. Lasten osallisuuden käsite perustuu esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen (1989). Sen mukaan lapsilla on oikeus ilmaista itseään ja olla osallisena itseä koskevassa päätöksenteossa. Esimerkiksi lapsella, joka kykenee muodostamaan oman näkemyksensä jostain asiasta, on oikeus vapaasti ilmaista kyseiset näkemykset kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsella on myös oikeus ilmaista vapaasti oma mielipiteensä esimerkiksi suullisesti, kirjallisesti tai taiteen muodossa, kunhan se ei loukkaa muita. Lasten oikeutta ajatuksenvapauteen tulee kunnioittaa. Perustuslaissa puolestaan painotetaan sitä, että asianosaisilla on aina oikeus saada tietoa itseä koskevista asioista. Heillä on lisäksi oikeus ilmaista niistä omat näkemyksensä, eikä ikä saa olla peruste näiden asioiden laiminlyömiseen. Myös lastensuojelulaki ja nuorisolaki painottavat lasten osallisuuden tärkeyttä. (Lasten oikeuksien yleissopimus 1989; Sosiaaliportti 2010.)

On tärkeää, että ihmiset pystyvät viestimään toisille vakavasti otettuina. Merkityksellistä on myös saada tilaisuuksia ajatusten kertomiselle, huomata tulevansa kuulluksi ja ymmärretyksi, mutta myös kuulla muita. Nämä eivät ole vain aikuisille tärkeitä asioita,

vaan myös lapsilla on oltava tilaisuuksia esittää ajatuksia ja ehdotuksia, jotka otetaan vakavasti. (Karlsson 2006, 13.) Osallisuus antaa lapselle mahdollisuuden tulla kuulluksi saaden samalla kokemuksen siitä, että hänen mielipiteitään arvostetaan. Osallisuudella on lapsen kokemuksia ja ajattelumaailmaa laajentava vaikutus. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2011.) Mahdollisuus olla osallisena ja mukana asioiden käsittelemisessä on ratkaisevaa lapsen identiteetin kehittymisen kannalta. Osallisuuden toteutumisesta ei voida puhua, jos lapselle ei itselle synny subjektiivista kokemusta siitä, että hänelle tärkeät asiat kuullaan ja että niillä on oikeasti merkitystä. (Sosiaalipolitiikka 2010.) Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi voi itse vaikuttaa asioihin ja päätöksiin. Lapselle yhtenä osallisuuden mahdollisuutena on myös olla osallistumatta olemalla vain läsnä.

Osallisuuden kokemus on vuorovaikutuksen tulos. Sille voidaan luoda edellytyksiä, mutta ketään ei voi väkisin osallistaa eikä syntynyttä kokemusta voi kieltää. Joskus osallisuuden kokemus saattaa syntyä ilman näkyvää osallistumista. Joskus osallisuuden kokemus voi jäädä syntymättä aikuisten suurista osallistamisponnisteluista huolimatta. Pienimmillään lapsilla on oikeus osallisuuteen. Tällöin aikuisella on erityinen rooli osallisuuden edellytysten luojana. Lapsen kannalta on tärkeää, että hän saa olla turvallisesti läsnä, kun häntä koskevista asioista päätetään. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 118–119.)

Myös Lansdownin (2010) mukaan pienetkin lapset kykenevät muodostamaan mielipiteitä jo ennen kuin he kykenevät kommunikoimaan verbaalisesti. Osallistumisen oikeuteen ei pitäisi olla alaikäraja eikä osallistumisen pitäisi olla rajattuna vain verbaaliseen, aikuisten tapaan ilmaista ajatuksia. Lasten kohdalla tulisikin kunnioittaa non-verbaalin kommunikoinnin muotoja, kuten leikkiä, kehonkieltä, piirtämistä ja maalaamista. Usein lapset, erityisesti tytöt, nuoremmat lapset ja vammaiset lapset, eivät saa mahdollisuutta ilmaista itseään vapaasti. Lasten oikeus tulla kuulluksi jää usein toteutumatta sen vuoksi, että aikuiset eivät ymmärrä, että lapsilla on valmiuksia osallistua päätöksentekoon. (Lansdown 2010, 12, 15.)

Kasvatustieteen tohtori Liisa Karlsson (2006, 16) on tutkinut paljon lasten osallistamista sadutusmenetelmän avulla. Lapsen aito osallistaminen vaatii aikuiselta tilan antamista, jolloin lapsella on mahdollisuuksia toimia itsenäisesti mutta myös muiden kanssa yhdessä. Ympäristön osallistavaksi järjestäminen on osa tilan antamista. Lasten osallista-

minen vaatii aikuiselta kuuntelemista todellisella mielenkiinnolla, jolloin aikuinen asettuu lapsen asemaan kasvattamalla ”tuntosarvia, silmiä ja korvia”. Aikuisen täytyy heittäytyä yhteiseen tekemiseen lasten kanssa, jolloin yhteisestä ajasta tulee vastavuoroista ja kohtaaminen tapahtuu juuri siinä hetkessä. Myös yhdessä suunnittelu ja toteuttaminen ovat lapsen osallistamista.

4.2 Osallisuuden tasot eri teorioiden valossa

Hart on kehittänyt osallisuuden tikapuut kuvaamaan osallisuuden ilmentymistä aikuisten ja lasten välisessä vuorovaikutuksessa. Tikapuiden alimmilla portailla yksilöllä on vain vähän tai ei ollenkaan mahdollisuuksia vaikuttaa. Mitä korkeammalle yksilö kiipeää, sitä enemmän hänen vaikuttamisen mahdollisuutensa kasvavat. Tikapuut rakentuvat kahdeksasta askelmasta, joista kolmella ensimmäisellä lapsi ei ole osallinen ja siitä eteenpäin osallisuus kasvaa. (Venninen ym. 2010, 9.)

Myös Shier on laatinut teorian osallisuuden tasomallista, joka jakaa lapsen osallisuuden viiteen eri tasoon. Alimmilla tasoilla yksilöllä on vain vähän tai ei lainkaan mahdollisuuksia vaikuttaa. Mitä korkeammalle tasolle pääsee, sitä enemmän yksilöllä on valtaa. Oletuksena on, että yksilön osallisuus lisääntyy samassa suhteessa. Osallisuuden ensimmäisellä tasolla lapset tulevat kuulluiksi. Aikuisten kohdalla tämä tarkoittaa velvollisuutta varmistaa, että lapsella on mahdollisuus ilmaista itseään ja saada aikuisen huomio. Seuraavalla tasolla tuetaan lasta ilmaisemaan omat mielipiteensä. Kuuntelemisen lisäksi aikuisen tulee huomioida se, miksi lapset eivät mahdollisesti ilmaise ajatuksiaan ja miten aikuinen voisi mahdollistaa mielipiteiden ilmaisemisen. Jokaista lasta rohkaistaan ilmaisemaan mielipiteensä. Kolmannella tasolla lasten mielipiteet otetaan huomioon. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että aikuisen pitäisi toimia käskytettävänä, vaan lasten mielipide tulee huomioida ja perustella se, mikä näkemyksestä voidaan toteuttaa. Kolmas taso on lapsen oikeuksien sopimuksen edellyttävä minimitaso. (Venninen ym. 2010, 9–11; Hotari ym. 2009, 119.) Tavoitteena toteuttamassamme kerhossa oli pysytellä vähintään Shierin teorian kolmannella tasolla, johon sisältyvät myös alemmat tasot.

Neljännellä tasolla lapset pääsevät mukaan päätöksentekoprosessiin. Tällä tasolla lapsi ja aikuinen pohtivat yhdessä ja kommunikoivat päätettävästä asiasta siten, että aikuiset

aktiivisesti huomioivat lasten näkemykset ja tukevat heitä niiden esittämisessä. Tasolla voidaan myös sitouttaa lapsia tehtyihin päätöksiin ja samalla auttaa heitä oppimaan empatiaa ja vastuuntuntoa. Viidennellä tasolla lapset jakavat valtaa ja vastuuta päätöksenteossa. Aikuisen tulee hyväksyä se, että taatakseen lasten osallisuuden hänen on annettava osa vallastaan lapsille ja hänen on tuettava lapsia kantamaan saamansa vastuu. Shier kuitenkin tarkentaa, että osallisuuden tasoilla on välillä laskeuduttava takaisin alemmille tasoille. (Venninen ym. 2010, 11–12.)

KUVIO 3. Osallisuuden tasomalli Shierin mukaan (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 120.)

4.3 Lapsilähtöisyys

Lapsilähtöisyydestä puhutaan paljon, mutta sen määritelmä on vaikea ja usein väärin ymmärretty ja käytetty. Lapsilähtöisyys on sitä, että lapsi saa elää lapsen maailmassa. Lapsilähtöinen kasvatus edellyttää aikuiselta rajojen asettamista ja sitä, että rajoista myös pidetään kiinni. Lapsilähtöisyydessä ei ole kyse siitä, että aikuinen ja lapsi olisivat jatkuvasti tasa-arvoisia vaan aikuinen päättää tietyistä asioista, joihin lapsi ei voi vaikuttaa. Aikuinen huolehtii muun muassa päivän rutiinien toteutumisesta ja esimerkiksi päättää, milloin on sopiva aika mennä nukkumaan. (Jantunen 2011, 6.) Lapsilähtöinen kasvattaja kohtaa lapsen ainutlaatuisena yksilönä, jolla on omat tunteet, kiinnostuksen

kohteet, mielipiteet, vahvuudet ja kehittämistarpeet (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2009, 35).

Lapsilähtöisyys ja lapsikeskeisyys sekoitetaan usein toisiinsa, koska kummassakin ideologiassa paljon samaa. Molemmat käsitteet korostavat lapsen omatoimista, aktiivista ja aloitteellista toimintaa. Lapsikeskeisyyden katsotaan asettuvan aikuislähtöisyyden ja lapsilähtöisyyden välimaastoon, eli siihen sisältyy niin aikuislähtöisyyden kuin lapsilähtöisyydenkin elementtejä ja piirteitä. Lapsikeskeisen kasvatustieteen mukaan jokainen lapsi on arvokas omana itsenään. Lapsilähtöinen toiminta korostaa lapsen ja aikuisen vuorovaikutusta ja tasavertaista toimimista yhteistyössä. Lapsilähtöisessä toiminnassa aloitteita voivat tehdä niin lapset kuin aikuisetkin. (Järvinen ym. 2009, 35–36.)

Lapsilähtöinen kasvattaja rohkaisee lapsia kertomaan omia ajatuksiaan, on johdonmukainen tekemisissä päätöksissä ja antaa lapsille mahdollisuuden valita toimintojaan. (Järvinen ym. 2009, 36). Lapsilähtöisessä toiminnassa aikuinen päättää toiminnan rajat, mutta lapset voivat osallistua esimerkiksi yhteisten sääntöjen laatimiseen. Aikuisilla on kuitenkin lopullinen vastuu siitä, että sääntöihin tulee kirjattua oleelliset asiat. (Jantunen 2011, 7.) Osallistavassa kasvatuksessa on paljon samoja piirteitä kuin lapsilähtöisessä kasvatuksessa.

5 LAPSIRYHMÄSSÄ KÄYTETYT LUOVAT MENETELMÄT

5.1 Lapsi ja luova toiminta

Luovuudelle on olemassa monenlaisia määritelmiä, jotka eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois. Se on kykyä luoda uutta sen sijaan että matkisi vanhaa. Erilaisilla vaihtoehdoilla pääsee erilaisiin lopputuloksiin, joten ei ole oikeaa tai väärää tapaa toimia. Luovuus vaatii rohkeutta tehdä niin kuin haluaa. Luovassa toiminnassa ei ole tarkoitus verrata itseään muihin ja arvostella jatkuvasti tekemisensä tasoa, vaan tärkeämpää on tekemisen ilo, joka tuo myös sisältöä elämään. (Solatie 2009, 20–22.)

Luovuuskasvatuksessa on tärkeää kuunnella lapsen ajatuksia ja ideoita sekä kehua niitä. Näin lapsi rohkaistuu jatkamaan ideointiaan ja luovuus vahvistuu. Lapsen luovuutta voidaan edistää olemalla avoimia uusille mielipiteille, rohkaisemalla lasta ilmaisemaan mielipiteitään ja tunteitaan ja tukemalla lapsen erilaisuutta ja omaperäisyyttä. Luovuus kukoistaa ympäristössä, jossa ei ole turhan tiukkoja rajoituksia ja sääntöjä. Jatkuva lapsen tekemisien kontrolloiminen ei edesauta luovuutta. Huumorilla on myös suuri merkitys luovuuden kehittämisessä. Lapsen on tärkeä osata nauraa erilaisille tilanteille, tapah- tumille, epäonnistumisille ja ennen kaikkea itselleen. Näin huumori opettaa lapselle, ettei virheiden tekeminen ole vaarallista. (Solatie 2009, 43, 47, 50–51.)

Joidenkin lasten on vaikea ilmaista itseään verbaalisesti, jolloin lapset voivat helposti jäädä kuulematta. Taideilmaisun avulla on mahdollista käynnistää lasten ja aikuisten välinen vuoropuhelu. Näin lapset saavat kertoa elämästään jollain heille ominaisimman keinon, esimerkiksi piirtämisen, avulla. Aikuiset voivat rikastuttaa havainnointiaan kes- kustelemalla lasten kanssa heidän piirtämistään kuvista. Luovista ilmaisumenetelmistä on iloa ja hyötyä kaikille lapsille. Lapsen ei siis tarvitse olla taiteellisesti lahjakas hyö- tyäkseen luovista ilmaisumenetelmistä, sillä oleellista niissä on tekemisen prosessi eikä niinkään lopputulos. Kaikki luovat menetelmät eivät toki sovi yhtä hyvin kaikille, mutta usein hiljaisemmat ja vetäytyvämmätkin lapset piirtävät ja maalaavat mielellään sekä kertovat tarinoita kuvistaan. Ryhmätoiminnassa kaikki eivät välttämättä halua osallistua toimintaan, mutta hekin voivat olla osallisina prosessissa seuraamalla tarkasti muiden toimintaa tai esimerkiksi kommentoimalla toisten teoksia. (Parviainen 2007, 206–208.)

Leikkiminen, liikkuminen, tutkiminen ja eri taiteen alueisiin liittyvä ilmaiseminen on lapselle ominainen tapa ajatella ja toimia. Kun toiminta on luontevaa, se lisää lapsen osallistumismahdollisuuksia samalla vahvistaen lapsen hyvinvointia ja käsitystä itsestään. Toiminnan ollessa mielekästä lapsi voi ilmentää ajatteluaan ja tunteitaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20.) Myös Karlssonin (2006, 9) mukaan aikuisten on löydettävä lapsille luontaisia toimintatapoja, jotta heidän maailmasta saataisiin tietoa. Lapsen eläminen on kokonaisvaltaista ja leikki on heille luonnollinen tapa toimia (Karlsson 2003, 22).

Kerhotoiminnassa käytetyt luovat menetelmät valittiin oman mielenkiintomme ja perheeseen sovellettavuuden perusteella. Tahdoimme päästä käyttämään sellaisia menetelmiä, joista meillä oli vain vähän tai ei lainkaan aiempaa kokemusta. Lisäksi olimme kiinnostuneita kokeilemaan menetelmiä monipuolisesti. Uskoimme toiminnassa käytettävien luovien menetelmien olevan lapsille mieluisia toimintatapoja. Niiden kautta lapsi voi ilmaista itseään ja ajatuksiaan sekä sanallisesti että sanattomasti hänelle mielekkäällä tavalla. Samalla lapsi voi kokea itsensä osalliseksi ja huomioiduksi.

Lasten taidekasvatukseen on olemassa perusteet Lasten oikeuksien yleissopimuksen (1989) 31. artiklassa. Sen mukaan lapsilla on oikeus muun muassa oman iän mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan, vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin. Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) kerrotaan taiteellisen kokemisen ja ilmaisemisen olevan lapsille merkityksellisiä kokemuksia. Taiteellisia peruskokemuksia syntyy draamallisesta, tanssillisesta, kuvallisesta ja musiikillisesta toiminnasta, mutta myös ympäristössä, jossa käytetään kädentaitoja ja lasten kirjallisuutta. Lapsi nauttii taiteesta ja ilmaisusta yksin, mutta myös osallistuessaan erilaisiin asioihin muiden kanssa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 23–24.)

5.2 Kuvataide

Varhaiskasvatuksen kuvataidekasvatuksen tehtävänä on kasvattaa lasta taiteeseen ja taiteen avulla. Viime kädessä tavoitteena kuitenkin on lapsen kokonaisvaltaisen kasvun tukeminen. Taidekasvatuksessa ei ole tarkoitus kiinnittää huomiota vain tuloksiin, vaan siinä kehitetään luovuutta. On tärkeää varata tarpeeksi aikaa kiireettömään työskente-

lyyn, jotta lapselle jää aikaa tutkia ja ratkaista heränneitä kysymyksiä. (Rusanen 2009, 48–49.)

Kun lapsi antaa muodon kokemuksilleen, hän voi jäsentää havaintojaan ympäröivästä maailmasta. Lisäksi hän tunnistaa omia tunteitaan ja ajatuksiaan. Lapsi harjoittelee myös kommunikointia silloin, kun hän kertoo teoksistaan kuvallisesti. Taiteilemisella on lisäksi lapsen itsetuntemusta syventävä ja minäkuvaa vahvistava vaikutus silloin, kun lähtökohtana on lapselle itselleen merkityksellinen teema tai tehtävä. Tällöin tehdään tilaa lasten omalle kulttuurille. Lasten omaehtoiset piirrokset jättävät lasten kulttuurista konkreettista jälkeä. Oleellista on tallentaa lasten tekemiä töitä ja niihin liittyviä tarinoita, jotta lasten omat ajatukset pääsevät yhä paremmin kuuluville. (Rusanen 2009, 50.)

Kuvataiteessa lapsen innostuminen tarvitsee tukea. Ennen luovan toiminnan alkua tarvitaan virittelyvaihe, johon kuuluvat moniaistisia mielikuvia synnyttävät, lapsen omaa tunnemaailmaa koskettavat elämykset. Mielikuvat ovat välttämättömiä kuvallisessa työskentelyssä. Tosin lapsen mielikuviutus ei luo mitään tyhjää, vaan mielikuvat ja tuotokset syntyvät todellisuudesta tehtyjen havaintojen pohjalta. Kuvallisessa työssä havainto- ja mielikuva-ainesten työstämisen moninaisuus tulee näkyväksi. (Rusanen 2009, 49.) Luovuuden lisäämiseksi on tärkeää, että lapsella on käytössään erilaisia askartelu-, piirtämis- ja maalaamismateriaaleja. Lapsi saa konkreettista tuntumaa erilaisiin materiaaleihin ja pääsee käyttämään niitä ajatusten ja kokemusten ilmaisemiseksi (Rusanen 2009, 49).

Kuvataiteisiin liittyvä toiminta viehättää yleensä kaiken ikäisiä lapsia. Toiminnallisuus on tärkeintä kuvallisessa työskentelyssä 3-vuotiaaksi saakka. Syntyvät kuvat ovat vielä sattumanvaraisia ja nopeasti syntyviä, mikä tulee hyväksyä. 4–5-vuotias lapsi käyttää mielellään mielikuviutusta, mutta toisaalta myös kertoo kuvillaan. Aiheiden tulisi tulla lapsen elämysmaailmasta ja niiden olisi tärkeää olla joko konkreettisia tai mielikuviutusta innostavia. 6–7-vuotiaat puolestaan nauttivat kuvallisten tarinoiden kertomisesta. Lapsi jättää työskennellessään häntä itseään heijastavan, yksilöllisen jäljen. Kuvataide on lapsille kieli työstää kokemuksiaan ja ilmaista näkemyksiään. (Rusanen 2009, 52.)

5.3 Sadutus

Sadutus on Suomessa kehitetty menetelmä, jolla on merkittävä osallistava vaikutus ja jonka avulla lasten ajatukset tulevat kuuluville. Sadutus on väline, jonka avulla voi kuulla toisen mielessä liikkuvia asioita ja näkökulmia. Menetelmän avulla näistä asioista tulee varteenotettavia ja arvokkaita. Sadutus ei ole vain satujen kertomista, vaan se on erityisesti kuuntelun, kohtaamisen, tiedon keräämisen, oman kulttuurin tuottamisen, osallisuuden ja yhdessä tekemisen menetelmä. Se on myös turvallinen tapa kertoa omista mietteistään (Karlsson 2003, 10–11, 110, 114.)

Perussadutuksessa lasta tai lapsiryhmää pyydetään kertomaan oma kertomus. Aikuinen kuuntelee kertomuksen ja kirjoittaa sen ylös sanatarkasti, jonka jälkeen aikuinen lukee sadun vielä kertaalleen ja lapsi saa tehdä siihen halutessaan muutoksia. Lapsi saa päättää itse siitä, minkälainen juuri hänen tarinastaan tulee. (Karlsson 2003, 10, 44.) Joskus satu voi olla vain kolmen sanan mittainen, toisinaan pieni kirja. Sadun kertojalla on aina tekijänoikeus satuun, joten hän saa päättää kenelle satu luetaan, mihin sitä käytetään, missä sitä säilytetään tai julkaistaan. (Karlsson 2003, 12, 46.)

Sadutuksella on paljon merkitystä lapselle. Jo kuulluksi ja arvostetuksi tuleminen sekä osaaminen tuottavat lapsille elämyksiä. Toiminnan kautta lasten itsetunto ja itseluottamus vahvistuvat. Samalla lapsi rohkaistuu ja harjaantuu myös muissa tilanteissa kertomaan omista ajatuksistaan ja ilmaisemaan itseään. Toisaalta lapsi voi keventää sadutuksen avulla mieltään, koska elämään liittyvät ilot tai mieltä painavat ajatukset voivat tulla esiin sadussa. (Karlsson 2003, 119.)

Sadutuksen soveltamismahdollisuudet ovat laajat: se sopii kaiken ikäisille ja sitä voi toteuttaa monessa eri ympäristössä. Sadutettavia voi saduttaa kahden kesken, suuressa tai pienessä ryhmässä ja myös yksitellen muiden paikalla ollessa. Aikuisen ja lapsen kahdestaan oleminen synnyttää intiimin läheisyyden tunteen, kun puolestaan ryhmässä yhdessä kerrottu tarina luo yhteisöllisyyttä. Menetelmää voi käyttää sovellettuna myös draaman, musiikin, tanssin tai kuvan muodossa. (Karlsson 2003, 10, 44, 69–70.) Näiden monien tekijöiden vuoksi sadutus oli hyvä menetelmä myös järjestämässämme toiminnassa.

Alle kouluikäiset lapset kertovat mielellään satuja. 3-vuotiaana lapsi ymmärtää arkikiel-
tä ja toisten puhetta sekä tarinoita. Lapsella on myös kyky kertoa itse tapahtumista. Hän
ymmärtää kaksiosaisia ohjeita ja tuottaa monisanaisia lauseita käyttäen sanoja useista
eri sanaluokista. Hän myös hallitsee käsky-, kielto- ja kysymyslauseita. Lapsen puhees-
sa saattaa vielä esiintyä omia taivutuksia sanoista ja lievää takeltelua ja puheen sujumat-
tomuutta. Tämän vuoksi lapselle on annettava aikaa ilmaista itseään. (Helsingin kau-
punki 2008, 19; Kahri 2003, 12.) 4-vuotias ymmärtää tavallista puhetta ja hän satuilee ja
riimittelee mielellään. Lapsi kertoo taitavasti erilaisista asioista ja tapahtumista. Hän
käyttää kieliopillisesti oikeita lauseita ja sivulauseita. Lapsen kieli on kuvailevampaa
adjektiivien käytön vuoksi. 4-vuotias puhuu selkeästi, mutta joitakin äänteitä saattaa
puuttua. Viiden vuoden iässä lapsi ymmärtää ja käyttää sujuvaa ja monipuolista kieltä.
Silloin lapsi hallitsee jo noin parituhatta erilaista sanaa, joita hän kykenee käyttämään
joustavasti. Äidinkielen taivutusmuodot ovat hallinnassa ja lapsi puhuu selkeästi. Lapsi
kykenee kuvailemaan tunteitaan kielellisesti ja vertailemaan ihmisten ominaisuuksia.
Tarinoiden kuunteleminen ja niiden kertominen on tärkeää lapsille. 6-vuotiaana lapsi on
kiinnostunut kirjaimista ja ehkä osaa lukeakin. Satujen kertominen on edelleen mieluis-
ta. Kielen kehitys jatkuu kuitenkin läpi kouluikänsä. (Helsingin kaupunki 2008, 20; Kahri
2003, 17, 26, 35; Lyytinen 1995, 105, 111.)

5.4 Roolityöskentely

Draama ja roolityöskentely perustuvat leikinomaiseen ja lapsen kehitystason mukaiseen
toimintaan. Leikkimielisyys antaa erinomaiset mahdollisuudet vakavien ja vaikeidenkin
aiheiden käsittelyyn. Draama ei vaadi mitään erityistiloja tai välineitä, mutta rooleja
voidaan vahvistaa käyttämällä rekvisiittaa. Roolissa lapsi saa kokemuksia siitä, miten
omia ajatuksia ja mielipiteitä voi esittää. (Toivanen 2010, 8–9; Toivanen 2009, 31.)
Välttämättä ei kuitenkaan tähdätä siihen, että tehtäisiin ulkopuoliselle yleisölle esitys.
(Toivanen 2010, 8.)

Lapset leikkivät kerratakseen kokemuksiaan ja ymmärtääkseen niitä paremmin sekä
harjoitellakseen rooleja ja erilaisia taitoja. Lasten spontaani ja omaehtoinen leikki käsit-
telee lapselle tärkeitä asioita. Aikuinen toimii draamassa aloitteiden tekijänä ja roolimal-
lin antajana. Halutessaan aikuinen voi muuttaa leikkiä ja rooleja tavoitteellisemmiksi

aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen avulla. (Seppänen ym. 2010, 241–242; Toivanen 2009, 30.)

Roolityöskentely on lapselle luontainen tapa oppia ja harjoittaa uusia asioita. Tavallisesti lapsella on kyky asettua toisen rooliin noin 3-4-vuotiaana. Tällöin lapsi on erityisesti kiinnostunut vuorovaikutuksesta harjoitellen rooleja, joita hän tarvitsee toimiessaan muiden kanssa. Uusien roolien kokeilu lisää ymmärrystä ja on voimaannuttavaa. Rooleja voidaan vaihtaa ihmisten, eläinten, esineiden, satuolentojen ja supersankareiden kanssa. Tyypillinen roolileikki on kotileikki. Silloin joku lapsista voi olla äiti, toinen isä, kolmas lapsi, neljäs vaikka naapurin kissa. Leikeissä lapset valitsevat mielellään omaa sukupuolta kuvaavan roolin. Poikien leikit liittyvät yleensä seikkailuun, rakenteluun tai pelaamiseen. Jos poika osallistuu kotileikkiin, hän on useimmiten ottaa roolikseen töissä käyvän isän roolin. Tytöt puolestaan leikkivät tyypillisesti vastavuoroisia leikkejä, kuten äiti-lapsi-leikkejä. Leikissä lapset luovat todellisuuden, joka koostuu oikeista, koetuista asioista sekä fantasioista. Lapsi saattaa esimerkiksi harjoitella väkivaltaisia rooleja, vaikkei olisikaan yleensä väkivaltainen eikä kotona esiintyisi väkivaltaisuuksia. (Seppälä ym. 2010, 242; Turtiainen 2003, 44, 46–47.)

3-vuotias voi leikkiä yksin tai yhdessä toisten kanssa. Hän osaa vähitellen odottaa vuoroaan ja hänellä on kyky toimia joukossa. Yhteisleikeissä 3-vuotiaan rooli on usein äiti, isä, lapsi tai perheen lemmikkieläin. Erilaisia rooleja lapsi oppii samaistumalla vanhempiinsa, jolloin hän voi esimerkiksi helliä tai komentaa nukkea. Leikissä lapsi elää läpi päivän tapahtumia ja kohdattuja pulmatilanteita. (Helsingin kaupunki 2008, 38.) 4-vuotiaana lapsen mielikuvitus on vilkkaimmillaan. Lapsi uskoo vahvasti itseensä ja kykyihinsä ja hän saa leikissä hallintaansa sekä arki- että fantasiamaailman. Hän sekoittaa toden ja epätoden keskenään mielikuvien ja ympäristön virikkeiden vuoksi. Lapsi ottaa mallia tosielämästä, saduista ja televisiosta roolileikkiin. Lapsi leikkii mielellään erilaisia rooli- ja mielikuvitusleikkejä. Roolileikin aikana lapsi myös vahvistaa sukupuoli-identiteettiään. Leikissä lapsi ottaa käsittelyyn vaikeat tunteet, kuten pelon ja yksinäisyyden. Nelivuotias saattaa viihtyä leikin maailmassa pitkäänkin (Helsingin kaupunki 2008, 39; Kahri 2003, 19–20.)

5-vuotias lapsi leikkii yhä enemmän yhteisleikkejä ja valikoi leikkitoverin helposti sukupuolen mukaan. Lapsi eläytyy vahvasti roolileikkeihin, joissa pojat ovat ritareita ja

tytöt prinsessoja. Leikeissä näkyy myös elämän perimmäisiä asioita, kuten häitä ja hautajaisia. 5–6-vuotiaana roolileikit ovat edelleen suosittuja, mutta niissä on jatkuvasti aikaisempaa enemmän todellisuuden pohjaa. (Helsingin kaupunki 2008, 40; Kahri 2003, 31–39.) Lapset saavat leikkeihinsä aineksia kaikesta kokemastaan, näkemästään ja kuulemastaan. Lapset eivät leiki oppiakseen tai leikkimisen itsensä vuoksi, mutta oppivat ja käsittelevät paljon asioita leikkiessään. Onnistunut leikki tuo parhaimmillaan lapselle mielihyvää. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20–21.)

5.5 Luova liikunta ja tanssi

Päivittäinen liikkuminen on lapsen hyvinvoinnin perusta. Liikkuessaan lapsi kokee iloa, ilmaisee tunteitaan ja oppii uusia asioita. Hänen asenteensa liikuntaa kohtaan kehittyy jo varhaislapsuudessa. Liikunta ja liikkuminen lisäävät lapsen tietoisuutta omasta kehostaan ja sen hallinnasta, mikä luo pohjaa terveelle itsetunnolle. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 22.) Luova liikunta perustuu lapsen omaehtoiseen tutkivaan ja kokeilevaan liikkumiseen, eikä siihen, että aikuinen näyttää mallia ja lapset seuraavat perässä. Lapsi ilmaisee itseään luontevasti kehollisin ja liikkeellisin keinoin. Luova liikunta ja tanssi ilmentää lapsen tunteita ja kokemuksia. Se on erinomainen menetelmä lasten itseilmaisua ja osallisuutta tehostavana keinona. Lasten kuunteleminen ja arvostaminen oman kulttuurinsa luoja antaa lapsille mahdollisuuden kasvaa osallisuuteen ja aktiivisuuteen kaikilla elämän alueilla. Luova liikunta on kuin sadutusta, ilman sanoja, liikkeen kautta. Yhteinen tanssihetki voi tehdä ihmeitä. Se voi voimistaa, piristää, liikuttaa ja koskettaa niin lapsia kuin aikuisiakin. (Anttila 2009, 17–18, 21.)

Ohjaajan tehtävä luovan liikuntatuokion aikana on mahdollistaa lapsen aktiivinen rooli. Tuokioon voi kuulua myös liikkeiden jäljittelyä, mutta aikuinenkin voi jäljitellä lasta ja toisinpäin. Tällöin oppijan ja opettajan roolit sekoittuvat toisiinsa, vaikka luovaa liikuntaa ei varsinaisesti opeteta ainakaan sanan perinteisessä merkityksessä. Ohjaajan tehtävänä on lisäksi järjestää liikkumiselle aikaa ja sopiva tila, rauhoittaa tilanne turhilta häiriöiltä ja huolehtia tilanteen turvallisuudesta. Aikuisille haasteellisinta luovassa liikunnassa lienee leikkiin heittäytyminen, mikä vaatii rohkeutta ja improvisointikykyä. Ohjaajan täytyy kehittää luovalle liikunta tuokiolle jonkinlainen aihealue tai struktuuri,

joka auttaa lasta valitsemaan monista vaihtoehdoista ja kehittämään ideoitaan eteenpäin. (Anttila 2009, 18–19.)

3-vuotiaan lapsen liikkuminen alkaa olla sulavaa ja ketterää. Tämän ikäinen lapsi liikkuu mielellään. Hän juoksee, hyppii tasajalkaa ja tarttuu erikokoisiin palloihin ja heittää ne. (Kahri 2003, 11; Helsingin kaupunki 2008, 28.) Neljävuotiaana lapsi hallitsee liikkeensä jo melko hyvin. Hän osaa kävellä vakaasti ja hallitsee tasapainonsa. Lapsi osaa seistä muutaman sekunnin yhdellä jalalla ja konkata yhdellä jalalla. Neljän vuoden iässä lapsi saavuttaa perusliikuntataidot eli tasapainotaidot, liikkumistaidot ja käsittelytaidot. Hän nauttii liikkumisesta. Leikeissä on voimaa enemmän kuin aiemmin ja leikit voivat olla rajujakin. (Kahri 2003, 17; Helsingin kaupunki 2008, 29.)

5-vuotias hallitsee liikkeensä hyvin. Hänen liikkumisensa on jäntevää ja varmaa. Lapsella on hyvä liikkeiden koordinaatiokyky, jonka vuoksi hän osaa esimerkiksi hypätä narua ja potkia palloa. Lapsi nauttii kiipeilystä, hyppimisestä, peleistä ja tanssimisesta. Kuuden vuoden iässä nopean ja voimakkaan kasvun seurauksena lapsi saattaa taantua eikä kykene hallitsemaan liikkeitään yhtä hyvin kuin edellisenä ikäkautena. Monenlaiset liikuntamuodot kuitenkin kiehtovat lasta. (Kahri 2003, 25, 35; Helsingin kaupunki 2008, 29–30.) Vaikka kerhoon osallistuvien eri-ikäisten lasten motorinen kehitys oli eri vaiheessa, se ei sinänsä tuonut rajoitteita luovalle liikkumiselle. Luova liikkuminen ja tanssi on mahdollista kaiken ikäisille ja siinä jokainen saa toimia ikätasonsa mukaisesti. Luova liikkuminen ei ole rajoitettu tiettyyn tapaan tai tyyliin.

6 LAPSIRYHMÄN OHJAAMISESSA HUOMIOITAVIA ASIOITA

6.1 Ryhmänohjausprosessi

Ryhmänohjauksessa on tärkeää hahmottaa, millainen ryhmä on kyseessä, kauanko ryhmä on ollut koossa ja missä vaiheessa ryhmätoiminta on. Ryhmän elinkaaren tiedostaminen on tärkeää, koska tällä tiedolla ohjelman suunnittelussa voi ottaa tarvittavat asiat huomioon. Ryhmän elinkaari etenee samankaltaisten vaiheiden kautta kaikissa ryhmissä suunnilleen samalla tavalla. Ryhmän elinkaaren ensimmäinen vaihe on tutustumisvaihe, jolloin osallistujat ottavat kontaktia toisiinsa ja kaikki yrittävät tutustua toisiinsa. Klikkiytymisvaiheessa osallistujat löytävät itsensä kaltaisia ihmisiä, jolloin muodostuu pieniä kuppikuntia. Kolmannessa vaiheessa on kyse työskentelemisvaiheesta, joka on kaikkein hedelmällisintä aikaa ryhmän työskentelylle. Viimeinen elinkaaren vaihe on lopetusvaihe, jolloin ryhmä alkaa henkisesti hajota ja ryhmäläiset tekevät tietoista irtautumista toisistaan. Samaan aikaan koetaan iloa ja surua ryhmän loppumisen vuoksi. (Kalliola ym. 2010, 108–110.)

Ryhmän käsitettä käytetään puhuttaessa 4-12 hengen kasvokkain kokontuvasta ryhmästä. Toisaalta ryhmänä voidaan nähdä myös laaja organisaatio, lisäksi suuria ryhmiä muodostava erilaiset verkostoyhteisöt. (Suoninen, Pirttilä-Backman, Lahikainen & Ahokas 2010, 186–187.) Ryhmäksi kutsutaan sellaista ihmisjoukkoa, jolla on jokin yhteinen tavoite. Lisäksi ryhmäläisten välillä on ainakin jonkin verran keskinäistä vuoro-vaikutusta tai vähintään mahdollisuus siihen. Ryhmäläisillä on myös käsitys siitä, ketkä ryhmään kuuluvat. Yleensä ihminen tietää itse, kuuluuko hän ryhmään vai ei. (Kalliola ym. 2010, 109.)

Mullen työtovereineen on havainnut, että pienryhmissä yksilöt ovat minätietoisempia ja erottavat herkemmin toisistaan ryhmässä sopivan ja sopimattoman käyttäytymisen. Suuremmissa ryhmässä puolestaan yksilön omaan käyttäytymisen hallintaan kiinnitetään vähemmän huomiota, mikä saattaa johtua siitä, että suuremmissa ryhmässä henkilö tuntee olevansa tunnistamattomampi. Yksilön on mahdollisesti myös vaikeampaa tulla huomatuksi ja kuulluksi suuressa ryhmässä. Ryhmän koko vaikuttaa yksilöiden koke-

maan me-henkeen ja ryhmäkoon kasvaessa me-henki laskee. Pienemmissä ryhmissä jokaisen jäsenen osallistuminen on yleensä tasapuolisempaa. (Pennington 2005, 80.)

6.2 Lapsiryhmän ohjaajan rooli

Ohjaustoiminnassa keskeisessä asemassa on tavoitteellisuus, suunnitelmallisuus ja turvallisuus. Kaikella ohjaamisella tulee olla tavoite, joka halutaan saavuttaa toiminnalla. (Kalliola ym. 2010, 79.) Ryhmäohjaajan tehtävä on auttaa ryhmää saavuttamaan tavoitteensa. Hänen täytyy tuntea ryhädynamiikan perusteet, jotta hän osaisi toimia oikein eri tilanteissa. Epävarmuudensietokyky, tilannetaju ja pitkäjänteisyys ovat hyvän ohjaajan ominaisuuksia. Ohjaajan on ymmärrettävä ja havainnoitava koko ryhmän ja yksilöiden toimintaa sekä yksilöiden ja ryhmän välistä vuorovaikutusta. (Laine, Ruishalme, Salervo, Siven & Välimäki 2009, 228.) Jokainen ryhmäohjaaja rakentaa itselleen oman persoonallisen tapansa ohjata joukkoaan. Eri tilanteissa ei ole tiettyä kaavaa, jonka mukaan tulisi toimia. Ohjaajan rooli muodostuu pitkän kehityksen tuloksena ammatillisen kasvun myötä. (Kataja, Jaakkola & Liukkonen 2011, 27.) Lapsiryhmän ohjaaja on lapsille myös kasvattaja, jolta vaaditaan sitoutuneisuutta ja herkkyyttä reagoida lapsen tunteisiin ja tarpeisiin (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 16).

Ohjaamisen voidaan nähdä olevan prosessi, joka ei tarkoita vain jonkin yksittäisen ohjaustuokion valmistelua, vaan koko ohjaustoiminnan laajaa kokonaisuutta. Ohjausprosessi alkaa tavoitteen asettamisesta, jolloin päätetään siitä päämäärästä, johon toiminnalla pyritään. Kun pohditaan ryhmän tavoitetta ja yleisesti ryhmän toiminnansuunnittelua, täytyy kiinnittää huomiota ryhmän kokoon, ikä- ja sukupuolijakaumaan sekä taitotasoon. Suurissa ryhmissä tämä on haasteellinen tehtävä, varsinkin, jos ryhmässä on erikäisiä osallistujia. Kun tavoite on määritelty, sen perusteella tehdään suunnitelma toiminnasta vastaamalla mitä, miksi, missä, koska, kenelle ja miten kysymyksiin. Suunnittelu on tärkeä vaihe ja se on olennainen työväline kaikessa ohjaustoiminnassa. Suunnitelman avulla valmistaudutaan ennakoimalla ja miettimällä keinoja, joilla tavoitteet saavutetaan. (Kalliola ym. 2010, 61, 77.)

Ohjaajan valitsemat menetelmät riippuvat tavoitteesta, mutta myös ryhmästä. Ohjaajalla on oltava perustelut siihen, miksi hän ohjaa jonkin tietyn toiminnon. Syy jonkin leikin valintaan voi olla esimerkiksi se, että lapset ovat tylsistyneitä ja tarvitaan hieman energisempää tekemistä. Lähtökohtana kannattaa pitää tavoitetta ja valita erilaiset toiminnot ja välineet sen perusteella, miten ne tukevat tavoitteen saavuttamista. (Kalliola ym. 2010, 78, 82.)

Ohjaajan vastuulla on luoda positiivinen ja turvallinen tunnelma ohjaustilanteeseen. Hyvässä ilmapiirissä lapset voivat kokea yhteenkuuluvuutta ja osallisuutta. Ilmapiirin luomisessa tärkeässä asemassa ovat muun muassa tasa-arvoisuus, kannustavuus, välittäminen, innostavuus ja rohkaiseminen. Ryhmänohjaajan täytyy ottaa huomioon jokainen ohjattava. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 16; Kalliola ym. 2010, 59.) Ryhmänohjaajan oma innostus asiaan luo myös luottamusta ja saa mahdollisesti ryhmän jäsenet innostumaan. Ohjaajan on uskottava menetelmien toimivuuteen ja ryhmän kykyyn heittäytyä toimintaan mukaan (Laine ym, 2009, 228; Aalto 2000, 137). Ohjaaminen on tavoitteiltaan ja sisällöiltään monipuolista sekä vaihtelevaa toimintaa. Kokonaisvaltainen ohjaaminen on enemmän kuin yksittäiset tuokiot: se on ihmisten kohtaamista, vuorovaikutusta, keskustelua, kuuntelua, läsnäoloa ja kasvatuksellista tukea. Ohjaamiseen kuuluu olennaisesti kasvatuksellisuus silloin, kun työskennellään lasten parissa. Ohjaajan täytyy osata antaa selkeät ja mahdollisimman yksinkertaiset ohjeet ryhmän jäsenille. (Kalliola ym. 2010, 8-9; Aalto, 2000, 141.)

Ryhmänohjaajan on otettava huomioon ryhmän jokainen jäsen pyytämällä heitä tuomaan esiin omia ajatuksiaan. Ohjaajan on oltava tasapuolinen kaikkia kohtaan. (Laine 2009, 229.) Taitava ohjaaja huomaa lasten temperamenttieroit ja huomioi ne ohjaustilanteissa. Hiljaiset ja ujut tulee huomata ja heitä täytyy rohkaista esimerkiksi hymyllä. Tällöin lapsi kokee olevansa osa ryhmää ja hän saa kaipaamaansa kannustusta ja rohkaisua. Kun ilmapiiri on myönteinen ja kannustava, lapset kokevat itsensä hyväksytyiksi ja ehkä innostuvat yrittämään vaikeita asioita. Kannustavalla ilmapiirillä autetaan ja vahvistetaan lapsen myönteisen minäkuvan ja hyvän itsetunnon kehitystä. (Kalliola ym. 2010, 60.) Ohjaajan on tärkeä olla empaattinen kuuntelija lapsille. Tarvitaan myös herkkyyttä tunnistaa omat ja muiden tunteet. (Aalto, 2000, 139.)

Ryhmänohjaajan tehtävänä on tukea ryhmän jäseniä heidän välisissään ryhmäsuhteissa. Ohjaajalla tulee olla rohkeutta ottaa myös mahdolliset ongelmatilanteet käsiteltäviksi ja tukea ryhmän jäseniä ratkaisemaan ristiriitatilanteita rakentavalla tavalla. Toisten kiusaamista ja toisten toiminnan vähättelyä ei tule sallia. (Laine ym. 2009, 229.) Lisäksi aikuinen toimii aloitteiden tekijänä ja roolimallin tarjoajana (Toivanen 2009, 30).

Ryhmänohjauksen toteuttamisvaiheen jälkeen on palautteen ja arvioinnin vuoro. Palautetta voi kerätä lapsilta eri tavoin. Lisäksi ohjaajien on tärkeää arvioida itse omaa ohjaamistaan, jotta he voivat muuttaa toimintaansa palautteen mukaan tai jatkaa hyväksi havaitsemilla tavoillaan ryhmien kanssa. (Kalliola ym. 2010, 78.) Ryhmänohjauksen onnistumisen pohdinta ja oman ammatillisuuden reflektointi ovat tärkeä osa ryhmänohjausprosessia ja oman työn kehittämistä.

7 OPINNÄYTETYÖPROSESSI

7.1 Opinnäytetyön ideointi- ja suunnitteluvaihe

Opinnäytetyön työstämisen ensimmäinen vaihe on ideointivaihe, jolloin opinnäytetyöntekijät pohtivat kiinnostuksen kohteitaan ja sitä, missä opiskelijat tahtovat syventää asiantuntemustaan (Vilka & Airaksinen 2003, 23). Aloitimme keväällä 2010 opinnäytetyön aiheen pohtimisen. Aluksi aioimme tehdä kumpikin opinnäytetyön yksin, mutta yhteisten mielenkiinnonkohteiden ansiosta löysimme toisistamme opinnäytetyöparit. Olimme molemmat kiinnostuneet tekemään opinnäytetyön varhaiskasvatusikäisistä lapsista, mutta emme tahtoneet tehdä opinnäytetyötä päiväkotiympäristössä.

Yhteistyökumppaniksemme valikoitui Pienperheyhdistys. Pienperheyhdistys vaikutti hyvältä vaihtoehdolta, koska olimme päättäneet toteuttaa opinnäytetyön yksivanhempaisten lasten parissa. Yhteinen tapaaminen sovittiin syksyille 2010, jolloin keskustelimme molemminpuolisista ajatuksista ja toiveista opinnäytetyön suhteen. Opinnäytetyön toteuttamisympäristöksi päätettiin Lapsilisä-projekti, jonka toteuttamisaika vuosina 2010–2013 oli juuri sopiva opinnäytetyön aikataulun ja valmistumisen kannalta. Tiedonhankinta ja teoriapohjan kirjoittaminen kulkivat alkuprosessin rinnalla koko ajan.

Suunnitteluvaiheen aikana aihe rajautui vielä tarkemmaksi, jolloin opinnäytetyön aihe ja sen toteutustapa muotoutui mielenkiinnonkohteidemme ja toimeksiantajan hyväksynnän mukaiseksi. Alkuperäisenä ideanamme oli toteuttaa tutkimuksellinen opinnäytetyö, mutta asiaa pohtiessamme toiminnallinen opinnäytetyö alkoi vaikuttaa asianmukaisemmalta ja toimivammalta vaihtoehdolta. Tutkimukselliseen opinnäytetyöhön verraten kehittämistoiminnassa pyritään tyypillisesti jonkin konkreettisen asian muuttamiseen tavoitelähtöisesti, ei niinkään tiedon tuottamiseen (Rantanen & Toikko 2009, 3-4). Toiminnallisella opinnäytetyöllä tarkoitetaan sitä, että kehitetään toimintaa tai tuotetaan jonkinlainen fyysinen tuotos kuten opas tai kansio (Vilka 2006, 76; Vilka & Airaksinen 2003, 9). Suunnitelmanamme oli toteuttaa näistä osiosta molemmat. Päädyimme järjestämään lapsille perheaiheista ja osallistavaa kerhotoimintaa. Päätimme laatia myös tuotteen, koska tahdoimme saada aikaan jotain konkreettista, jotta työstämme voisi olla hyötyä jatkossakin. Rantanen ja Toikko (2009, 1-2) puhuvat kehittämistoiminnasta, jol-

loin toteutetaan esimerkiksi tuotekehitystä, palvelujen kehittämistä ja menetelmien kehittämistä (Rantanen & Toikko 2009, 1-2). Aluksi suunnitelimme laativamme oppaan, jonka tarkoituksena oli antaa tietoa ja ohjeita tavoitteellista ryhmänohjausta varten lastenhoidossa työskenteleville. Myöhemmin totesimme yhteistyökumppanimme kanssa, että opas ei ollut tarpeenmukainen, joten päätimme laatia opinnäytetyön aiheesta nousevia julisteita Pienperheyhdistyksen käyttöön.

7.2 Ryhmätoiminnan suunnittelu- ja toteutusvaihe

Kehittämistoiminta ymmärretään yleensä lineaarisesti etenevänä suunnitelmallisena toimintana, joka sisältää tavoitteenmäärittelyn, suunnittelun ja niiden mukaisen toteutuksen. (Rantanen & Toikko 2009, 2). Opinnäytetyön aiheen ja tavoitteiden tarkennuttua aloimme ensin suunnitella lapsille suunnattua kerhoa ja myöhemmin julisteiden toteutusta. Prosessin aikana tapasimme yhteistyökumppaneita useaan kertaan sopiaksemme asioista ja saadaksemme kehittämisehdotuksia. Kerhon suunnitteluvaiheessa toinen yhteyshenkilöstämme vaihtui.

Aloimme suunnitella aktiivisesti kerhon toteutusta. Koska kerhon tavoitteena olivat lasten osallistaminen ja heidän äänensä kuuluville saaminen, menetelmät täytyi miettiä tavoitteiden saavuttamisen mukaisiksi. Päädyimme käyttämään luovia menetelmiä, koska ne ovat lapsille luontaisia tapoja ilmaista itseään. Ennen kerhotoiminnan alkamista koimme tärkeäksi tutustua Lapsilisä-projektin lapsiin ja perheisiin. Tarkoituksena oli saada kasvot tutuiksi niin lapsille kuin vanhemmillekin ja samalla saimme kertoa opinnäytetyöstämme. Tutustuimme lapsiin ja perheisiin Lapsilisä-projektin aikuistenryhmien aikana lastenhoidossa ja leirillä. Lopulta kukaan leirillä tapaamistamme lapsista ei osallistunut kerhoon, mutta lastenhoidosta tuttuja lapsia osallistui kerhotoimintaan.

Tavoitteenamme oli saada kerhoon 4–7 lasta. Kun lapsia ei ole liian paljon, havainnointi helpottuu ja ohjaajilla on enemmän mahdollisuuksia antaa lapsille yksilöllistä huomiota. Lisäksi pienemmässä ryhmässä lapset ovat todennäköisesti rohkeampia ja avoimempia ilmaisemaan itseään. Penningtonin (2005, 79) mukaan ryhmäkoon on todettu vaikuttavan ryhmäkäyttäytymiseen ja sen yksittäisiin puoliin monin tavoin. Ryhmän koko on tärkeä tekijä ihmissuhteiden ja yksilöjäsenten välisessä viestinnässä.

Seuraavaksi pohdimme, järjestämmekö kerhotoimintaa Lapsilisä-projektin leirillä vai erikseen kootussa ryhmässä. Näimme molemmissa vaihtoehdossa hyvät puolet. Leirillä lapset olisivat olleet paikalla koko ajan ja toteutus olisi hoitunut nopeasti. Toisaalta leirin ajankohta ei sopinut suunnitelmiimme. Erikseen järjestetyssä kerhossa puolestaan meillä olisi ollut paremmat mahdollisuudet keskittyä arviointiin joka tapaamiskerran jälkeen. Lisäksi tavaroiden hankkiminen ja kuljettaminen olisi helpompaa, kun kerralla ei tarvitsisi kuljettaa suuria määriä erilaisia tarpeita. Lopulta päädyimme toteuttamaan kerhotoimintaa erikseen kootussa ryhmässä. Lapsiryhmän kokoon saamisessa oli kuitenkin ongelmia. Huolena oli, löytyykö Lapsilisä-projektista tarpeeksi toivomaamme ikäryhmään sopivia lapsia, joiden perheet olisivat kiinnostuneita kerhotoiminnasta. Alkuperäisenä ajatuksena oli, että vanhemmille olisi järjestetty vapaaehtoista toimintaa lasten kerhon ajaksi. Aikuisten ohjelma olisi ollut muiden vastuulla, mutta ideaa ei toteutettu.

Kun lapsiryhmän kokoamisesta oli päätetty, suunnittelimme innostavan ja informatiivisen tiedotteen kerhosta (LIITE 1), joka välitettiin lasten vanhemmille sähköpostitse. Ajatuksenamme oli myös tiedottaa vanhemmille henkilökohtaisesti kerhosta leirivierailulla tai aikuisten omassa ryhmässä luodaksemme luottamusta opinnäytetyötä ja meitä kohtaan. Aikuisten ryhmässä tiedottaminen olisi ollut kuitenkin haasteellista, koska mikäli lapsia olisi osallistunut kerhoon useista eri Lapsilisä-projektin ryhmistä, meidän olisi täytynyt osallistua jokaiseen aikuisten ryhmään erikseen. Lopulta kerhosta tiedottaminen tapahtui Lapsilisä-projektin leirillä ja tiedotteen välityksellä.

Ennen kerhotoiminnan alkamista kannattaa tehdä kerhon toteutussuunnitelma, joka on olennainen työväline kaikessa ohjaustoiminnassa (Kalliola ym. 2010, 77). Tarkoista suunnitelmista huolimatta kerhon toteutussuunnitelma muokkautui vielä kerhonohjauksen aikanakin. Suunnitelmia tehtäessä ja niistä sovittaessa yhteistyökumppanien kanssa huomiota kannattaa kiinnittää myös mahdollisiin tarvikekustannuksiin ja ryhmänohjaustilan valintaan ja sen soveltuvuuteen. Jos opinnäytetyön toimeksiantaja ei osallistu kustannuksiin, opiskelijat joutuvat itse maksamaan aiheutuvat kulut (Vilkka & Airaksinen 2003, 28). Tilan valintaan vaikuttaa muun muassa sen turvallisuus, jolloin jokin riski tai vaara on poissa (Kalliola ym. 2010, 91–92). Sovimme yhteistyökumppaneiden kanssa, että he hankkivat osan tarvikkeista. Kerhotilaksi sovimme ison salin, mutta tila muuttui

lopulta toiseksi. Vaihdettu tila ei soveltunut niin hyvin kerhon järjestämiseen, koska keskellä salia oli iso biljardipöytä.

Ennen kerhotoiminnan alkua täytyi päättää myös kerhon ajankohdasta ja kokoontumiskertojen määrästä. Päätimme, että kerho kokoontuisi säännöllisesti tietyinä päivinä viiden viikon ajan. Tarkoituksenamme oli aloittaa kerhotoiminta lokakuun alussa 2011, mutta päädyimme siirtämään aloittamisajankohtaa muutamalla viikolla eteenpäin syyslomaviikon ja ryhmän kokoamisongelmien vuoksi. Alkuperäisen suunnitelman erikseen koottavaan lapsiryhmään ilmoitautui vain yksi lapsi. Osallistujamäärän vähyyteen oli todennäköisesti monia syitä, esimerkiksi päällekkäisiä harrastuksia ja arjenkiireitä. Lopulta erikseen koottua ryhmää ei saatu kasaan, joten päädyimme järjestämään kerhon valmiissa Lapsilisä-projektin ryhmässä, josta löytyi tarpeeksi ikäryhmään sopivia lapsia. Alun perin tavoitteenamme oli järjestää toimintaa 4–7-vuotiaille lapsille, mutta lopulta otimme mukaan kerhoon myös 3-vuotiaita saadaksemme lisää osallistujia. Lapsilisäryhmässä aikuisille järjestettiin omaa ohjelmaa ja lapsille lastenhoitoa. Kerhon järjestämisen vuoksi osa lapsista osallistui kerhoon ja muut lapset olivat lastenhoidossa, koska he eivät kuuluneet kerhon ikäryhmään.

Päätimme, että saavumme kerhopaikalle aina vähintään puoli tuntia ennen perheiden saapumista, jotta ehdimme valmistella kaiken tarpeellisen kerhoa varten. Jokaisella tapaamiskerralla tapasimme lasten vanhemmat yhteisen ruokailuhetken lomassa, jolloin kerroimme heille kerhosta ja pyysimme kirjalliset suostumukset lasten osallistumiselle. Kun toimitaan lasten kanssa, tarvitaan lapsen huoltajan kirjallinen suostumus (Ruoppila 1999, 32). Mainitsimme myös siitä, että lapsen anonymiteetti suojataan opinnäytetyössä. Lähes joka kerralla kerhoon osallistui uusi lapsi, minkä vuoksi tapasimme vanhemmat joka kerhokerran alussa ja annoimme lupalaput. Kaikki perheet eivät olleet joka kerta paikalla, joten emme voineet vaatia perheitä sitoutumaan lastenkaan kerhoon joka kerralla. Sen vuoksi kannattaa varautua ryhmäkoon ennakoimattomuuteen ja osallistujien mahdolliseen pieneen määrään jo kerhon toteutuksen suunnitteluvaiheessa.

Kerhon arvioinnin tukena käytimme menetelmänä osallistuvaa havainnointia. Osallistuvassa havainnoinnissa havainnoijat osallistuvat itsekin toimintaan havainnoiden ennalta suunnitellusti tietyn näkökulman avulla, jolloin havainnointi on jäsenneltyä (Vilkkä 2006, 40, 44). Osallistuvassa havainnoinnissa tutkimustieto kytkeytyy muita menetel-

miä paremmin saadun tiedon kontekstiin, jolloin asiat nähdään niiden oikeissa yhteyksissä. Havainnointi on kuitenkin menetelmänä suuritöinen ja aikaa vievä. (Grönfors 2010, 157, 159.) Siksi laadimme havainnoinnin tueksi havainnointilomakkeen (LIITE 2), jotta havainnoinnin suuntaaminen olisi kohdentunut oikeisiin asioihin. Lomakkeessa havainnoinninkohteena oli menetelmän kautta ilmennyt osallisuus, johon sisältyi osallisuuden, perheteeman innostavuuden, aloitteellisuuden ja lapsen rohkaisun tarpeen havainnointi. Lomakkeen avulla havainnoitiin myös lasten keskittymiskykyä, kontaktia aikuisiin ja muihin lapsiin. Kerhon päätyttyä huomasimme havainnointilomakkeessa olevan kerhon tavoitteiden kannalta tarpeettomia kohtia, joita emme lopulta käsitelleet onnistumisen arvioinnissa.

7.3 Julisteen toteuttaminen

Kerhon jälkeisessä palautetapaamisessa kävimme läpi kerhon toteutumista ja yhteistyön sujumista yhteistyötahon kanssa. Lisäksi pohdimme tarkemmin varsinaisen tuotteen toteuttamista. Päädyimme yhteisymmärryksessä laatimaan julisteen, jota voidaan käyttää Lapsilisä-projektin ja Pienperheyhdistyksen tapahtumissa, esimerkiksi vuonna 2012 lastenoikeuksienpäivänä. Sovimme, että teemme erilaisia hahmotelmaehdotuksia julisteesta ja yhteyshenkilöt antavat niistä palautetta.

Aloimme suunnitella julisteen ulkoasua vuoden 2012 alussa. Teimme lopulta kolme erilaista julistetta, joiden aiheet muotoutuivat lapsiryhmänohjauksen perusteella ja yhteistyökumppanien kanssa keskustellen. Päädyimme yhteistyökumppanien toiveesta laatimaan kolme erilaista julistetta. Lopullisten julisteiden otsikoiksi tuli ”Onko lapsi osallinen perheessä?”, ”Lapsi voi hyvin erilaisissa perheissä” ja ”Lapsilla on oikeus hyvinvoiviin vanhempiin”. Luvussa 9 kerromme tarkemmin julisteiden toteutuksesta ja niiden sisällöistä.

8 KERHON TOTEUTUS JA ARVIOINTI

8.1 Kerhon struktuuri

Jokainen tapaamiskerta koostui samankaltaisesta struktuurista, johon kuului aloitusleikki, osallistava luova toiminta ja lopetus palautteineen ja rentoutuksineen tai loppuleikkeineen. Leikillä oli oleellinen osa kerhossamme. Leikkiminen ja toiminta kuuluvat luonnollisesti lasten elämään ja ne ovat hyviä menetelmiä lasten kanssa työskennellessä (Seppänen ym. 2010, 241). Välipalaa emme järjestäneet aiemmista suunnitelmista huolimatta, koska ennen varsinaista kerhoa Lapsilisä-projektin ryhmän ohjaajat, vanhemmat ja lapset osallistuivat yhteiseen ruokailuhetkeen, jonka jälkeen vanhemmat ja lapset siirtyivät omiin ryhmiinsä.

Suunnittelimme kerholle etukäteen toteutussuunnitelman (LIITE 3), joka oli tavoitteiden mukainen ja lasten iästä riippumatta kaikille sopiva. Toiminnalle voidaan asettaa pää- ja välitavoitteita, jossa päätavoitteet ovat laajempia ja välitavoitteet pienempiä ja niiden avulla suunnataan kohti päätavoitteita (Kalliola ym. 2010, 79–80). Kerhon päätavoitteina olivat lasten osallisuuden lisääminen luovin menetelmin ja perhekäsitysten tarkastelu lasten näkökulmasta. Lisäksi jokaisella kerhokerralla oli omat tavoitteensa, joilla pyrittiin päätavoitteisiin. Toiminnalla on oltava aina tavoite, koska muuten toiminta voi jäädä pelkäksi puuhasteluksi ilman päämäärää (Kalliola ym. 2010, 82).

Kerhon onnistumisen kannalta olimme jakaneet vastualueet siten, että toinen ohjaajista hoiti pääsääntöisesti aloituksen ja lopetuksen. Ohjaustuokion alussa ryhmän kokoaminen yhteen tulisikin tapahtua selkeästi ja yhden ohjaajan ohjeistamana (Kalliola ym. 2010, 88). Toinen ohjaajista vastaavasti huolehti päävastuussa varsinaisesta luovasta toiminnasta. Olimme jaoissa kuitenkin joustavia ja tuimme toinen toistamme tarpeen niin vaatiessa. Lisäksi mietimme etukäteen, mitä välineitä kullekin kerhokerralle tarvittiin.

Jokainen kerhokerta aloitettiin kokoontumalla yhdessä viltin tai tynnyjen päälle. Olimme valinneet jokaiselle kerralle yhden tai useamman aloitusleikin. Myös Kalliola ym. (2010, 88) sanoo, että toiminta kannattaa aloittaa jollain innostavalla ja jätää rikkovalla

leikillä. Toiminnassa keskeistä on, millainen toiminta aloitustilannetta seuraa. Esimerkiksi, mikäli tarkoituksena on tehdä jotain keskittymistä vaativaa, aloituksen ei kannata olla liian riehakas. Aloitusta ei myöskään tule venyttää liian pitkäksi, koska sen tarkoituksena on lähinnä viritellä osallistujia varsinaista toimintaa varten. Ohjauksessa on tärkeää antaa ryhmälle ohjeet selkeästi puhumalla, mahdollisesti samalla näyttämällä itse. Ohjaajan tehtävänä on ohjata, kannustaa ja huomioida jokainen osallistuja. (Kalliola ym. 2010, 88–89.) Jokaisessa kerhon aloituksessa kerroimme lapsille, kuinka monta kertaa aiomme vielä kerhossa tavata. Tällöin lasten oli helpompi ennakoida kerhon loppullinen päättyminen.

Aloitusteikkien jälkeen järjestimme luovan toiminnan, joita olivat maalaaminen, perhekuvan piirtäminen, sadutus, kotileikki ja luova liikkuminen. Menetelmien käytön tavoitteena oli käsitellä perheteemaa ja lisätä lasten osallisuutta. Ohjaustoiminnassa keskeistä on tavoitteellisuus ja kaikella ohjaamisella on oltava tavoite (Kalliola ym. 2010, 79). Luovat menetelmät olivat hyvä valinta tavoitteiden saavuttamiseksi, koska ne ovat usein lapsille mieluisia tapoja toimia. Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005, 20) mainitaan, että leikkiminen ja eri taiteen alueisiin liittyvä ilmaiseminen ovat sellaisia menetelmiä, joiden avulla lasten on ominaista toimia ja ajatella.

Kalliolan ym. (2010, 90–91) mukaan kerhokerta on hyvä lopettaa kokoamalla ryhmä yhteen. Edelleen on myös tärkeää, että ohjeet annetaan selkeästi, jotta ryhmä tietää ohjaustuokion olevan päättymässä. Kerhon loppuajalla on tarkoitus rauhoittua ja käydä läpi, mitä kerhon aikana tehtiin ja mahdollisesti oivallettiin ja opittiin. Lapsilla kokemusten jäsentäminen ja palaute on hyvä tapahtua toiminnallisesti. Palautteenanto auttaa lapsia jäsentämään omia kokemuksiaan ja samalla he saavat tuoda esille sen, millaisena he ohjaustuokion kokivat. Ohjaajille palaute on tärkeää, koska sen avulla voi arvioida tuokion onnistumista ja sitä, saavutettiinkö tavoitteet ja miten toimintaa voisi jatkossa mahdollisesti kehittää. Toiminnallinen palaute on tärkeää läpikäydä myös suullisesti: ryhmästä riippuen voi kysyä kaikilta tai osalta osallistujista, millä perusteella he antoivat minkäläistakin palautetta. Palautteen antaminen on helpompaa toiminnallisesti kuin suullisesti, eikä ketään saa pakottaa puhumaan, vaikka siihen tuleekin tarjota mahdollisuus.

Kerhossa jokainen lopetus toteutettiin samalla tavalla kokoontumalla palautteenantoon. Palaute kerättiin toiminnallisella hymynaamamenetelmällä. Hymynaamamenetelmässä seinälle kiinnitettiin kolme erilaista hymynaamaa: iloinen, neutraali ja surullinen hymynaama. Tarkoituksena oli, että lapset siirtyivät sen hymynaaman kohdalle, mikä kuvasi heidän olotilaansa parhaiten kerhon ajalta. Lapsilta kysyttiin: ”Millä mielellä olit tänään kerhossa?” ja jokaiselta pyydettiin perustelut vastauksille. Lisäksi kysyimme, mistä lapset erityisesti pitivät kerhossa. Näin ollen toteutimme kerhon lopetuksen samalla periaatteella, josta myös Kalliola (ym. 2010, 90–91) on maininnut.

Jokaisen kerhokerran jälkeen jäimme yhdessä pohtimaan tekemiämme havaintoja niin omasta ammatillisuudestamme kuin kerhon onnistumisestakin. Havainnointilomakkeiden täyttö kesken toiminnan olisi ollut haasteellista, joten kokosimme havaintomme yhteisesti kerhokerran päätyttyä. Myös Kalliola (ym. 2010, 78) korostaa ohjaajien itsearvioinnin tärkeyttä. Arvioinnin ansiosta ohjaaja voi muuttaa toimintaansa palautteen mukaan tai vaihtoehtoisesti jatkaa hyväksi havaitulla tavalla toimia ryhmän kanssa.

8.2 ”Mä tykkään hamstereista!” – tutustumiskerta

Ensimmäisen kerhokerran tavoitteena oli tutustuminen ja ryhmäytyminen. Kalliolan ym. (2010, 112) mukaan ryhmäyttäminen on prosessi, jossa tietoisesti kehitetään ryhmän jäsenten tuntemusta, luottamusta, turvallisuutta ja vuorovaikutustaitoja. Ryhmäytymisen tavoitteena on tutustua ryhmäläisiin paremmin, muuttaa ilmapiiri luottamukselliseksi ja avoimeksi sekä kokea turvallisuudentunnetta. Hyvä ilmapiiri helpottaa omien tunteiden ja ajatusten ilmaisemista ryhmässä. Onnistuneet kokemukset ryhmässä toimimisesta ja siihen kuulumisesta voivat vaikuttaa positiivisesti osallistujien elämään. Perheteeman jätimme tarkoituksella käsittelemättä, koska tavoitteenamme oli pääasiassa keskittyä ryhmäprosessin käynnistämiseen.

Kerhoon osallistui kolme lasta: Sofia (3v), Valteri (5v) ja Mikael (6v) (nimet muutettu). Yksi lapsista olisi tahtonut jättää kerhon väliin, mutta lopulta hän innostuikin osallistumaan. Kokoonnuimme kaikki istumaan saman viltin päälle. Esittelimme itsemme lapsille ja kerroimme, miksi olemme koolla, kuinka monta kertaa tapaamme ja mitä aiomme kerhossa tehdä. Samalla kysyimme lasten nimet. Toisiin tutustumista ja ryh-

mäytymistä jatkettiin leikkimällä. Tuttuihinkin ihmisiin kannattaa tutustua yhdessä tekemisen avulla (Karlsson 2003, 86). Osa lapsista oli toisilleen ja meille entuudestaan tuttuja, mutta tutustuminen oli silti tärkeää uuden ryhmän muodostuttua.

Aloitimme tykkäämis-leikillä, jossa lapset saivat kertoa itsestään ja pitämistään asioista. Lapset sanoivat tykkäävänsä muun muassa hamstereista ja kavereista. Tykkäämisleikin jälkeen valitsimme hieman vauhdikkaamman hännystely-leikin, joka osoittautui lapsille mieluisaksi. Leikki leikittiin kontaten, koska juokseminen olisi ollut vaarallista pienessä kerhuhuoneessa. Leikin tarkoituksena oli purkaa energiaa. Lapset tahtoivat leikkiä hännystely-leikkiä yhä uudelleen. Ohjaajat lupasivat, että hännystelyä voidaan leikkiä myöhemmin mahdollisuuksien mukaan. Viimeiseksi leikimme nimien muistelu-leikkiä, jossa lapset muistivat hyvin toistensa nimet, mutta ohjaajien nimet unohtuivat. Toisiin tutustuminen ja ryhmäytyminen lähtivät etenemään jännittyneessä ilmapiirissä, mutta tunnelma muuttui avoimemmaksi ja vapaammaksi erityisesti tutustumisleikkien ja ohjaajien antaman rohkaisun seurauksena.

Rauhallisemman leikin jälkeen oli hyvä hetki kokoontua pöydän ääreen. Olimme suunnitelleet ryhmähengen rakentamiseksi, että teemme yhteisen suuren taideteoksen käyttämällä erilaisia askartelumateriaaleja. Pöydälle oli levitetty valmiiksi iso paperi ja erilaisia askartelumateriaaleja. Käytössä oli puuvärejä, vesivärejä, vahaliituja ja sormivärejä. Ennen taiteilemistä lapset saivat itse päättää kerholle nimen ja säännöt, joiden päättämisessä ohjaajat auttoivat. Aluksi jokainen lapsi tarvitsi ohjaajilta rohkaisua, mutta aikuisten antaman rohkaisun ja antaman sääntöesimerkin jälkeen lapset alkoivat keksiä kerholle sääntöjä. Lisäksi kerhon nimeä pohdittiin yhdessä.

Lapset uskalsivat kertoa omat ehdotuksensa ja mielipiteensä turvallisen ilmapiirin ansiosta. Sääntöjä miettiessämme lapsille kerrottiin, että kerhoon osallistuminen oli vapaaehtoista. Lasta täytyy tiedottaa toiminnan tarkoituksesta ja hänellä on oltava mahdollisuus kieltäytyä osallistumasta (Ruoppila 1999, 38). Kerhon säännöt kirjattiin taideteokseen. Jokainen lapsi sai painaa kädenkuvan sormiväreillä, ikään kuin allekirjoituksena sääntöjen noudattamiseksi.

Kerhon nimeksi päätettiin yhteisesti ”Hamsterioravakerho”, joka kirjattiin myös taideteoksen keskelle. Seuraavaksi lapset saivat valita välineet taideteoksen toteuttamiseen,

myös aihe oli vapaa. Lapset saivat olla osallisina yhteisen suuren taideteoksen maalauksessa, jonka he saivat tehdä omanlaisekseen ilman aikuisjohtoista ohjeistusta. Lapset viihtyivät hyvin maalauksen äärellä, joten annoimme heidän maalata ja piirtää niin kauan kuin he tahtoivat. Lapset taiteilivat taideteokseen esimerkiksi oman kuvan, kodin ja auringon. Kuten olemme viitanneet Rusaseen (2009, 52), kuvataiteisiin liittyvä toiminta miellyttää usein eri-ikäisiä lapsia. Jokainen lapsi sai jättää oman yksilöllisen jälkensä taideteokseen.

KUVA 1. Lasten tekemä taideteos

Lapset keksivät kerholle paljon ei-alkuisia sääntöjä, kuten ”ei saa olla ilkeä”. Jäimme miettimään, miksi lapset keksivät negatiivissävyytteisiä sääntöjä. Lapset mahdollisesti kuulevat monessa eri ympäristössä tällaisia sääntöjä ja käskyjä, josta he ovat voineet

saada mallia omiin puheisiinsa. Usein vanhemmat ja ammattikasvattajat saattavat käyttää ei-sanaa, vaikka tehokkaampaa olisi muuttaa säännöt ja kehotukset myönteisiksi, kuten ”kaikki on kavereita keskenään”.

Kerhon lopetus koostui huivirentoutuksesta ja hymynaamapalautteesta. Rentoutuksessa lapset pyydettiin makaamaan kahdelle erilliselle viltille, valot himmennettiin ja laitettiin rauhallinen musiikki soimaan. Lasten rauhoituttua paikoilleen sivelimme lapsia huiveilla. Rentoutuksen jälkeen pyysimme lapsilta palautteen. Eräs osallistujista ei joko ymmärtänyt ohjeita, tai hän tahtoi tehdä asiat päinvastoin kuin ajatteli. Lapsi asettui seisomaan surullisen naaman kohdalla, mutta hänen olemuksestaan huomasi, että oikeasti hän nautti kerhosta. Perusteluna valinnalle oli: ”Halusin vaan valita tämän”. Muut lapset olivat lopulta hymynaamojen toisessa päässä, iloisen naaman kohdalla. Toinen lapsista valitsi ensin keskimmäisen naaman, mutta siirtyi pian iloisimman hymynaaman kohdalle. Surullisen naaman valinnut Sofia (3v) sanoi pitäneensä häntäleikistä ja maalaaminen oli myös kivaa. Valtteri (5v) vastasi: ”Olen ollut iloinen. Häntäleikki oli kivaa! Ja maalaus.” Mikael (6v) oli samaa mieltä kuin Valtteri ja vastasi: ”Olen ollut iloinen. Joo, häntäleikki oli kivaa! Maalaus oli myös hauskaa.” Kerho kesti yhteensä 65 minuuttia.

Kokonaisuudessaan lapset olivat aktiivisia koko kerhon ajan ja jaksoivat keskittyä paremmin kuin odotimme. Ainoastaan kerhokerran loppupuolella keskittyminen alkoi herpaantua, minkä vuoksi aloimme pohtia rentoutuksen toimivuutta ryhmässä. Ensimmäinen kerhokerta pitkittyi hieman pitkäksi, mikä johtui osaksi lasten maalausinnostasta.

8.3 ”Mä piirrän isin tähän vaikkei se asukaan meillä” – perhekuva

Toisen kerran tavoitteeksi asetimme lasten osallistamisen kuvataiteen keinoin. Menetelmänä käytimme perhekuvan piirtämistä. Perhekuvia piirrettiin kahdella eri kerhokerralla, mutta käsittelemme tässä luvussa kummankin kerhokerran piirroksia. Lisäksi tavoitteenamme oli käsitellä perheiden moninaisuutta ja elämää perheissä ”Meidän ja muiden perheet” -satukirjan avulla.

Tällä kertaa kerhoon osallistui vain kaksi lasta, Sofia (3v) ja Valtteri (5v). Kokoonnuimme tapamme mukaan viltille ja aloitimme kerhon leikkimällä yhdessä. Ensin lei-

kimme Kapteeni käskee –leikkiä, jossa käytimme rekvisiittana kapteenin hattua. Lapset eivät kuitenkaan tahtoneet hattua käyttää. Aluksi ohjaajat toimivat kapteeneina näyttämällä esimerkkiä, jonka jälkeen myös lapset uskalsivat toimia kapteeneina. Muokkasimme leikin version sellaiseksi, että leikistä ei voinut tippua pois. Toisena leikkinä oli Amppari-leikki. Alkuleikkien aikana lapset tarvitsivat hieman rohkaisua, jonka jälkeen he uskalsivat toimia ryhmässä.

Seuraavaksi oli perhekuvan piirtämisen vuoro. Toinen lapsista oli toivonut saavansa piirtää kerhossa ja oli hauska sattuma, että tarkoituksenamme olikin piirtää. Pyysimme lapset pöydän ääreen ja ohjasimme heitä piirtämään kuvan omasta perheestä. Käytettävissä oli erilaisia väritysmateriaaleja: tusseja, puuvärejä ja vahaliituja. Harkitsimme myös sormivärien käyttöä, mutta emme ottaneet niitä käyttöön sotkuisuuden vuoksi. Lapset saivat valita haluamansa välineet ja alkoivat innoissaan sekä oma-aloitteisesti piirtää kuvia perheistään. Lasten toiveesta perhekuvaan sai piirtää myös muita asioita, esimerkiksi kukan ja talon. Myös ohjaajat osallistuivat pöydän ääreen ja piirsivät omat perhekuvat.

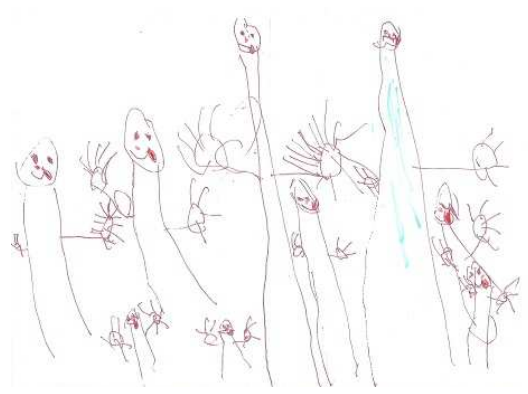
Piirtämisen aikana ja myös sen jälkeen pyysimme lapsia kertomaan luomuksistaan jotain. Rusanen (2009) mukaan omasta työstä kertominen on lapselle hieno tilaisuus oman maailman jakamiseen ja näkyväksi tekemiseen. Itse tehdyn kuvan tarkastelussa lapsi saa aikuiselta tarvitsemaansa yksilöllistä huomiota. (Rusanen 2009, 54.) Kuvien valmistuttua kävimme yhdessä läpi, keitä perheenjäseniä piirroksissa oli. Tämä lisäsi lasten kokemusta siitä, että oma mielipide ja aikaansaannos olivat tärkeitä. Tämä mahdollisti lasten kokemuksen osallisuudesta. Töiden yhdessä tarkasteleminen päättää työprosessin, mutta aloittaa myös seuraavaa työprosessia (Rusanen 2009, 54). Kuvia hyödynnettiin seuraavalla kerhokerralla sadutuksessa, koska uskoimme perhekuvan toimivan hyvin sadunkerronnan tukena.

Perhekuvan piirtämisen aikana syntyi keskustelua perheenjäsenistä. Merkittävä huomio mielestämme oli se, että lapset osasivat määritellä oman perheensä sujuvasti. Lapsille oman perheen käsite vaikutti itsestään selvältä. Jotkut lapsista määrittivät myös isän kuuluvan perheeseen, vaikka hän ei asukaan kotona. Myös Broberg ja Hakovirta (2009) mainitsevat tästä asiasta: toisesta vanhemmasta erillään asumisesta huolimatta lapsi usein kokee myös isän osaksi perhettään ja haluaa pitää häneen yhteyttä (Broberg &

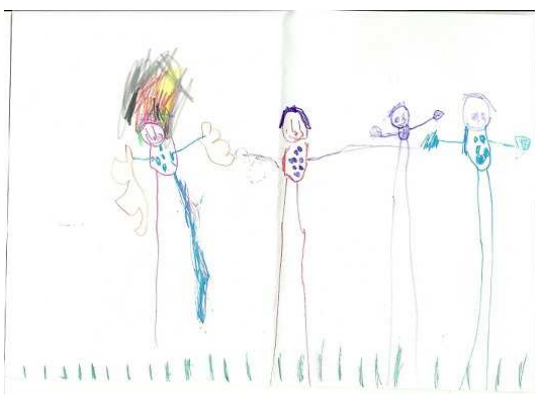
Hakovirta 2009, 186). Vanhempien ja sisarusten lisäksi perheisiin kuului myös muita sukulaisia, kuten isovanhemmat. Perhekuvien myötä näytti siltä, että ryhmään osallistuneilla lapsilla olisi laajemmat verkostot kuin tutkimuksissa on todettu. Tutkimuksen mukaan pienituloisissa perheissä asuvilla lapsilla on havaittu kapeammat sosiaaliset verkostot kuin hyvätuloisissa perheissä elävillä lapsilla (Forssén & Ritakallio 2009, 79). Lemmikkejä lapset eivät mieltäneet perheenjäseniksi. Perheenjäsenten määrittelyn lisäksi lapset kuvailivat joitakin perheenjäseniä ja eräs lapsi kertoi isän asuvan kaukana. Jäimme pohtimaan, onko isä ollut lapsen elämässä ja tahtoisiko lapsi tavata häntä, vaikka siihen ei ole välttämättä mahdollisuutta. Lapset olivat kiinnostuneita myös ohjaajien tekemistä piirroksista. Erästä lasta mietitytti, miksi ohjaajat piirsivät kuvaan vain tytön ja pojan. Jäimme pohtimaan, miksi asia lasta mietitytti. Oliko syy kenties se, että lapsi ei piirtänyt omaan kuvaansa isähahmoa? Perhekuvan piirtäminen oli toimiva menetelmä perheiden käsittelyn tukena. Ohessa lasten piirtämiä perhekuvia.

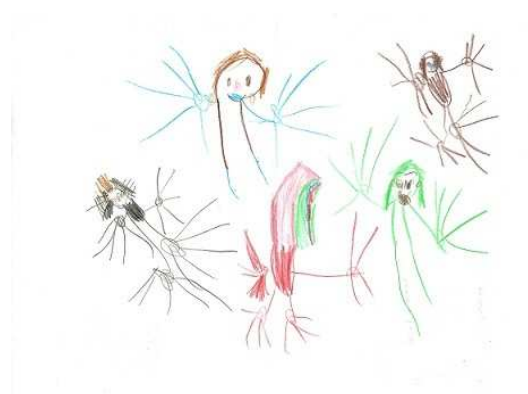
KUVA 2. Minä, kaksi siskoa, äiti, mummi ja yksi nimeltä mainittu perheenjäsen.

KUVA 3. Minä, äiti, isä, kaksi siskoa, veli, mummi, vaari ja eno.

KUVA 4. Minä, äiti, mummi ja pappa.

KUVA 5. Minä, äiti, isä ja vauvaserkku (+ perheeseen kuulumaton lohikäärme)

Kuvien käsittelemisen jälkeen kokoonnuimme kuuntelemaan kirjaa. Kirjassa kerrottiin erilaisista perheistä ja tavoista elää arkea. Kirjan aikana heräsi enemmän keskustelua perheistä. Lapset kuuntelivat satua mielellään. He kommentoivat tarinaa ja kuvia sekä vastailivat ohjaajien esittämiin kysymyksiin. Lapset alkoivat kertoa paljon asioita jo ennen kuin heiltä ehdittiin edes kysyä. Lapset sanoivat harrastavansa muskaria ja Pienperheyhdistystä. Molemmat lapset sanoivat asuvansa kerrostalossa. Lapset kertoivat innoissaan myös perheiden tekemistä lomamatkoista Suomessa. Lasten vastauksia poh-tiessamme huomasimme vastausten yhteyden perheen pienituloisuuteen muun muassa edullisten harrastusten perusteella. Toisen lapsen täytyi lähteä kerhosta pois kesken sadun, joten kysyimme välissä häneltä palautteen ja jatkoimme sadun lukemista toisen lapsen kanssa. Mielestämme satujen lukeminen oli hyvä tapa virittää keskustelua varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa.

Lopetuksesi otimme huivirentoutuksen. Kerhokerran jälkeen totesimme huivirentoutuksen huonoksi vaihtoehdoksi kerhon lopetuksessa, joten jatkossa päätimme toteuttaa lopetuksen toisin. Huivirentoutus sopisi paremmin sellaisiin tilanteisiin, joissa lapset ovat purkaneet paljon energiaa ja kaipaavat oikeasti rauhoittumista ja pysähtymistä. Palautteenanto puolestaan sujui paremmin kuin viimeksi, johtuen todennäköisesti siitä, että menetelmä oli tuttu. Sofia (3v) valitsi iloisimman naaman, koska ”Kaikki oli kivaa, piirtäminen oli kivaa. Olin iloinen.” Valtteri (5v) valitsi saman hymynaaman ja perusteli vastauksensa: ”Mä valitsin tämän, ei siinä muuta. Mietin mikä hauskaa...” Poika sanoi myös, että olisi tahtonut leikkiä hännystely-leikkiä ja hän koki palautteenannon kivaksi. Kerhokerta kesti 50 minuuttia.

Lapset olivat aktiivisia koko kerhon ajan ja saivat olla osallisia kerhon eri toiminnoissa. Lapset ilmaisivat aktiivisesti ajatuksiaan, joita ohjaajat kuuntelivat mielenkiinnolla. Keskittyminen oli suurimmaksi osaksi hyvää, mutta kerhokerran loppupuolella keskittyminen herpaantui. Levottomuuden lisääntyminen saattoi johtua kerhon hetkellisestä keskeyttämisestä toisen lapsen lähtiessä kerhosta. Toisaalta on myös normaalia, että pitkän päivän jälkeen lasten jaksaminen ja keskittymiskyky heikkenevät.

8.4 ”Ja sitten tuli eno ja söi loput lihasopasta” – sadutus

Kolmannen kerran tavoitteena oli osallistaa lapsia narratiivisen menetelmän avulla. Tarkemmin käytimme menetelmänä aihesadutusta. Tahdoimme kuulla lasten ajatuksia ja välittää arvostusta heidän tarinoitaan kohtaan, mikä on myös Karlssonin (2003, 118) mukaan hyvä syy käyttää sadutusta.

Kolmannella kerhokerralla osallistujina olivat Mikael (6v), Valtteri (5v) ja Olivia (4v). Kokoonnuimme istumaan lattialle ringiin asetetuille tyynyille. Toivotimme lapset tervetulleiksi kerhoon. Esittelimme itsemme ja kävimme läpi kaikkien ryhmäläisten nimet, erityisesti sen vuoksi, että ryhmässä oli yksi uusi osallistuja. Aloitimme kerhon jännittävällä ja vauhdikkaalla vähenevät tyynyt -leikillä. Tämän jälkeen leikimme polttaa polttaa -leikkiä, jossa jokainen lapsi sai vuorollaan olla pienen leijonan etsijänä toisen ohjaajan tukemana. Lämmittelyleikkien jälkeen kerroimme, että jokainen saisi tänään kertoa oman sadun piirtämästään perhekuvasta. Lapset pääsivät yksitellen toisen ohjaajan kanssa sadunkertojan huoneeseen, missä oli sadunkertojan valtaistuin. Muut lapset piirsivät sillä aikaa perhekuvia, koska eivät olleet niitä aiemmin tehneet. Odottelun aikana yksi lapsista ehdotti omaa leikkiehdotustaan. Päätimme leikkiä sitä sillä välin, kun odotimme viimeistä sadunkertojaa takaisin ryhmähuoneeseen. Tällöin yksi lapsi sai olla mukana päätöksenteossa ja hän koki oman leikki-idean toteuttamisen tärkeänä

Johdattelimme lapsen aihesadutukseen sanomalla: ”Kerro satu tästä kuvan perheestä. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi, ja voit muuttaa tai korjata sitä, mikäli haluat.” Kun satu oli luettu ääneen ja tarvittavat korjaukset tehty, lapsella oli oikeus päättää siitä, kenelle satu luetaan ja mihin sitä käytetään. Karlssonin (2003) mukaan satu on joskus tarkoitettu ainoastaan lapsen ja saduttajan välille, mutta yleensä lapsista on mukavaa ja tärkeää lukea satu ääneen myös muille lapsille ja ehkä vanhemmillekin (Karlsson 2003, 53). Harkitsimme satujen kertomista myös pareittain tai ryhmässä, mutta päädyimme saduttamaan lapset yksitellen. Tällöin jokainen lapsi sai tuottaa omanlaisensa sadun.

Varsinaisen sadutuksen idea on, että lapsi saa kertoa tarinan mistä tahtoo, mutta tämä ei kuitenkaan olisi soveltunut hyvin perheteeman toteutumiseksi. Karlsson (2003) kertoo, että aihesadutus on saduttamista yhdessä sovittuna aiheesta. Aihesadutusta ei kuitenkaan

suositella toteuttamaan kuin vasta useiden sadutuskertojen jälkeen (Karlsson 2003, 12, 47.) Ajatuksenamme oli saduttaa lapsia aiemmilla kerroilla, mutta aikarajat tulivat tässä vastaan. Kysymykseen siitä, voiko aikuinen antaa sadulle aiheen, voidaan vastata vain silloin, kun tiedetään, mihin toiminnalla tähdätään (Karlsson 2003, 126). Toisaalta tarkoituksenamme oli käyttää sadutusta vain luovana menetelmänä eikä varsinaisesti kehittää esimerkiksi päiväkodin toimintaa lapsilta saatujen ajatusten pohjalta. Tämän vuoksi uskoimme aihesadutuksen olevan perusteltu menetelmä perheaiheen käsittelyyn.

Lapset tulivat mielellään kertomaan satua rauhalliseen huoneeseen. Sadunkerronnan aikana lapsista näkyi innostuneisuus. Se ilmeni lasten eleissä, ilmeissä ja puhetyyleissä. Pääosin lapsilla oli helppoa kertoa satu perhekuvasta, mutta välillä sadut saattoivat kertoa jostain muustakin. Eräs lapsista olisi tahtonut kuulla ensin ohjaajan kertoman sadun ja kertoa sitten omansa. Ohjaaja mieluummin rohkaisi lasta kertomaan oman satunsa, koska ohjaajan tarina olisi voinut johdatella lasta. Tarkoituksena oli lisäksi korostaa sadunkerrontahetkeä lapsen omana hetkenä. Rohkaisun myötä lapsi sai kerrottua oman satunsa. Lapset nauttivat aikuisen läsnäolosta ja kuuntelusta, myös oman sadun yksin kuunteleminen hymyilytti heitä. Joillekin lapsille sadutustilanne ja –menetelmä oli täysin uusi, mikä saattoi vaikuttaa siihen, että joillekin sadun aloittaminen oli haasteellista. Sadutustilanne vaatii kiireetöntä ilmapiiriä, jonka luominen oli haasteellista kerhon rajallisen ajan vuoksi. Oli yllättävää, että pienenkin lapsiryhmän kanssa saduttamisessa tuli kiireentuntua.

Lasten kertomissa saduissa oli mukana kaikki tai osa perhekuvaan piirretyistä perheenjäsenistä. Saduista kävi ilmi lasten perhenäkemyksen laajuus. Saduissa erottui lasten mielikuvituksellisuus ja toisaalta niistä kumpusi myös todellisuus. Esimerkiksi yhdessä sadussa puhuttiin isänpäivästä, joka oli ajankohtainen asia. Isän- ja äitienpäivät voivat olla yhden vanhemman perheissä haasteellisia, mikäli toinen vanhempi ei ole säännöllisesti lapsen elämässä. Silloin lapsen elämässä saattaa olla joku muu henkilö, kuten iso-vanhempi, jota lapsi muistaa kyseisenä päivänä. Kiintymys molempia vanhempia kohtaan välittyi eräässä sadussa, jossa lapsi sanoi: ”Isistä ja äilistä lakastan molempia”. Kolme lasta kertoi sadun, mutta vain kaksi lasta antoi luvan siihen, että sadun saa kuulla kuka tahansa. Jäimme pohtimaan, miksi yksi lapsista ei tahtonut satuaan muiden kuultavaksi. Ehkä hän oli epävarma sadunkerrontataidoistaan tai vain tahtoi jakaa sadun lähei-

simpient ihmisten kanssa. Seuraavaksi esittelemme kerhoon osallistuneen lapsen kokonaisen sadun ja toisen lapsen sadusta katkelman.

*Kun on hyvää ruokaa, kaikki laittaa kielen ulos.
Siellä oli soppaa, lihasoppaa.
Sitten kaikilla oli pellenenät nenän päällä.
Sitten äiti meni ruusukauppaan ja sitten mummo meni mummolaan.
Niin koska sen kodin nimi on mummola.
Ja kuu paisti iloisesti.
Ja äiti meni ruusukauppaan lyhdyn kanssa.
Ja mummo meni mummolaan lyhdyn kanssa.
Ja se meni niin pitkäksi aikaa, että meni päivä.
Sitten tuli vaari.
Ja vaari söi sopan melkein loppuun.
Ja sitten vaari meni kukkakauppaan ja osti hienon kukan ja meni lyhdyn kanssa hänkin.
Ja sitten tuli eno ja söi loput lihasopasta.*

Lapsi 6v.

*Mun äiti on kyllä iso.
Mä tykkään kukista.
Tää isi on menossa kauppaan.
Äiti on viemässä mua ja vauvaserkkua (serkun nimi) mulle kylään.
...
Kukista voi joskus tulla hölymölyasioita.
Isistä ja äilistä lakastan molempia, ihan sievän tuntusia.
Ja nyt tämä satu loppu.*

Lapsi 4v.

Kun jokainen lapsi oli kertonut satunsa, kokoonnuimme tyynyjen päälle istumaan kerhon lopettamista varten. Lapset odottivat innolla kuulevansa muiden sadut. Luimme ääneen lapsille ne sadut, joihin olimme saaneet lapsilta luvan. Luimme kaksi satua. Lapset nauttivat satujen kuuntelusta ja oman sadun jakamisesta. Oman sadun muille ääneen lukeminen oli lapsille merkityksellistä. Saduttamisen kautta ryhmä voi iloita yhdessä ja jakaa jotain vakavaakin toisten kanssa sekä samalla lapset saavat mahdollisuuden jakaa omia kokemuksia ja mietteitä, selventäen samalla omia ajatuksia itselleen (Karlsson 2003, 118). Taputimme jokaisen sadun jälkeen ja kiitimme siitä, että saimme kuulla hienon itse tehdyn sadun. Tämä antoi lapsille hyvän mielen ja onnistumisen kokemuksen.

Lopuksi pyysimme lapsilta palautteen hymynaamamenetelmän avulla. Ryhmään osallistunut uusi lapsi, 4-vuotias Olivia, valitsi keskimmäisen naaman ja perusteli sen seuraavalla tavalla: ”Koska en eka tutustunut teihin.” Esittelimme kerhon alussa itsemme ja lapset toisilleen, mutta tyttö koki uutena ryhmään tulemisen jännittävänä. Tyttö jatkoi palautettaan: ”Tykkäsin tyynyleikistä. Kiva kertoa satua.” Molemmat pojat valitsivat iloisimman hymynaaman. Valtteri (5v) perusteli valintansa sanomalla: ”Oon iloinen. Leijona-leikki ja Mikaelin leikki oli kivoja.” Mikael (6v) oli samoilla linjoilla toisen pojan kanssa, mutta lisäsi: ”Oli ihan kiva kertoa satua, mutta pelaaminen on kivempaa.” Kerhon päätyttyä uusi kerhoon osallistunut tyttö ilmaisi tahtonsa tulla vielä kerhoon uudelleen ja kiitti erikseen kivasta kerhosta. Kerhokerta kesti yhteensä 55 minuuttia.

Kolmannella kerralla lapset olivat jälleen aktiivisia ja järjestetty toiminta näytti olevan heille mielekästä. Pääasiassa lapset keskittyivät hyvin, vaikka paikkaa vaihdettiin eri tilojen välillä. Keskittymisen herpaantuminen näkyi siinä, että lasten oli välillä vaikea pysyä paikoillaan. Ryhmässä oli kuitenkin luontevaa olla yhdessä ja alkujännitystään ei enää ollut havaittavissa.

8.5 ”Mä haluan olla kissa” – kotileikki

Neljännän kerran tavoitteena oli osallistaa lapsia draamallisin menetelmin, pantomiimin ja roolileikin avulla. Tavoitteena oli myös käsitellä perheteemaa, joten leikimme kotileikkiä. Toivasen (2009) mukaan 4-vuotiaasta vanhempien lasten kanssa voidaan käyttää roolileikkejä, joissa ilmenee matkimiselementtejä ja rooleja. Erilaisia asioita voidaan käsitellä melko helpoillakin draamatyötavoilla. Ohjaaja voi esimerkiksi ohjata draamaa tai leikkiä omasta roolistaan. (Toivanen 2009, 31–32.)

Neljännellä tapaamiskerralla paikalla oli kaksi poikaa, jotka olivat 5-vuotias Valtteri ja 6-vuotias Elias. Kokoonnuimme viltille istumaan. Toinen pojista tuli uutena osallistujana kerhoon, joten kerroimme hänelle lyhyesti millaisesta kerhosta on kyse ja esittelimme itsemme. Tämän jälkeen aloitimme leikkimisen. Kerroimme lapsille ensimmäisen lämmittelyleikin ohjeet, joka oli nimeltään taukosamba. Toinen ohjaaja sääteli musiikkia ja toinen oli mukana leikissä. Seuraava leikki oli nimeltään hassu kissa, johon myös ohjaajat osallistuivat.

Hauskojen ja vapauttavien lämmittelyleikkien jälkeen siirryimme luovaan toimintaan, jonka aloitimme pantomiimilla. Selitimme lapsille leikin säännöt. Lapset alkoivat vuorotellen esittää erilaisia tekemisiä tai hahmoja. He saivat myös itse keksiä mitä he voisivat esittää. Lisäksi ohjaajat olivat miettineet etukäteen perheteemaan liittyviä asioita, joita lapset olisivat voineet esittää, mikäli he eivät itse keksineet esitettäviä asioita. Eri-laisten esitettävien asioiden keksiminen saattoi olla lapsista hankalaa, mutta esiintymiseen he kuitenkin heittäytyivät. Itse keksittyjen esitysten ansiosta lapset saivat olla enemmän osallisia toiminnassa. Lapset esittivät muun muassa ninjaa, robottia, siivoamista, hampaiden pesua, kissaa ja syömistä. Jokaisen esityksen jälkeen kysyimme lapsilta siihen liittyvän kysymyksen. Kysymyksiä olivat esimerkiksi: Kuka teillä siivoaa? Autatko sinä siivoamisessa? Pesetkö hampaat aamulla, entä illalla? Onko teillä perheessä lemmikkejä? Haluaisitko jonkun lemmikin? Mikä on lempiruokasi? Lapset olivat innoissaan leikistä ja ehtivät olla esiintyjinä kumpikin monta kertaa. Kysymyksiin lapset vastasivat mielellään.

Aloituseleikkien ja pantomiimin tehtävänä oli johdatella lapset draaman maailmaan erilaisin leikein, joissa täytyi asettautua johonkin rooliin tai esittää jotain asiaa. Erityisesti pantomiimi edisti lasten osallisuutta ja valmisteli heitä kotileikkiä varten. Orientoitumisen jälkeen siirryttiin leikkimään kotileikkiä, jossa osallistujat saivat päättää leikin kuluksi.

Pantomiimin jälkeen näytimme lapsille millaisia leluja, tyhjiä ruokapurkkeja ja muita esineitä olimme tuoneet paikalle. Tutkimme yhdessä esineitä, joita lapset tutkivat kiinnostuneina. Olimme tuoneet paikalle leikkiastioita, nuken, pehmolelueläimiä, lääkärin tarvikkeet ja asusteita. Kysyimme lapsilta, voisiko näillä välineillä leikkiä kotia? Toinen lapsista vastasi heti myöntävästi ja myös toinen lapsi lähti leikkiin mukaan. Kyselimme lapsilta, mitä he tahtovat leikissä esittää ja keitä me ohjaajat voisimme olla. Lapset valitsivat roolit itse, eikä ohjaajien tarvinnut ehdottaa rooleja. Lapset valitsivat rooleikseen perheen kissan ja isän. Isä oli ammatiltaan lääkäri. Lisäksi lapset antoivat ohjaajien rooleiksi äidin ja siskon. Kotileikkiin kuului myös vauvanukke. Pojat tahtoivat valita omaa sukupuolta vastaavat roolit. Turtiainen (2003) mainitseekin, että leikeissä lapset valitsevat mielellään omaa sukupuolta kuvaavan roolin. Jos esimerkiksi poika osallistuu kotileikkiin, hän ottaa useimmiten roolikseen töissä käyvän isän roolin. Tytöt puolestaan

leikkivät tyypillisesti vastavuoroisia leikkejä, esimerkiksi äiti-lapsi-leikkejä. (Turtiainen 2003, 44, 46–47.)

Ohjaajina tehtävänäimme oli havainnoida leikkiä, joten olimme leikissä mukana saadaksemme johdateltua sen alkuun. Mikäli leikki olisi tyrehtynyt, olisimme olleet mukana elvyttämässä leikkiä uudelleen. Leikin alkupuolella olimme enemmän mukana leikissä ja loppupuolella keskityimme enemmän havainnoimiseen. Myös Seppänen (2009) mainitsee, että aikuinen voi toimia draamassa aloitteentekijänä ja roolimallina (Seppänen ym. 2009, 30). Olimme varautuneet siihen, että lapset tarvitsisivat rohkaisua leikin aloittamisessa, mutta lasten olikin helppo käynnistää leikki keskenään. Lapset käyttivät kaikkia esillä olleita tarvikkeita, mikä kertoi lasten aloitteellisuudesta ja aktiivisuudesta. Välillä kuitenkin ohjasimme leikkiä välttääksemme lasten kinastelua leikkivälineistä ja leikin liiallista vauhdikkuutta.

Kotileikin aikana lapsissa ilmeni paljon aktiivista osallisuutta. He ilmaisivat leikin aikana mielipiteitään ja tunteitaan, jotka kertovat osallisuuden toteutumisesta. Erilaisten roolien lisäksi kotileikissä ilmeni erilaisia kotiin liittyviä arjen asioita. Lasten itse kehittämässä leikissä hoivattiin kipeää lasta ja lemmikkiä, käytiin kaupassa, laitettiin ruokaa, käytiin tiiviisti töissä ja yökyläiltiin. Leikissä näkyi myös tilanne, jossa isä ei ehtinyt syödä yhdessä perheen kanssa. Nykyaikana on yleistä, että perheet eivät ehdi kokoontua yhteisen ruokapöydän ääreen. Tämä voi johtua työn ja perheen yhteensovittamisen haasteesta.

Lapsille oli luontevaa leikkiä kotia. He osallistuivat innoissaan kotileikkiin ja tekivät siitä omannäköisen leikin, joka oli paikoittain aika vauhdikastakin. Leikin nopeatempoisuus antoi ymmärtää, että lapset eivät jaksaneet keskittyä. Toisaalta jäimme pohtimaan sitä, että onko tämä tapa lapsille ominainen tyyli leikkiä. Turtiaisen (2003) mukaan poikien leikit voivat näyttäytyä aikuisten näkökulmasta mekastamisena ja riehumisena. Tällaisten leikkien perusteella pojat voidaan tulkita keskittymiskyvyttömmiksi ja levottomiksi. Todellisuudessa poikien vauhdikkuus johtuu useimmiten heidän suuremmasta liikunnan tarpeestaan eikä ylivilkkaudesta (Turtiainen 2003, 45.)

Kotileikki toimi menetelmänä paremmin kuin odotimme. Ennakoasenteenamme oli, että kotileikki toimii paremmin tyttöjen kanssa. Huomasimme kuitenkin, että ennako-

asenteista huolimatta kotileikki toimi hyvin myös ryhmään osallistuneiden poikien kanssa. Lasten innostuneisuus kertoi myös menetelmän mielekkyydestä. Lapset olisivat mielellään jatkaneet kotileikkiä pidempään, mutta kerhokerta täytyi vähitellen lopettaa. Näin ollen perheteeman käsittely kotileikin avulla innosti lapsia. Käytimme kotileikkiin noin puolet koko kerhokerran ajasta ja koko kerhokerta kesti 50 minuuttia. Leikkimisen jälkeen siivosimme tarvikkeet yhdessä pois ja kokoonnuimme jälleen viltille kuuntelemaan loppurentoutussadun *Voitko olla –kirjasta*, jossa on lasten kertomia satuja. Olimme valinneet yhden sadun luettavaksi, mutta luimme lasten pyynnöstä toisenkin sadun. Jälkeenpäin mietimme, että olisimme voineet antaa molempien lasten valita haluamansa sadun luettavaksi.

Lopuksi pyysimme lapsilta palautteen kerhosta. Molemmat lapsista valitsi iloisimman hymynaaman. Elias (6v) perusteli vastauksensa sanomalla: ”Koska tääl on kivaa, kivoja leikkejä!” Hän kertoi hassu kissa -leikin ja kotileikin olleen kaikkein mukavinta kerhossa. Poika reagoi kotileikin lopetukseen sanomalla: ”Lopetetaanko me nyt jo leikki?” Tämäkin kertoo siitä, että poika tykkäsi etenkin kotileikistä, eikä olisi halunnut leikin ja kerhon päättyvän. Valtteri (5v) sanoi perusteluikseen: ”Koska ens kerral on viimeinen kerta.” Tätä palautetta jäimme pohtimaan. Tarkoittiko poika, että on iloinen siitä että kerho loppuu pian vai oliko hän aidosti kerhokerrasta iloinen ja ajatteli, että onneksi tämän jälkeen on vielä yksi kerta. Uskomme, että poika viihtyi kerhossa, koska lähtiesämme pois kerhopaikalta poika huudahti: ”Heippa, nähdään ensi kerralla!” Hänen mielestään kotileikki oli kivointa kerhossa.

8.6 ”Voisko olla sellanen räväkkä tunne?” – luova liikkuminen ja tunteet

Viimeisen kerhokerran tavoitteeksi asetimme kerhon päättämisen ja erilaisten, kotonaikin ilmenevien tunteiden käsittelyn. Osallistimme lapsia luovan liikunnan ja sadun avulla. Alun perin puhuimme luovasta tanssista, mutta muutimme nimityksen luovaksi liikumiseksi, jotta se voisi olla mielekkäämpää sekä tytöille että pojille.

Tällä kertaa paikalle tuli 7-vuotias Oskari, joka ei aiemmilla kerroilla ollut mukana. Poika ei ollut aluksi halukas osallistumaan kerhoon. Koska paikalla oli vain yksi lapsi, pohdimme viimeisen kerhokerran siirtämistä seuraavalle viikolle. Lopulta paikalle tuli

Valtteri (5v), joten päätimme järjestää kerhokerran kyseisenä päivänä. Toiselle pojalle sanoimme, että hän voi tulla kerhoon myös kesken, mikäli hän muuttaa mielensä. Kerhon suunnitelmia täytyi muuttaa, koska yhden lapsen kanssa jokaista leikkiä ei olisi voitu toteuttaa.

Aloitimme kerhon inspiraatiotanssi-leikillä, joka valmisteli luovaan liikuntaan. Inspiraatiotanssissa taustalla soi menevä musiikki ja jokainen osallistuja saa keksiä liikkeitä, jotka muut osallistujat tekivät perässä. Tarkoituksena oli, että lapsi saisi myös näyttää esimerkkiä, mutta hän ei sitä tahtonut. Tämän vuoksi ohjaajat näyttivät liikkeitä, joihin lapsi lähti mukaan. Kerhokerran aloitus vaikutti hieman jäykältä ja aikuisjohtoiselta, koska paikalla oleva lapsi tahtoi mieluummin olla sivustaseuraaja ja toistaa aikuisten näyttämää esimerkkiä. Ohjaajina annoimme lapselle rohkaisua ehdotusten tekemiseen, mutta hyväksyimme myös lapsen kaipaaman aikuisjohtoisuuden. Aikuisjohtoinen toiminta ei varsinaisesti lisää lasten osallisuutta, mutta toisaalta lapsen toive olla osallistumatta on osallisuutta. Lapsi sai olla leikissä mukana niin paljon kuin itse tahtoi.

Seuraavaksi kokoonnuimme yhdessä viltille kuulemaan satua tunteista. Aiheeseen johdateltiin kysymällä lapselta, mitä tunteita hän tietää. Tarkoituksena oli käsitellä sitä, että ihmisillä on erilaisia tunteita – myös esimerkiksi äidillä voi joskus olla huono päivä. Tämän jälkeen luettiin kirjaa ”Miltä Sipukaisesta tuntuu?”. Olimme etukäteen valinneet kirjasta sopivat kohdat, koska muuten satu olisi ollut hyvin pitkä ja lapset eivät olisi jaksaneet keskittyä sen kuuntelemiseen. Puolessa välissä satua toinen poika tuli kerho-huoneen ovelle ja tahtoi myös osallistua kerhoon. Kerhon ilmapiiristä tuli avoimempi, kun paikalla oli enemmän lapsia ja lapsissa ilmeni enemmän aktiivista osallisuutta. Yleisesti ottaen rohkeammat lapset kannustivat omalla toiminnallaan muita lapsia osallistumaan ja ilmaisemaan ajatuksiaan jokaisella kerhokerralla.

Sadun edetessä lapsia osallistettiin erilaisten kysymyksien avulla. Lapset tahtoivat mielellään kuulla ohjaajien ajatuksia erilaisista tunteista ja he rohkaisivat myös toisiaan kertomaan ajatuksiaan. Tiedustelimme heiltä, mistä he tulevat iloiseksi, mistä surulliseksi, mitä he pelkäävät ja ovatko he kokeneet ikävääntunteita. Lapset kokivat kysymykset ”Mitä pelkää?” ja ”Mikä tekee sinut surulliseksi?” haasteellisiksi ja vastasivat välillä turhautuneina ”en mä tiiä” tai ”en mä osaa sanoa”. Ehkä lapset eivät tahtoneet paljastaa henkilökohtaisia tunteitaan tai eivät osanneet nimetä tunteita. Voi myös olla, että

lapset eivät tahtoneet paljastaa ikätovereilleen pelkojaan tai surujaan. Sadun aikana esitettyjen kysymysten myötä lapset myönsivät kiukutelleensa kotona ja poteneensa ikävää äitiä kohtaan. Lapset sanoivat tuleensa iloiseksi silloin, kun saa leikkiä. Lapsilla oli välillä haasteellista kuunnella satua. Syynä saattoi olla lasten omat henkilökohtaiset syyt, kuten väsymys pitkän päivän jälkeen, sadun lapsellisuus tai sen pitkästyttävyyks.

Sadun jälkeen lapset ohjattiin nousemaan ylös ja miettimään, minkälaisia tunteita on olemassa ja miten niitä voisi esittää ilmeillä, eleillä ja liikkeillä. Kun tunne ja sen esittäminen liikkumalla oli mietittynä, kuunneltiin tunnetta kuvaavaa musiikkia ja lapset saivat liikkua musiikin tahdissa. Toinen ohjaajista oli mukana toiminnassa. Lapset saivat itsenäisesti pohtia, miten tunteita voisi esittää. Jokainen ilmensi tunnetta omalla tyyllillään. Välillä ohjaaja jäljitteli lasten liikkeitä ja välillä toisinpäin. Yhdessä liikuttiin iloisesti ja innostuneesti, surullisesti, pelottavasti, rauhallisesti, kiireisesti, väsyneesti, rohkeasti, hajamielisesti, räväkästi ja vihaisesti. Suurin osa tunnetiloista oli lasten keksimiä ja osa aikuisten ehdottamia. Hyväksyimme kaikki lasten ehdottamat tunteet, vaikka he eivät osanneet niitä sanallisesti selittää. Tällaiset tunteet lapset ilmaisivat ilmein ja elein. Lapselle tuli mieleen esimerkiksi räväkkä tunne, jota lapsi ei osannut verbaalisesti selittää. Yhtä tunnetilaa kuvaavaa musiikkia emme löytäneet. Tämä tunnetila oli pissimäinen tunne. Lasten keksimät tunteet olivat monipuolisia ja omaperäisiä eivätkä ne painottuneet sen enempää negatiivisiin kuin positiivisiin tunteisiin.

Havaitsimme luovan liikunnan olevan toimivampi osallistamisen menetelmä tunteiden käsittelemisessä kuin sadun lukeminen. Sen aikana lapset olivat innostuneita ja luovia, koska he keksivät paljon muitakin kuin sadussa esiintyneitä tunteita. Musiikilla oli inspiroiva vaikutus ja lapset heittäytyivät tunteiden esittämiseen. Lapset ottivat käyttöönsä jopa rekvisiittaa ilman aikuisten ohjeistusta. Luova liikkuminen oli mielestämme hyvin onnistunutta toimintaa, vaikka aluksi pohdimmekin sen onnistumista. Lapset keskittyivät yhteiseen hetkeen ja näyttivät nauttivan siitä. Perheteeman käsittely oli etukäteen suunniteltu erityisesti sadun aikana toteutettavaksi, mutta lapset eivät olleet kovin aktiivisia vastaamaan esitettyihin kysymyksiin.

Loppuleikkinä leikittiin ensimmäiseltä kerralta tuttua hännystelyleikkiä, joka oli osoitautunut lapsille erittäin mieluisaksi leikiksi. Lapset toivoivat aiemmilla kerroilla, että kyseistä leikkiä leikittäisiin vielä uudelleen. Puolestaan suunniteltu sähkötysleikki jätet-

tiin ohjelmasta pois. Leikkimisen jälkeen pyysimme lapsia antamaan palautteen hymynaamamenetelmällä. Molemmat lapset valitsivat iloisimman naaman. Valtteri (5v) vastasi perustelukseen, ettei tiedä miksi valitsi kyseisen naaman. Hän kuitenkin kertoi tulleen mielellään kerhoon ja tykänneensä kaikesta. Oskari (7v) sanoi pitäneensä erityisesti hipasta sanoen: ”Hipasta tykkäsin. Täällä oli kivaa, koska mä voitin sen hipan.” Hän näytti tyytyväiseltä päätettyään kerhoon osallistumisesta.

Kerhokertojen edetessä huomasimme, että palautteenantomenetelmä oli lasten kanssa toimiva. Hieman isommat lapset ymmärsivät, miten palautteenanto toimii. Toisaalta aloimme miettiä, valitsivatko lapset iloisimman ilmeen miellyttääkseen ohjaajia. Palautteenannossa saattaa näkyä myös ryhmänjäsenyyden toiminnan yhdenmukaistuminen, jolloin lapsi saattaa mukautua enemmistön käsityksiin tullakseen hyväksytyksi tai välttyäkseen joutumasta naurunalaiseksi (Helkama, Myllyniemi & Liebkind 1998, 267–277). Toinen havaintomme oli, että lapset eivät automaattisesti valinneet mieluisimmaksi tekemiseksi kerhokerran viimeistä toimintaa. Voisi luulla, että viimeiseksi tehty asia jää parhaiten mieleen.

Lapset pitivät hymynaamamenetelmästä, koska he saattoivat kesken leikin mennä tietyn ilmeen kohdalle ja ilmaista siten toiminnan mielekkyyden. Harkitsimme pyytävämme lapsilta hymynaamapalautteen lisäksi koko kerhon päätyttyä loppupalautetta, mutta sen toteuttaminen ei olisi ollut mahdollista, koska kaikki lapset eivät olleet viimeisellä kerralla paikalla ja osa osallistui kerhoon vain kerran.

Lopuksi jaoin lapsille kunniakirjat innokkaasta kerhoon osallistumisesta. Ne lapset, jotka eivät olleet paikalla, saivat kunniakirjansa myöhemmin. Kunniakirjan saadessaan toinen lapsista sanoi, että aikoo laittaa sen talteen muiden korttien kanssa. Alkuperäisenä ajatuksena oli koota jokaiselle lapselle kasvunkansio muistoksi kerhosta. Kasvunkansioon arkistoidaan lapsen tahdon mukaisesti esimerkiksi kerhon eri vaiheita, omia kertomuksia, ajatuksia, valokuvia, muistoja ja vaikkapa tehtäviä (Karlsson 2003, 98). Kasvunkansioiden toteuttaminen käytännössä olisi ollut kuitenkin suuritöistä ja haasteellista, koska lapset osallistuivat hyvin vaihtelevasti ryhmään. Viimeinen kerhokerta kesti 45 minuuttia. Kerhonohtajien poistuessa lapset toivottivat jäähyväiset.

KUVA 6. Eriväriset kunniakirjat tytöille ja pojille

8.7 Ohjaajien oman toiminnan arviointi

Opinnäytetyön teoriaosuudessa käsitelimme Shierin teoriaa osallisuuden tasoista. Seuraavaksi arvioimme omaa toimintaamme Shierin teorian pohjalta. Sen jälkeen reflektoimme toimintaamme etukäteen laadittujen, ohjaajille suunnattujen havainnointia tukevien kysymysten pohjalta (LIITE 4).

Tarkastellessamme Shierin teorian osallisuuden tasomallia voimme todeta, että kerhossa pysyteltiin teorian kolmannella osallistamisen tasolla. Lapset tulivat kuulluiksi ja ohjaajat varmistivat, että lapsilla oli mahdollisuus ilmaista itseään ja samalla saada aikuisen huomio. Tuimme ja rohkaisimme lapsia ilmaisemaan omat mielipiteensä useasti ja eri tilanteissa kerhon aikana. Tämä toteutui esimerkiksi jokaisella kerhokerralla hymynaamapalautteen avulla. Pohdimme myös syitä siihen, miksi lapset eivät joissakin tilanteissa ilmaisseet itseään ja miten voisimme mahdollistaa mielipiteiden ilmaisemisen. Joissakin tilanteissa lapsi sanoi itse, ettei osaa esimerkiksi piirtää taloa. Keinoina käytimme muun muassa esimerkin näyttämistä ja rohkaisemista. Toisaalta annoimme lapsille mahdollisuuden siihen, että heidän ei ollut pakko osallistua.

Kerhossa lasten mielipiteet huomioitiin ja heidän toiveitaan pyrittiin noudattamaan mahdollisuuksien mukaan, perustellen tilanne lapsille. Näin ollen olemme pysytelleet kolmannella osallisuuden tasolla ja välillä pääsimme myös neljännelle tasolle, jossa lapset pääsivät mukaan päätöksentekoon. Esimerkiksi lapset saivat osallistua aktiivisesti kerhon sääntöjen ja nimen päättämiseen. Lisäksi he saivat esittää leikkiehdotuksia, joita mahdollisuuksien mukaan toteutettiin. Mielestämme Shierin osallisuuden tasomallia voi tietyssä määrin soveltaa varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa, kuten on todettu myös VKK-metron hankkeessa (Venninen ym. 2010, 12).

Jokaisen kerhokerran jälkeen jäimme arvioimaan omaa toimintaamme ryhmänohjaajina. Käytimme arvioinnin tukena seuraavia apukysymyksiä: Miten ohjaajat toimivat lasten kanssa? Mikä oli ohjaajien osuus lasta osallistavassa toiminnassa? Mikä onnistui? Mitä olisi voinut tehdä toisin? Oliko kerhokerta suunniteltu tarpeeksi hyvin? Muita huomioita? Olemme laatineet kokoavan arvioinnin kaikkien kerhokertojen pohjalta.

Ohjaajina huomioimme lapset yksilöllisesti ja tasapuolisesti. Tämän mahdollisti se, että ryhmässä oli kaksi ohjaajaa. Toiminta ja keskustelu lasten kanssa olivat vastavuoroista ja aktiivista. Lisäksi annoimme kaikille lapsille positiivista palautetta monin eri tavoin, muun muassa sanallisesti ja koko ryhmän voimin taputtamalla. Osoitimme lapsille iloitsevamme heidän läsnäolostaan. Lisäksi tuimme lapsia tilanteissa, joissa he tarvitsivat apua. Pyrimme antamaan lapsille ohjeet mahdollisimman selkeästi, mutta emme siinä aina onnistuneet. Esimerkiksi ensimmäisellä kerhokerralla lasten oli haasteellista ymmärtää palautteenannon toteutustapa. Lisäksi pyrimme etenemään lasten ehdoilla, jousitimme esimerkiksi kerhon aloitusajassa, jotta lapset ehtivät syödä rauhassa. Toimimme lasten kanssa innostavasti, mikä on tärkeää erityisesti lasten toimintaan motivoimisessa. Osallistuimme kaikkeen toimintaan lasten kanssa, mikä innosti ja rohkaisi lapsia osallistumaan. Näemme heittäytymisen toimintaan vahvuutenamme. Kuten olemme aiemmin maininneet, heittäytyminen yhteiseen tekemiseen lasten kanssa tekee yhteisestä ajasta vastavuoroista ja kohtaamisesta senhetkistä (Karlsson 2006, 16). Jäimme pohtimaan sitä, miten paljon päivähoitossa työntekijällä on mahdollisuuksia heittäytyä lasten mukana toimintaan. Olemme havainneet, että useimmiten työntekijät ovat toiminnan ohjaajia ja valvojia. Mikäli päiväkodeissa olisi enemmän resursseja, työntekijöillä olisi enemmän mahdollisuuksia heittäytyä mukaan toimintaan.

Ohjaajien osuus lasta osallistavassa toiminnassa oli merkittävä. Hyväksyimme kaikki lasten ideat ja mielipiteet, emmekä antaneet valmiita vastauksia esimerkiksi siihen, ketä kuuluu kenenkin perheeseen. Lasten toiveleikit otettiin huomioon, joita toteutettiin kerhokertojen aikana. Lasten mielipiteitä kunnioitettiin esimerkiksi sadutuskerralla, kun kaikki lapset eivät tahtoneet satuaan ääneen luettavaksi. Korostimme lasten valinnanvapautta muun muassa osallistumisessa ja erilaisten välineiden valinnassa. Lasten rohkaiseminen vaikuttaa lasten osallisuuteen, joten rohkaisimme lapsia silloin kun tarve sitä vaati. Esitimme lapsille eri yhteyksissä kysymyksiä, joihin lapset yleensä vastasivat mielellään. Lisäksi lapset kertoivat asioistaan omatoimisesti. Joissakin tilanteissa tarvittiin hieman johdattelua tilanteiden etenemiseksi.

Useimmilla kerroilla osasimme pitää kerhon keston sopivana, jolloin lapset jaksoivat keskittyä paremmin. Yleensä onnistuimme motivoimaan lapset toimintaan, erityisesti yhteinen suuri taideteos sekä perhekuvan piirtäminen ja luova liikkuminen olivat onnistuneita menetelmiä. Lisäksi koimme perinteiset leikit toimivina leikkeinä, koska ne olivat helposti ohjeistettavissa ja ymmärrettävissä. Positiivista oli, että valitsemamme menetelmät ja leikit sopivat sekä tytöille että pojille ja ne sopivat eri-ikäisille Hamsterioravakerhoon osallistujille. Edistimme jokaisella kerhokerralla lasten luovuutta ja osallisuutta. Otimme huomioon myös turvallisuuden vaikuttavat tekijät. Esimerkiksi pienen ja haasteellisen tilan vuoksi emme valinneet leikeiksi juoksuleikkejä. Organisoimalla kerhon toteutuksen hyvin pysyimme aikataulullisesti suunnitelmassa. Ohjaajien välinen yhteistyö oli onnistunutta hyvän työnjaon ja toistensa tukemisen ansiosta. Molemmat ohjaajat olivat joka kerta paikalla. Onnistumisen kokemuksen ohjaajille tuotti aidosti toiminnassa mukana oleminen lapsenmielisesti.

Ensimmäisellä kerhokerralla havaitsimme useita asioita, joita täytyi muuttaa jatkoa ajatellen. Olisimme voineet suunnitella jokaiselle kerhokerralle varasuunnitelman, jossa olisi huomioitu osallistujien lukumäärä. Tämä olisi ollut tärkeää alku- ja loppuleikeissä. Lisäksi alkuperäinen loppurentoutusidea ei ollut toimiva, joten vaihdoimme lopetuksen toisenlaiseksi. Ensimmäisellä kerralla opimme myös sen, että kerhokerta ei saisi venyä yli tunnin mittaiseksi ja tila tulisi rauhoittaa ulkopuolisilta. Tämän ratkaisimme laittamalla seuraavilla kerroilla ”Ethän häiritse meidän kerhoa” -lapun kerhotilan ulkopuolelle. Opimme myös sen, että negatiiviset ennakko-oletukset kannattaa unohtaa, jos se on

mahdollista. Tila toi omat rajoitteensa kerhon toteutukselle. Huomasimme vasta kerhokertojen päätyttyä, että olisimme mahdollisesti voineet olla toisessa tilassa.

Haasteellista oli selittää leikit pienimmille. Lisäksi leikkien täytyi olla mieluisia ja eri ikätasolle sopivia. Muun muassa nimienmuisteluleikki, jossa heiteltiin nallea, oli sopiva kaiken ikäisille osallistujille. Olimme huomioineet eri-ikäiset lapset toiminnan suunnittelussa emmekä havainneet suurempia ongelmia ikätasoon nähden. Sama tuttu struktuuri ja tuttu paikka vaikuttivat siihen, että lasten oli turvallista tulla paikalle ensimmäisen kerhokerran jälkeen. Kun paikalla oli aiemmille kerroille osallistunut lapsi, hän rohkaisti myös uusia lapsia osallistumaan näyttämällä mallia. Esimerkiksi aiemmin kerhoon osallistunut lapsi istuutui viltin päälle, koska hän tiesi kerhon alkavan viltiltä.

Huomasimme kriittisyyden lisääntyneen kerhokertojen arvioinneissa arviointikokemuksen myötä. Kahden ohjaajan etu oli siinä, että pystyimme yhdistämään tekemämme havainnot ja samalla havainnoimme toisiamme. Kokemuksemme perusteella oli tärkeää saada vertaispalautetta omasta toiminnasta.

9 JULISTEEN TOTEUTUS JA ARVIOINTI

Laadimme kolme julistetta (LIITE 5) Pienperheyhdistyksen käyttöön. Julisteiden oli tarkoitus herättää ajatuksia ja keskustelua lasten osallisuuden merkityksestä, perheiden moninaisuudesta ja perheiden hyvinvoinnin merkityksestä. Julisteissa käytettiin osittain kerhossa lapsilta saatua materiaalia. Pienperheyhdistys toivoi voivansa käyttää julisteita omissa tapahtumissaan ja esimerkiksi messuilla. Lisäksi julisteita voidaan käyttää pienemmässä A4-koossa yhdistyksen keskusteluryhmissä keskustelun herättäjinä.

Julisteidemme tarkoituksena ei ole mainosten tapaan myydä mitään tuotetta tai palvelua, vaan niiden tarkoitus on vaikuttaa yhteiskunnallisesti. Malmelinin (2003) mukaan yhteiskunnallisessa mainonnassa tavoitteena on edistää yhteiskunnallisesti tärkeitä asioita, kuten kansalaisten perustarpeita ja oikeuksia. Viestinnän päämääränä on asenteisiin vaikuttaminen, kansalaisten tiedon lisääminen ja toimintatapojen muuttaminen. Yhteiskunnallinen mainonta voi kohdistua esimerkiksi mainostavan yhteisön ja sen jäsenten aseman tai etujen parantamiseen. Mainonnan tavoitteet erottavat yhteiskunnallisen mainonnan muista mainonnanmuodoista. Yhteiskunnallisessa mainonnassa on epäkaupallinen lähtökohta, eli siinä ei pyritä saamaan aikaan taloudellista voittoa. Mainonnan avulla nostetaan esiin yhteiskunnallisia epäkohtia ja puheenaiheita. (Malmelin 2003, 36–37.)

Toimiva juliste on asiasisällöltään sopiva käyttöympäristöönsä nähden, se on myös persoonallisen ja houkuttelevan näköinen, informatiivinen ja selkeä (Vilkkä & Airaksinen 2003, 53). Näihin tavoitteisiin pyrimme suunnitellessamme julisteita. Pesosen (2007) mukaan julkaisun eli tässä tapauksessa julisteen tekemiseen liittyy vahvasti visuaalinen suunnittelu. Voidaan sanoa, että visuaalinen suunnittelu antaa julkaisun viestille sen eleet, ilmeet ja äänensävyn. Julkaisun ulkoasun tulisi tukea viestin välittymistä. On tärkeää, että julkaisun viesti rakennetaan kohderyhmälle sopivaksi. Mitä laajempi ja heterogeenisempi kohderyhmä on, sitä vaativampaa viestin muotoilu usein on. (Pesonen 2007, 2-3.) Tekemiemme julisteiden kohderyhmä vaihtelee riippuen siitä, missä tilaisuudessa ja tilanteessa niitä käytetään. Julisteiden kohderyhmä on siis laaja ja heterogeeninen, minkä vuoksi pyrimme toteuttamaan julisteista selkeitä ja helposti ymmärrettäviä.

Visuaalisia valintoja tehdessä on kiinnitettävä huomiota muun muassa siihen, millaista fonttia käytetään ja käytetäänkö useita erilaisia fontteja. Kirjaintyyppin herättämät mielikuvat vaikuttavat siihen, että kiinnostuuko lukija julisteesta. On myös tärkeää, että fontti on helposti luettavissa. Julisteesta on hyvä saada elävän näköinen, mutta välttämättä ei kannata käyttää monia eri fontteja ja värejä, koska ne voivat saada julkaisun näyttämään kaoottiselta. (Pesonen 2007, 29.) Valitsimme julisteiden otsikoihin mielenkiintoisen ja näkyvän fontin, mutta muut tekstit kirjoitimme yksinkertaisella fontilla. Huolehdimme myös siitä, että julisteisiin ei tullut liikaa tekstiä. Pesosen (2007) mukaan piirroksot voivat ovat verrattomia elävöittäjiä julisteessa (Pesonen 2007, 55). Julisteissamme käytimme lasten itse piirtämiä kuvia ja näin saimme lapset osallisiksi julisteiden toteutuksessa. Loirin ja Juholinin (1998) mukaan kuvan käyttäminen on ylipäätään tehokasta, koska kuvan vastaanottaminen ei vaadi ihmiseltä yhtä paljon aktiivisuutta kuin tekstin lukeminen. Useimmiten haluttu viesti saadaan välitettyä parhaiten kuvan ja tekstin yhteisvaikutuksessa siten, että kuva selittää tekstiä ja päinvastoin. Julisteen ainesten sommittelun onnistuminen on suunnittelijan subjektiivinen kokemus, minkä vuoksi siihen on vaikea antaa ohjeita ja sääntöjä. (Loiri & Juholin 1998, 52, 63.) Pienperheyhdistyksen logo liitettiin kaikkiin julisteisiin. Päätimme lisätä julisteisiin myös omat nimemme pienellä fontilla, jotta ne eivät ole liian näkyviä.

Laatimamme julisteet ovat yhdenmukainen kolmen julisteen sarja, joita voi käyttää hyvin yhdessä ja erikseen. Samantyyppinen ulkoasu ja yhteen sopivat värit tekevät julisteista yhteenkuuluvan sarjan. Valitsimme julisteiden väreiksi oranssin, sinisen ja vihreän. Emme pohtineet värien analyysyä syvällisemmin, vaan valitsimme mukavat ja rauhalliset värit. Emme tahtoneet käyttää liian räikeitä ja silmään pistäviä värejä, mutta emme myöskään liian yhdenmukaisia värejä. Teimme kaikista julisteista värikkäämmän version ja hillityn valkoisemman version. Pienperheyhdistys tahtoi kummatkin julisteversiot käyttöönsä, koska ulkoasultaan erilaisia julisteita voi käyttää eri tilanteissa. Opinnäytetyön liitteenä on kuitenkin vain toinen kuvasarja. Julisteista tulee esiin lapsi-, vanhemmuus- ja perhenäkökulma.

Vihreän julisteen otsikkona on ”Onko lapsi osallinen perheessäsi?” Julisteen tavoitteena oli herättää katsojan ajatuksia siitä, mitä lapsen osallisuus oikeastaan on. Puhekuplissa lapsi kertoo ajatuksistaan, tunteistaan ja esimerkiksi siitä, mitä haluaisi tänään tehdä. Julisteen on tarkoitus viestiä, että lapsen osallisuus rakentuu siitä, että lasta kuunnellaan

aidosti arkipäiväisissäkin asioissa. Lapsen osallisuus koostuu pienistä arjen hetkistä ja lapsen kohtaamisesta. Julisteessa muistutamme kuitenkin, että kaikkia lapsen toiveita ei tarvitse toteuttaa, koska aikuisen tehtävä on asettaa rajat ja tehdä lapsen edunmukaiset päätökset. Juliste ei perustunut lasten kommentteihin, mutta siinä käytettiin erään lapsen piirtämää kuvaa.

Sinisen julisteen sanoma tulee hyvin esiin jo otsikossa ”Lapsi voi hyvin erilaisissa perheissä”. Opinnäytetyön myötä huomasimme, miten esimerkiksi yksinhuoltajaperheiden haasteita korostetaan välillä liian paljon. Tahdoimme julisteen avulla tuoda esiin sen, että lapsi voi hyvin perheessä, jossa häntä rakastetaan ja hänestä huolehditaan - perhemuodolla ei ole merkitystä. Näin tahdomme vähentää erilaisiin perhemuotoihin kohdistuvia asenteita ja uskomuksia. Lapset osallistuivat julisteen toteutukseen piirtämillään perhekuvilla.

Oranssi juliste ”Lapsella on oikeus hyvinvoiviin vanhempiin” pohjautuu lapsen oikeuksien sopimuksen 9. ja 18. artiklaan, joiden mukaan lapsella on lähtökohtaisesti oikeus elää vanhempiensa kanssa ja vanhemmilla on oikeus saada yhteiskunnalta tukea kasvatustehtävänsä. Julisteen puhekuplan on tarkoitus viestiä siitä, että lapselle myös muualla asuva vanhempi voi olla yhtä tärkeä kuin samassa taloudessa asuva vanhempi. Juliste rohkaisee vanhempia hakemaan tukea vaatimaan kasvatustehtävänsä. Mikäli vanhempi tai vanhemmat eivät voi hyvin, lastenkin tilanne voi olla epävakaa. Julisteessa käytettiin erään lapsen piirtämää kuvaa ja toisen lapsen sanomia kommentteja.

Pienperheyhdistyksen mukaan julisteet olivat toimivia. Julisteita testattiin ja todettiin, että ne toimivat keskustelun herättäjinä. Mielestämme julisteiden työstäminen oli opettavaista ja mielekästä. Saimme melko vapaat kädet julisteiden toteuttamista varten, mikä oli hyvä, koska näin saimme tuoda mielestämme tärkeitä asioita esille. Julisteet muokautuivat kuitenkin yhteisymmärryksessä ja yhteistyökumppanin toiveiden mukaisiksi. Olemme tyytyväisiä tekemiimme julisteisiin, koska niistä on Pienperheyhdistykselle aidosti hyötyä myös tulevaisuudessa ja voimme itsekin käyttää julisteita tulevana ammattilaisina erilaisissa työympäristöissä.

10 OPINNÄYTETYÖN ARVIOINTI

10.1 Arvioivat tahot ja arviointikeinot

Opinnäytetyön kokonaisuuden arviointi on osa opinnäytetyö- ja oppimisprosessia (Vilkkä & Airaksinen 2003, 154). Opinnäytetyön arvioimiseen osallistuivat opinnäytetyöntekijät ja lisäksi opinnäytetyön ohjaajat sekä Lapsilisä-projektin työntekijät. Palautetta saimme myös kerhoon osallistuneilta lapsilta ja heidän vanhemmiltaan. Palautteen kerääminen kohderyhmältä on tärkeää, jotta arvio ei jäisi subjektiiviseksi ja opinnäytetyön tekijät saavat tukea omalle arvioinnilleen (Vilkkä & Airaksinen 2003, 157). Olemme arvioineet työskentelyämme jatkuvasti ja käyttäneet dokumentoinnin tukena opinnäytetyöpäiväkirjaa. Opinnäytetyöpäiväkirjaan dokumentoidaan opinnäytetyöprosessia sanallisessa tai kuvallisessa muodossa (Vilkkä & Airaksinen 2004, 19). Käytimme prosessin aikana muistin tukena muistiinpanoja ja valokuvaamista. Valokuvaaminen jäi vähäisemmäksi kuin olimme suunnitelleet, koska koimme, että suuremmassa lapsiryhmässä valokuvaamisesta olisi ollut suurempi hyöty erityisesti hymynaamamenetelmän tulosten dokumentoinnissa. Lopulta otimme valokuvia lasten tuotoksista.

Opinnäytetyön toiminnallista osuutta arvioimme jokaisen kokoontumiskerran jälkeen. Prosessin eri vaiheissa pyysimme yhteistyökumppaneilta välipalautetta kerhosta ja julisteiden laadinnasta. Palautteen saamisen jälkeen pääsimme etenemään työskentelyssä. Lisäksi kävimme yhteyshenkilöiden kanssa yhteisiä palautekeskusteluita.

10.2 Yhteistyökumppaneilta saatu palaute

Toteutettuumme kerhon ja laadittuumme julisteet kokoonnuimme toisen yhteyshenkilön kanssa dialogiseen palautekeskusteluun. Palautteessa mainittiin, että vaaditun kohderyhmän eli 3–7-vuotiaiden lasten tavoittaminen perheille suunnatussa projektissa oli hankalaa. Lisäksi kohderyhmä oli jokseenkin joustamaton ajatellen Lapsilisä-projektin tarpeita työelämäyhteytenä. Yhteistyötahon kannalta parempi vaihtoehto olisi ollut, jos opinnäytetyö olisi suunnattu koko ryhmän lapsille iästä huolimatta. Työtä täytyi kuitenkin rajata opinnäytetyöntekijöiden kannalta, koska lastentarhanopettajakelpoisuuden

tavoittelemisen vaati toiminnan suuntaamisen tiettyyn ikäryhmään. Tästä yhteistyötaho oli tietoinen opinnäytetyöprosessin alusta saakka ja he hyväksyivät hankesuunnitelman sellaisena kuin se oli. Yhteyshenkilöiden ehdotuksena oli, että opettajan, opinnäytetyöntekijöiden ja työelämäyhteyden yhteinen tapaaminen olisi ollut hyvä keino varmistaa koulun ja työelämäyhteyden tavoitteiden saavuttaminen.

Diakin opinnäytetyöprosessi vaikutti osittain siihen, että yhteistyötaho jäi pohtimaan opiskelijoiden innostuneisuutta opinnäytetyötä kohtaan. Yhteyshenkilöille innostuneisuus ei juuri välittynyt ja he kokivat työn aika katkonaisena. Prosessimme katkonaisuuteen vaikutti Diakin opinnäytetyöprosessin tyyli, jossa opinnäytetyö tehdään pitkällä aikatahtaimella muiden opintojen ohessa. Katkonaisuus ei liittynyt siihen, ettemme olisi olleet kiinnostuneita aiheesta, vaan kyseessä oli pitkäjänteinen prosessi. Olimme innostuneita ja kiinnostuneita opinnäytetyön aiheesta. Prosessissa tuli vastaan haasteita, mutta niistä huolimatta pitäydyimme aiheessa, jonka itse koimme tärkeäksi ja merkitykselliseksi. Tämä kertoi sitoutuneisuudesta ja innostuneisuudesta opinnäytetyötä kohtaan.

Yhteistyökumppanit olivat saaneet lasten ryhmästä hyvää palautetta sekä lapsilta että vanhemmilta. Lapset toivoivat kovasti lisää omaa toimintaa, ja aikuisista oli hyvä, että lapsilla oli omaa tekemistä. Yhteistyökumppanit kuitenkin kokivat perheiden vähyyden ja vaihtuvuuden haasteellisena opinnäytetyön kannalta. Tämä oli projektin tyypillinen pulma, ei niinkään palaute opinnäytetyöntekijöille.

Kokonaisuudessaan lasten osallisuus oli hyvä teema ja se sopi Lapsilisä-projektiin. Julisteet tukivat entisestään osallisuusteemaa ja myös projektin vaikuttamisteemaa. Julisteet yhteistyötaho näki toimivina ja asiayhteyteen sopivina. Heidän mukaan julistepalaverin jälkeen tehdyt muutokset olivat hyviä. Julistetta testattiin myös työntekijöiden palaverissa, jossa julisteiden avulla syntyi keskustelua osallisuudesta ja lasten hyvinvoinnista. Näin ollen julisteet toimivat hyvinä keskustelun herättäjinä. Lisäksi kahden erilaisen ulkoasun julistesarjaa voi käyttää erilaisissa tilanteissa.

10.3 Vanhemmilta saatu palaute

Vanhemmilta ei kerätty palautetta systemaattisesti, mutta heidän oma-aloitteiset kommenttinsa olivat pääsääntöisesti positiivisia. Vanhemmat olivat tyytyväisiä siitä, että joku jaksaa järjestää suunniteltua toimintaa lapsille. Jotkut vanhemmat kertoivat olleensa kiinnostuneita kerhosta jo aiemmin, mutta eri ajankohdan vuoksi se ei silloin sopinut. Toisaalta vanhemmat ihmettelivät yhtäkkistä ajankohdan muutosta. Jotkut puolestaan kysyivät, voiko kerhoon osallistua myös muun ikäiset lapset. Perustelimme vastauksen työn rajaamisella. Vanhemmat päästivät lapsensa mielellään osallistumaan kerhoon. Joissakin tapauksissa vanhemmat epäilivät lasten innokkuutta osallistumiseen, mutta lopulta jokainen ikäryhmään sopiva lapsi tuli mukaan kerhon toimintaan. Vanhempia miellytti erityisesti kerhon luovat toiminnot, joiden vuoksi he uskoivat myös lastensa viihtyvän kerhossa.

Kerhon päätyttyä eräs äideistä kiitti kerhosta ja harmitteli osanottajamäärän pienuutta. Jokaisella oli omat syynsä siihen, etteivät he käyneet säännöllisesti ryhmässä. Äiti arveli, että monien perheiden kohdalla saattoi vaikuttaa kiireiset päivät töiden jälkeen, lisäksi syksyn pimeys vaikutti kotoa lähtemiseen. Lisäksi yhden vanhemman perheiden arki on hektistä ja perheet kaipaavat myös koti-iltoja, jolloin he saavat rauhoittua ja tehdä asioita yhdessä.

10.4 Opinnäytetyöntekijöiden arviointi opinnäytetyöstä ja tavoitteiden saavuttamisesta

Yhteistyö oli yhteistyökumppaneiden kanssa pääasiassa toimivaa. Tapaamisia järjestettiin aktiivisesti koko opinnäytetyöprosessin ajan, mutta aina toinen yhteyshenkilöistä ei päässyt paikalle. Yhteydenpitoa tapahtui myös sähköpostin välityksellä. Sovituista asioista pidettiin kiinni aikataulullisesti ja sisällöllisesti. Esimerkiksi Lapsilisä-projekti kustansi osan kerhossa tarvittavista tarvikkeista ja välineistä. Yhteyshenkilöt antoivat oman ammatillisen panoksensa työn etenemiseksi ja edistivät ammatillista kasvuamme antamalla tietoa Lapsilisä-projektiin liittyvistä teemoista. He mahdollistivat kerhon toteuttamisen ja olivat mukana kokoamassa ryhmää alun haasteista huolimatta. Toisaalta koimme, että toisen yhteyshenkilön vaihtuminen kesken opinnäytetyöprosessin vaikutti siihen, että uusi yhteyshenkilö ei ollut täysin tietoinen opinnäytetyömme lähtökohdista.

Kerhotoiminta oli pääasiassa onnistunutta. Toiminta lisäsi lasten osallisuutta ja antoi lapsille mahdollisuuden ilmaista itseään perheteemasta. Toisaalta perheteemaa olisi voinut käsitellä enemmän erityisesti viimeisellä kerhokerralla. Onnistuimme kehittämään lapsille mielekästä kerhotoimintaa, jonne he tulivat ilomielin. Tämän huomion vahvisti se, että lapset antoivat kerhosta hyvää palautetta ja muun muassa esittivät vanhemmille toiveen kerhoon uudelleen osallistumisesta. Vanhemmat olivat mielissään kerhon järjestämisestä ja erityisesti luovien menetelmien käytöstä. Toisaalta osa kerhon ikäryhmään kuulumattomista lapsista olisi tahtonut myös osallistua kerhoon. Jälkeenpäin mietimme, että suunnittelemamme kerhotoiminta voisi olla toimivaa ala-asteikäisillekin lapsille lukuun ottamatta joitakin alkuleikkejä ja kirjoja.

Ryhmäkokoamisesta muodostui suurempi haaste, kuin olimme osanneet kuvitella. Tavoitteenamme oli, että ryhmään olisi osallistunut joka kerralla vähintään neljä lasta. Tavoite ei kuitenkaan toteutunut kertaakaan. Tilanne vaati meiltä epävarmuudensietokykyä ja kykyä muokata tehtyjä suunnitelmia.

Toiminnallisen opinnäytetyön tuotteen eli julisteiden tekeminen oli mielekäs vaihe opinnäytetyöprosessissa. Julisteet olivat toimivia, koska ne herättivät keskustelua julisteiden teemoista. Näin ollen lasten ja perheiden tasa-arvo sekä hyvinvointi voivat lisääntyä. Saimme siirrettyä ryhmätoiminnassa käsiteltyjä asioita julisteiden teemoihin, mikä oli mielestämme toimiva ratkaisu. Koko opinnäytetyössä ilmenevä lapsinäkökulma ja kerhossa tehdyt lasten tuotokset saatiin yhdistettyä julisteisiin. Toisaalta, jos idea julisteiden laadinnasta olisi keksitty aiemmin, olisimme voineet ottaa kerhotoiminnan lapset suunnitelmallisesti mukaan julisteprosessiin. Mielestämme julisteista tuli ajatuksia herättäviä ja ulkoasultaan silmää miellyttäviä. Jatkossa julisteet tuovat näkyvyyttä Pienperheyhdistykselle, koska uskomme julisteiden olevan aktiivisessa käytössä.

Toteuttamamme opinnäytetyö oli osa Lapsilisä-projektia. Osa opinnäytetyöstä tullaan liittämään Raha-automaattiyhdistykselle suunnattuun loppuraporttiin. Koemme, että olemme olleet pieni, mutta silti jollain tavalla merkittävä osa projektia ja olemme omalla panoksellamme mahdollistamassa projektin jatkuvuutta.

11 EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS

Eettiset valinnat kulkevat koko ajan työskentelyn rinnalla. Eettisyys näkyy jo aiheenvai-
lunnassa ja vielä tulosten julkistamisessa ja raportin kieliasussa. (Ruoppila 1999, 26;
Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2000, 26.) Näiden tekijöiden vuoksi olemme kiinnittä-
neet huomiota eettisiin valintoihin opinnäytetyöprosessin ajan.

Päätösvalta lasten osallistumisesta on heidän huoltajillaan (Ruoppila 1999, 28). Siksi
pyysimme huoltajilta kirjallisen suostumuksen lasten osallistumista varten. Kerroimme
vanhemmille kerhosta ja he allekirjoittivat kirjallisen luvan lapsen kerhoon osallistumi-
sesta ja kerhosta saadun materiaalin hyödyntämisestä opinnäytetyössä. Lisäksi koros-
timme toimintaan osallistuvien lasten anonymiteettiä. Ruoppilan (1999) mukaan huolta-
jilta saadusta suostumuksesta huolimatta myös lapsilla on oikeus päättää osallistumisesta.
Ennen toiminnan aloittamista lapsille täytyy kertoa, mistä toiminnassa on kysy-
mys. Jos lapsi kieltäytyy toiminnasta, hänen päätöstään on kunnioitettava eikä häntä saa
painostaa osallistumaan. (Ruoppila 1999, 38.) Annoimme lapsille tiedon siitä, että ker-
hotoiminta oli vapaaehtoista eikä kerhossa ollut pakko tehdä mitään sellaista, mitä lapsi
ei tahtonut tehdä. Lisäksi sadutuskerralla pyysimme lapsilta luvat siihen, saiko heidän
satujaan lukea muille ja saiko Pienperheyhdistys käyttää niitä toiminnassaan. Kunnioi-
timme lasten päätöksiä osallistumisesta ja satujen julkaisemisesta muille. Lasten ja ai-
kuisten suostumuksen lisäksi tarvitsimme kerhon toteuttamista varten luvan yhteistyö-
kumppaneilta, luvan hyväksyi Pienperheyhdistyksen hallitus.

Lapsia tutkittaessa ja heidän kanssaan toimittaessa on tärkeintä huolehtia lapsiystävälli-
syydestä ja etiikasta. Lapselle osallistumisen tulisi olla hauskaa ja arkipäiväistä. Lap-
siystävällisyys merkitsee myös aineistonhankinnan ja toiminnan sovittamista lapsen
ajattelun kehitysvaiheeseen ja hänen itseilmaisunsa tyyliin ja määrään. Lapsia on suojat-
tava kaikilta mahdollisilta ajateltavissa olevilta haitoilta, joita toiminnassa saattaa seura-
ta. (Aarnos 2003, 173; Ruoppila 1999, 29.) Opinnäytetyössämme kerhokerrat muokat-
tiin sellaisiksi, että perheteeman käsittely voisi olla lapselle sopivaa emotionaalisesti ja
fyysisesti. Emotionaalisella tarkoitamme sitä, että emme käsitelleet kerhokerroilla vai-
keita asioita kuten vanhempien eroa, vaan etenimme lasten ehdoilla. Fyysisellä kehityk-
sellisellä tarkoitamme puolestaan lasten mahdollisuutta olla osallinen ja ilmaista itseään

erilaisin luovin menetelmin. Toiminnassa kiinnitimme huomiota myös siihen, että koh-tasimme lapset tasapuolisesti ja kunnioitimme heidän ajatuksiaan ja ideoitaan.

Raportin kirjoittamisvaiheessa huolehdimme siitä, että aineisto ei ole ollut ulkopuolisten saatavilla. Lisäksi olemme turvanneet osallistujien anonymiteetin muuttamalla raporttiin lasten nimet, jotta heitä ei voida tunnistaa. Myös lasten tuotoksista on poistettu tekijöi-den nimet. Emme ole myöskään maininneet, missä Lapsilisä-projektin ryhmässä toteu-timme kerhotoimintaa. Näin ollen opinnäytetyön lukijat eivät voi yhdistää lapsia tiettyi-hin henkilöihin.

Luotettavuutta opinnäytetyöhömmme tuo lähdekritiikki, jonka vuoksi olemme valinneet työhön pääasiassa ajankohtaisia ja tunnettuja lähteitä. Vilkan ja Airaksisen (2003) mu-kaan lähteitä valitessa kannattaa kiinnittää huomiota lähteen ikään, laatuun, tietolähteen auktoriteettiin ja tunnettavuuteen (Vilka & Airaksinen 2003, 72). Olemme merkinneet lähdeviitteet oikeaoppisesti, jotta lukijan on helpompi löytää sama lähde omiin käsiinsä. Pohdinnoissa ja analysoinneissa olemme kertoneet asiat niin kuin ne ovat tapahtuneet, emmekä ole sepittäneet tai kaunistelleet vastaan tulleita asioita. Olemme myös pyrki-neet kirjoittamaan opinnäytetyömme toteutuksen niin tarkasti, että joku toinen voi sen toteuttaa.

Opinnäytetyömme on tehty parityönä, mikä lisää luotettavuutta. Aarnoksen (2003, 175) mukaan useampi havainnoija voi jakaa työtä tai tarkkailla samoja asioita ja saada tällä tavoin kahden aineiston johdonmukaisuudesta uskottavuutta. Lisäksi kahden havainnoi-jan hyvä refleктоiva ja tulkitseva keskustelu auttaa huomattavasti prosessissa.

12 POHDINTA

12.1 Opinnäytetyön pohdinta

Tässä luvussa pohdimme sitä, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet toiminnallisen opinnäytetyömme toteutukseen. Pohdimme myös lasten kanssa käytettyjen menetelmien soveltuvuutta. Esittelemme työmme johtopäätökset ja pohdimme, miten tekemäämme työtä voi soveltaa ja käyttää tulevaisuudessa eri konteksteissa. Olemme työstäneet opinnäytetyötä pitkäjänteisesti ja tavoitteellisesti kahden vuoden ajan. Opinnäytetyöprosessin edetessä olemme oppineet paljon uutta ja kehittyneet ammatillisesti, joten lopuksi pohdimme omaa ammatillista kasvuamme.

Tahdoimme toteuttaa tavoitteellista ryhmätoimintaa erityisesti yksivanhempaisille lapsille. Pienperheyhdistyksen toiminnasta löysimme yksivanhempaisia lapsia, mutta kerhotoiminnan järjestäminen yhdistyksessä oli kuitenkin haasteellisempaa kuin mitä se olisi ollut esimerkiksi päiväkodissa. Yhdistystoiminnassa tilanteet muuttuvat jatkuvasti ja tämän vuoksi jouduimme jännittämään, että tuleeko kerhokerroille tarpeeksi osallistujia. Toisaalta olemme päässeet tutustumaan yhdistystoimintaan, mikä on ollut hyödyllistä. Mielestämme on ollut hyvä perehtyä kolmannen sektorin toimintaan, koska koulutuksen aikana aihetta ei ole juurikaan käsitelty.

Jäimme pohtimaan sitä, miksi kerhoomme ei osallistunut kerralla enempää kuin 2–3 lasta. Heikko kerhosta tiedottaminen saattoi olla yksi syy, koska perheillä ei ollut tietoa kerhon muuttuneesta ajankohdasta ja vaihtuneesta ryhmästä. Toisaalta lähes kaikki Lapsilisä-ryhmän perheet osallistuiivat ainakin kerran kerhon aikana ryhmään, joten he olivat jossain vaiheessa tietoisia kerhon ajankohdasta, mutteivät silti osallistuneet aktiivisesti. Aikuisten ryhmässä käyneille olisi voitu vielä erikseen soittaa tai laittaa sähköpostia kerhotoimintaan liittyen. Toisaalta osallistuminen olisi saattanut tiedottamisesta huolimatta olla vähäistä, koska esimerkiksi vuorovanhempisysteemi ja yhden vanhemman perheiden arki asettavat rajoitteita lasten osallistumiselle. Mikäli toimintamme olisi ollut pitkäkestoisempaa, olisi kerhoon ehkä asettunut vakituisempia kävijöitä.

Ryhmään osallistuneiden lasten vaihtuvuus oli suuri. Vain yksi lapsi osallistui jokaisella viidellä kerhokerralla. Olimme yllättyneitä perheiden vaihtelevasta osallistumisesta emmekä osanneet ennakoida sitä toiminnan alkaessa. Vaihteleva osallistuminen toi omat haasteensa kerhon toteuttamiselle. Osallistujien vaihtuvuus saattoi johtua useasta eri tekijästä. Kerhon osallistujamäärä ei ollut täysin riippuvainen lapsen tahdosta vaan myös vanhemman mahdollisuuksista ja resursseista. Esimerkiksi Broberg ja Tähtinen (2009) mainitsevat, että yksinhuoltajan täytyy selviytyä yksin monesta tehtävästä, jotka kahden huoltajan perheessä hoituvat kahden henkilön voimin. Tällöin yhdellä vanhemmalla on usein vähemmän resursseja huolehtia vanhemmuuteen liittyvistä velvollisuuksista ja tehtävistä (Broberg & Tähtinen 2009, 157.) Lisäksi työpäivän jälkeen vanhempi saattoi olla hyvin väsynyt ja perheet tarvitsivat myös omaa aikaa, jolloin ei ole pakko lähteä ulos kodin ulkopuolelle. Myös välimatkat ja matkustaminen saattoivat vaikuttaa lähtemismotivaatioon.

Toiminnan toteutuksen aikana huomasimme, että pieni ryhmäkoko olikin toimivampi vaihtoehto kuin iso. Tämä tilanne antoi mahdollisuuden tarkempaan havainnointiin sekä lasten yksilölliseen huomiointiin. Kerhotila oli hankala ja melko pieni, joten suuremmalla lapsiryhmällä tilan kanssa olisi tullut ongelmia. Etenkään vauhdikkaammat leikit ja menetelmät eivät olisi onnistuneet isomman ryhmän kanssa haastavassa ja ahtaassa biljardihuonetilassa. Uskomme, että kun lapsiryhmä on pienempi, lapset saavat enemmän yksilöllistä huomiota ja he ovat todennäköisesti avoimempia ja rohkeampia ilmaistamaan itseään. Lapsen tasapuolisesti kuulluksi tuleminen helpottuu pienessä ryhmässä, jolloin myös osallisuus lisääntyy (Pennington 2005, 80). Jokaisen lapsen kohtaamiseen oli enemmän aikaa ja esimerkiksi sadutuskerralla jokaisella lapsella oli mahdollista kertoa oma satu.

Käytimme kerhossa luovia menetelmiä monipuolisesti, mikä toi vaihtelevuutta kerho-kerroille. Luovien menetelmien valinta osallisuuden lisäämiseksi oli toimiva ratkaisu. Menetelmät toimivat sekä tyttöjen että poikien kanssa. Menetelmät eivät olleet sidottuja tiettyyn sukupuoleen ja ne sopivat kaikille ryhmän lapsille iästä huolimatta. Lapset ilmaisivat ajatuksiaan perheestä lapselle ominaisella tavalla ja avoimesti ryhmätoiminnan aikana. Toiminnan kautta kävi ilmi, että perhe on lapsille erittäin tärkeä ja laaja käsite. Lapset näyttivät viihtyvän erityisesti perhekuvan piirtämisen äärellä. Lisäksi luova liikunta osoittautui onnistuneeksi menetelmäksi, vaikka sen käyttö ei tietääksemme ole

yleistä. Perheteema oli lapsia kiinnostava ja inspiroiva aihe, josta heidän oli helppo ilmaista ajatuksiaan.

Näemme huolellisen dokumentoinnin olleen ensiarvoisen tärkeää koko opinnäytetyöprosessin ajan. Koimme välillä pitkäjänteisen työskentelemisen haasteellisena, koska työskentelyyn tuli useita taukoja muiden opintojen vuoksi. Taukojen jälkeen opinnäytetyöprosessi täytyi ikään kuin aloittaa aina alusta. Opinnäytetyöpäiväkirjaan dokumentointi kuitenkin helpotti huomattavasti asioiden ja prosessin eri vaiheiden mieleen palauttamista. Vaikka pitkäkestoinen opinnäytetyöprosessi tuntui välillä haastavalta, koemme sen kuitenkin olleen opettavaista. Lisäksi olemme perehtyneet syvällisemmin aiheeseen ja olemme saaneet kypsyttellä kirjoittamaamme tekstiä yhä paremmaksi.

12.2 Kehittämisen- ja jatkoehdotusten pohdinta

Mielestämme järjestämämme toiminta oli merkityksellistä erityisesti toimintaan osallistuneille lapsille ja heidän perheilleen. Toiminta mahdollisti lasten kuulemisen ja yksilöllisen huomioon otamisen ja näin ollen lapset saivat kokea olevansa osallisia. Lisäksi koemme toiminnan tukeneen yhden vanhemman perheiden arkea. Näkisimme toiminnan hajauttamisen eri-ikäisille mielekkäänä Lapsilisä-projektin toiminnassa, jotta jokaiselle lapsella voisi olla mahdollisimman mielekästä ja kehitystasoa vastaavaa tekemistä. Palautteen perusteella lapset olivat innoissaan kerhotoiminnasta ja myös vanhemmat olivat siihen tyytyväisiä. Hajauttamisen toteuttaminen on kuitenkin erittäin haasteellista Lapsilisä-projektin toiminnassa projektin resurssien ja perheiden vaihtelevan osallistumisen vuoksi.

Pohdimme sitä, että oliko järjestämämme ryhmätoiminta sellaista toimintaa, jota voitaisiin jatkaa Lapsilisä-projektissa sellaisenaan eri-ikäisille lapsille hajautetuissa ryhmissä. Kerhotoimintaa suunnitellessa ajattelimme, että on vaikeaa suunnitella mielekästä toimintaa laajalle ikäryhmälle. Tämä oli lastentarhanopettaja kelpoisuuden tavoittelun lisäksi toinen syy ikäryhmän rajaamiseen. Toiminnan toteutuksen jälkeen kuitenkin huomasimme, että osa toiminnasta olisi ollut hyvin toteutettavissa myös ala-asteikäisten lasten kanssa. Lapsilisä-projektissa voidaan testata kerhotoiminnan soveltuvuutta lapsiryhmässä, jossa on kaiken ikäisiä lapsia. Ennen kaikkea pidämme tärkeänä sitä ajatusta,

että lapsille järjestettäisiin tavoitteellista toimintaa aikuisten ryhmien ajaksi – vaikkakaan tämä toiminta ei olisi samanlaista kuin toteuttamamme perheaiheinen kerho.

Toisaalta Pienperheyhdistys voisi käyttää myös muussa toiminnassaan suunnittelemaamme kerhoa soveltamalla sitä tilanteen mukaan käyttökelpoisemmaksi. Kerho voisi toimia esimerkiksi hyvin myös yhdessä vanhempien ja lasten kanssa, jolloin se esimerkiksi tukisi lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta ja perheellä voisi olla yhteistä mukavaa tekemistä. Toiminnan jatkamiseen vaikuttaa se, että löytyykö yhdistykseltä resursseja sen järjestämiseen ja koetaanko idea mielekkääksi. Jatkossa suunnittelemaamme ryhmätoimintaa voidaan hyödyntää myös esimerkiksi päiväkotien pienryhmissä ja lastensuojelussa. Puolestaan toteuttamiamme julisteita Pienperheyhdistys voi käyttää tapahtumissaan, messuilla ja keskusteluryhmissä apuna keskustelun käynnistämiseksi. Me itse voimme hyödyntää toteuttamaamme kerhotoimintaa ja julisteita tulevaisuudessa työskennellessämme lasten parissa päiväkodissa tai lastensuojelussa. Suosittelemme ryhmätoiminnan toteuttamista valmiiksi kootussa lapsiryhmässä. Uskomme ryhmätoiminnan olevan antoisaa kaikissa eri perhemuodoissa asuville lapsille.

Mikäli Lapsilisä-projekti saa jatkoa, ehdottaisimme lasten tavoitteellisten ryhmien muiksi teemoiksi esimerkiksi tunneryhmää ja itsetuntoryhmää. Huomasimme kerhotoiminnan aikana, että lapsilla oli haasteita ilmaista tunteitaan. Lisäksi koimme toiminnassa tärkeänä antaa lapsille positiivista huomiota heidän itsetuntonsa kohentamiseksi. Näitä ehdotettuja ryhmiä voi toteuttaa samankaltaisella konseptillä kuin toteuttamassamme Hamsterioravakerhossa. Tulevaisuudessa tällaista toimintaa voisi toteuttaa myös muissa ympäristöissä, kuten päiväkodeissa ja seurakunnan kerhoissa.

Mielestämme yhden vanhemman perheiden arkea ja yksinhuoltajuutta voisi tulevaisuudessa tutkia enemmän, myös lasten näkökulmasta. Kuten olemme opinnäytetyömme alkupuolella maininneet, Suomessa ei ole juurikaan tutkittu yksinhuoltajien arkielämää ja perhettä (Forssén, Haataja & Hakovirta 2009, 10). Pidämme tärkeänä sitä, että lapset otettaisiin mukaan tutkimuksiin tiedonantajiksi.

12.3 Ammatillisuuden pohdinta

Pohdimme omaa ammatillista kasvuamme omakohtaisten tavoitteiden saavuttamisen ja sosionomi (AMK) –tutkinnon kompetenssien pohjalta. Opinnäytetyömme oli meille ensimmäinen laajempi toiminnallinen projekti, jonka olemme toteuttaneet. Opimme myös suunnittelu- ja arviointivaiheiden tärkeyden kaikessa toiminnassa. Tulevaisuudessa meillä on entistä paremmat valmiudet suunnitella, toteuttaa ja arvioida toimintaamme. Koko opinnäytetyöprosessi on opettanut toimimaan tavoitteellisesti tietyn päämäärän saavuttamiseksi. Päätimme tehdä opinnäytetyön parityönä, koska parityöskentely antaa paremmat mahdollisuudet reflektointiin.

Työskentelimme opinnäytetyöprosessin aikana varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa, mikä tukee ammatillista kasvuamme tavoitellessamme lastentarhanopettajan kelpoisuutta. Lasten kanssa työskennellessämme harjaannuimme erilaisten luovien menetelmien käytössä ja lasten osallistamisessa. Olemme alkaneet kiinnittämään enemmän huomiota osallisuusteemaan työskentely-ympäristöissämme. Meillä on opinnäytetyöprosessin jälkeen enemmän osaamista, intoa ja ymmärrystä osallisuuden merkitystä kohtaan.

Luovia menetelmiä käyttäessämme opimme arvioimaan menetelmiä kriittisesti ja soveltamaan niitä erilaisissa tilanteissa. Opimme käytännössä myös sen, että luovien menetelmien käyttö lasten kanssa on kannattavaa ja heittäytymällä itse mukaan toimintaan lapset rohkaistuvat paremmin osallistumaan. Tulevaisuudessa olemme ennakkoluulottomampia menetelmien käytössä sekä tyttöjen että poikien kanssa.

Opinnäytetyöprosessin aikana kehityimme lapsiryhmänohjaustaidoissamme. Olemme sisäistäneet vahvasti toiminnan suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin merkityksen ryhmänohjausprosessissa ja sen onnistumisessa. Sosionomi osaa ohjata tavoitteellisesti erilaisia asiakkaita ja asiakasryhmiä (Sosiaaliportti 2010). Kiinnitimme erityisesti huomioita pienryhmätoiminnan merkitykseen. Havaitsimme, että pienryhmässä lasten yksilöllinen huomiointi mahdollistuu paremmin ja erilaiset lapset tulevat nähdyiksi. Tulevina ammattilaisina tahdomme mahdollistaa pienryhmätoiminnan järjestämisen erilaisissa toimintaympäristöissä.

Opimme myös työskentelemään erilaisten lasten kanssa huomioiden heidän erilaiset perhetaustansa. Tiedostamme esimerkiksi lasten elämää yksivanhempaisissa perheissä ja voimme ottaa perheen elämäntilanteen huomioon päiväkodin arjessa. Asenteemme ja ajatuksemme ovat avartuneet liittyen erilaisiin perhemuotoihin ja elämäntilanteisiin perheissä. Sosionomin tulee tunnistaa oma ihmiskäsityksensä ja arvomaailmansa merkitys asiakkaiden ja asiakasryhmien kanssa tehtävässä työssä (Sosiaaliportti 2010). Opinnäytetyöprosessin myötä tahdomme huomioida entistä enemmän perheiden erilaisuutta eri sosiaalipalveluissa. Esimerkiksi päivähoidossa pystymme huomioimaan paremmin erilaisia perheitä ja niistä tulevia lapsia. Myös lastensuojelussa kykenemme tukemaan perheitä paremmin, koska olemme perehtyneet erilaisten perhemuotojen haasteisiin. Toisaalta osaamme huomioida myös perheiden voimavarat erilaisissa perheissä. Yhteistyö Pienperheyhdistyksen kanssa mahdollisti laajemman näkemyksen yksivanhempaisten perheiden yhteiskunnallisesta tilanteesta, kuin mitä olisimme päiväkotiympäristössä saaneet.

Sosionomi tarvitsee ammatissaan aina hyviä yhteistyötaitoja. Yhteistyötaitomme ovat kehittyneet opinnäytetyöprosessin myötä, kun olemme työskennelleet yhteistyössä toistemme, yhteistyökumppanin, vanhempien, lasten ja ohjaavien opettajien kanssa. Sosionomi osaa toimia sosiaalisena asiantuntijana moniammatillisissa työryhmissä ja verkostoissa (Sosiaaliportti 2010). Yhteistyömme yhteisen tavoitteen eteen on ollut määrätietoista ja johdonmukaista. Olemme pohtineet paljon eri vaihtoehtoja yhdessä ja oppineet perustelemaan omia näkökantojamme. Toiminnallisen opinnäytetyön yhdessä tekeminen on auttanut myös ymmärtämään erilaisia tyylejä tehdä kasvatustyötä. Olemme työstäneet opinnäytetyömme tekstiä todella paljon yhdessä, mikä on mielestämme ollut huomattavasti antoisampaa kuin yksin työskentely. Työn kirjoittaminen yhdessä on vaikuttanut myös tekstin yhtenäisyyteen.

Sosionomi osaa luoda asiakkaan osallisuutta tukevan ammatillisen vuorovaikutus- ja yhteistyösuhteen asiakkaihinsa. Annoimme lapsille mahdollisuuden ilmaista subjektiivisiä ajatuksiaan. Mielestämme on hyvä, että lasten mielipiteiden kuulemiseen ja osallisuuden on panostettu jatkuvasti enemmän sen sijaan, että kysyttäisiin aikuisilta lasten asioista. Opinnäytetyömme toteuttaminen on tukenut erityisesti osallisuuden merkityksen ymmärtämistä ja näin ollen osaamme tulevaisuudessa kohdata erilaisia asiakkaita heidän osallisuuttaan tukien. Olemme kehittyneet myös lapsilähtöisinä kasvattajina.

Lisäksi osallistuimme yhteiskunnalliseen vaikuttamistyöhön julisteita toteuttaessamme, jonka aikana opimme tärkeitä mainonnan ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen keinoja. Sosionomi osaa käyttää erilaisia yhteisösosiaalityön, yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja viestinnän keinoja. Sosionomin tehtävä on myös edistää ihmisten tasa-arvoisuutta ja suvaitsevaisuutta (Sosiaaliportti 2010). Näitä asioita myös laitimamme julisteet edistävät.

Tulevaisuudessa meillä on valmiuksia toteuttaa erilaisia projekteja ja arvioida niitä kriittisesti. Olemme opinnäytetyön myötä oppineet, miten sosiaalialan kehittämishankkeita suunnitellaan, toteutetaan, arvioidaan ja miten niistä raportoidaan. Vahvuutenamme on etenkin käytäntöpainotteinen tutkimuksellinen osaaminen, koska teimme käytännölläheisen opinnäytetyön. Olemme kehittyneet myös omassa ammatillisessa reflektoinnissa. Kyky oman työskentelyn ja kehittymisen reflektointiin on tärkeää, jotta voimme kehittyä jatkuvasti muuttuvassa yhteiskunnassa. Nykyajan työelämä vaatii jatkuvaa oppimista ja kehittymistä. Olemme oppineet paljon opinnäytetyöprosessin aikana, mutta ammatillinen kehittyminen tulee jatkumaan koko työuran ajan.

LÄHTEET

- Aalto, Mikko 2000. Ryppäästä ryhmäksi. Turvallisen ryhmän rakentaminen. Ryttylä: My Generation.
- Aarnos, Eila 2010. Koulun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I – Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalla. Juva: PS-kustannus, 172–188.
- Broberg, Mari & Hakovirta, Mia 2009. Lapsistaan erillään asuvana isänä eron jälkeen. Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 186–200.
- Broberg, Mari & Tähtinen, Juhani 2009. Perheen toimivuus ja vanhemmuus yksinhuoltajaperheissä. Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 154–169.
- Forsberg, Hannele 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa – Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.
- Forssén, Katja & Ritakallio, Veli-Matti 2009. Yksinhuoltajaäitien moniulotteinen köyhyys Euroopassa. Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 77–94.
- Forssén, Katja; Haataja, Anita & Hakovirta, Mia 2009. Julkaisijan esipuhe. Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 3-4.
- Forssén, Katja; Haataja, Anita & Hakovirta, Mia 2009. Yksinhuoltajien asema suomalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 9-18.
- Grönfors, Martti 2010. Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I –

- Metodin valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalla. Juva: PS-kustannus, 154–170.
- Haataja, Anita 2009. Kuka on yksinhuoltaja? Yksinhuoltajien määrä ja profiili eri aineistojen valossa. Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 46–62.
- Helkama, Klaus; Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Kamela 1998. Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki: Edita.
- Helsingin kaupunki 2008. Havainnointi ja pedagoginen tuki 3-5-vuotiaiden varhaiskasvatuksessa. Lasten päivähoito. Oppaita ja työkirjoja 2008:3. Viitattu 12.3.2012. <http://www.kidson.fi/wp-content/uploads/2009/07/havainnointiopas142008.pdf>
- Hirsijärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2000. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hotari, Kaisa-Elina; Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2009. Lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos, 117–132.
- Hämäläinen, Juha 2010. Perhepolitiikka. Teoksessa Pauli Niemelä (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOY, 227–246.
- Jantunen, Marja 2011. Lapsilähtöinen kasvatus. Teoksessa Timo Juntunen & Raija Lautela (toim.) Lapsilähtöinen esiopetus. Helsinki: Tammi, 6-11.
- Järvinen, Mervi; Laine, Anne & Hellman-Suominen, Kirsi 2009. Varhaiskasvatusta ammattitaidolla. Helsinki: Kirjapaja.
- Kahri, Mari (toim.) 2003. Lapsen arki on leikkiä 2. 3-6-vuotiaat leikin maailmassa. Helsinki: Pienperheyhdistys.
- Kalliola, Tiina; Kurki, Arja; Salmi, Marjaana & Tamminen-Vesterbacka, Tutta 2010. Matkalla ohjaajuuteen. Helsinki: Kirjapaja.
- Karlsson, Liisa 2003. Sadutus – avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karlsson, Liisa 2006. Lapsitiedosta lasten omaan tietoon ja kulttuuriin. Teoksessa Liisa Karlsson (toim.) Lapset kertovat... Stakesin työpapereita 9/2006. Helsinki: Stakes, 8-17. Viitattu 12.5.2011. Löytyy myös verkkojulkaisuna <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/Tp9-2006.pdf>

- Kataja, Jukka; Jaakkola, Timo & Liukkonen, Jarmo 2011. Ryhmä liikkeelle. Toiminnallisia harjoituksia ryhmän kehittämiseksi. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kyrönlampi-Kylmänen, Taina 2007. Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalisen fenomenologinen haastattelututkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Laine, Anne; Ruishalme, Outi; Salervo, Pirjo; Siven, Outi & Välimäki, Päivi 2009. Opi ja ohjaa sosiaali- ja terveystalalla. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Lansdown, Gerison 2010. The realization of children's participation rights. Critical reflections. Teoksessa H. Perry-Smith & Nigel Thomas (toim.) The handbook of children and young people's participation. Perspectives from theory and practice. London: Routledge, 11-23.
- Lasten oikeuksien yleissopimus 1989. Yhdistyneet Kansakunnat (YK). Viitattu 3.2.2011. http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf
- Lastensuojelun keskusliitto i. a. Lapsiperhe Suomessa. Viitattu 6.12.2011 <http://www.lastensuojelu.info/sf/lapsiperhe-suomessa.html>
- Loiri, Pekka & Juholin, Elisa 1998. Huom! Visuaalisen viestinnän käsikirja. Jyväskylä: Gummerus.
- Lyytinen, Paula 1995. Lapsen kielen ja kommunikointitaitojen kehitys. Teoksessa Paula Lyytinen; Mikko Korkiakangas & Heikki Lyytinen (toim.) Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissään. Helsinki: WSOY; 105–121.
- Malmelin, Nando 2003. Mainonnan lukutaito : mainonnan viestinnällistä luonnetta ymmärtämässä. Helsinki: Gaudeamus.
- O'Brien, Margaret; Alldred, Pam & Jones, Deborah 1996. Children's Constructions of Family and Kinship. Teoksessa Julia Brannen & Margaret O'Brien (toim.) Children in families: Research and policy. London: Falmer Press, 84– 100.
- Parviainen, Maaret 2007. Luovasti siltaa sisimpään. Teoksessa Alpo Heikkinen; Pauliina Levanto; Maaret Parviainen & Alli Savolainen (toim.) Näe minut – kuule minua. Kokemuksia ryhmistä. Helsinki: SOCCA, 189–219. Viitattu 8.9.2011. http://www.socca.fi/files/91/Nae_minut_kuule_minua_kokemuksia_ryhmi_sta.pdf
- Pennington, Donald C 2005. Pienryhmän sosiaalipsykologia. Helsinki: Gaudeamus.
- Pesonen, Elisa 2007. Julkaisijan käsikirja. Porvoo: WSOY.
- Pienperheyhdistys 2012. Lapsilisä-projekti. Viitattu 1.2.2012 <http://www.lapsilisä.fi>
- Pienperheyhdistys i.a. Pienperheyhdistys. Viitattu 1.12.2010 <http://www.pienperhe.fi/>

- Poutanen, Veli-Matti 2010. Sosiaaliturvapolitiikka. Teoksessa Niemelä Pauli (toim.) Hyvinvointipolitiikka. Helsinki: WSOY, 177–198.
- Rantalaiho, Minna 2009. Suomalainen yksinhuoltajuus ja yhteiskuntamuutos. Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 19–45.
- Rantanen, Teemu & Toikko, Timo 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. KeVer 8 (2), 1–13.
- Raunio, Kyösti 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Ritala-Koskinen, Aino 2001. Mikä on lapsen perhe? : tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöliitto.
- Ritala-Koskinen, Aino 2003. (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa – Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 121–139.
- Ruoppila, Isto 1999. Lapsen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa Isto Ruoppila; Eeva Hujala; Kirsti Karila; Jarmo Kinos; Pirkko Niiranen & Mikko Ojala (toim.) Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Jyväskylä: Gummerus, 26–51.
- Rusanen, Sinikka 2009. Lapsen kuvista kulttuurin kuviin. Teoksessa Inkeri Ruokonen; Sinikka Rusanen & Anna-Leena Välimäki (toim.) Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Iloa, ihmettelyä ja tekemistä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 48–55.
- Santala, Leena 2009. Miten vanhemmat järjestävät lapsen huollon ja asumisen eron jälkeen? Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 136–153.
- Seppänen, Paula; Hansen, Maija; Janhunen, Tarja; Kytöpuu, Katri; Salo, Saara; Seppänen, Sami; Tapio, Nina & Vilén, Marika 2010. Perhetyön työkalupakki täydentyy. Teoksessa Marika Vilén; Nina Tapio; Riikka Toivanen & Paula Seppänen (toim.) Kohtaamisia lapsiperheissä : menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Kirjapaja, 208–258.
- Solatie, Jim 2009. Luova lapsi oivaltaa, oppii ja pärjää. Helsinki: Tammi.

- Sosiaali- ja terveysministeriö 2010. Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välistä tasa-arvosta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:8.
- Sosiaaliportti 2010. ECTS-kompetenssit. Viitattu 17.4.2012.
http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/sosiaalialanamkverkosto/sosiaaliala_ammattikorkeakouluissa/sosionomi_amk_tutkinto/ects_kompetenssit/
- Sosiaaliportti i.a. Lasten osallisuus. Viitattu 15.1.2011. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/hallinto/lapsenosallisuus/#otsikko3>
- Syrjänen, Kaisli 2011. Lapsilisä-projektin projektikoordinaattori Kaisli Syrjäsen haastattelu Helsingissä 17.2.2011.
- Söderling, Ismo 2009. Julkaisijan esipuhe. Teoksessa Katja Forssén; Anita Haataja & Mia Hakovirta (toim.) Yksinhuoltajuus Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 50/2009. Helsinki: Väestöliitto, 3–4.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011. Mitä osallisuus on? Viitattu 15.1.2011.
<http://www.thl.fi/fi-FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/periaatteet/osallisuus>
- Tilastokeskus 2010a. Lapsiperheet tyypeittäin 1950-2009. Viitattu 6.12.2011.
http://www.stat.fi/til/perh/2009/perh_2009_2010-05-28_tau_003_fi.html
- Tilastokeskus 2010b. Solmittuja avioliittoja vähemmän, avioerot lähes ennallaan. Viitattu 6.12.2011. http://www.stat.fi/til/ssaaty/2009/ssaaty_2009_2010-05-06_tie_001_fi.html
- Tilastokeskus 2010c. Liitetaulukko 4. Uusperheet 1990–2009. Viitattu 16.2.2012.
http://tilastokeskus.fi/til/perh/2009/perh_2009_2010-05-28_tau_004_fi.html
- Tilastokeskus 2011a. Perhe. Viitattu 2.2.2011 <http://www.stat.fi/meta/kas/perhe.html>
- Tilastokeskus 2011b. Perheväestö ja perheen keskikoko 1950–2010. Viitattu 6.12.2011.
http://www.stat.fi/til/perh/2010/perh_2010_2011-05-27_tau_002_fi.html
- Tilastokeskus 2011c. Liitetaulukko 3. Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2010. Viitattu 16.2.2011 http://www.stat.fi/til/perh/2010/perh_2010_2011-05-27_tau_003_fi.html
- Tilastokeskus 2011d. Liitetaulukko 1. Avioliittojen ja avioerojen määrä vuosina 1965–2010. Viitattu 8.3.2012.
http://www.stat.fi/til/ssaaty/2010/ssaaty_2010_2011-05-06_tau_001_fi.html

- Tilastokeskus 2011e. Liitetaulukko 14. Perheiden 0–24-vuotiaat lapset perhetyypin mukaan sekä ottolapset iän mukaan 31.12.2010. Viitattu 16.4.2012. http://www.stat.fi/til/perh/2010/02/perh_2010_02_2011-11-30_tau_014_fi.html
- Toivanen, Tapio 2009. Draamakasvatuksen mahdollisuudet varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Inkeri Ruokonen; Sinikka Rusanen & Anna-Leena Välimäki (toim.) Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Iloa, ihmettelyä ja tekemistä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 30–35.
- Toivanen, Tapio 2010. Kasvuun! Draamakasvatusta 1–8-vuotiaille. Helsinki: WSOY.
- Turtiainen, Juha 2003. Poikien leikit. Teoksessa Mari Kahri (toim.) Lapsen arki on leikkiä 2. 3-6-vuotiaat leikin maailmassa. Helsinki: Pienperheyhdistys, 43–50.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Stakes – oppaita 56. Helsinki: Stakes. Viitattu 25.9.2011. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/7eef5448-e8a3-4887-ab97-19719ea74066>
- Venninen, Tuulikki; Leinonen, Jonna & Ojala, Mikko 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi” : Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Helsinki: Socca. Viitattu 29.3.2011. http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf
- Vilén, Marika; Hansen, Maija; Janhunen, Tarja; Kytöpuu, Katri; Salo, Saara; Seppänen, Paula; Seppänen, Sami & Tapio, Nina 2010. Perhe ja perhetyö. Teoksessa Marika Vilén; Nina Tapio; Riikka Toivanen & Paula Seppänen (toim.) Kohtaamisia lapsiperheissä : menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Kirjapaja, 10–59.
- Vilkka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.
- Vilkka, Hanna 2006. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.
- Yesilova, Katja 2009. Ydinperheen politiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Yhden vanhemman perheiden liitto i.a. Yhden vanhemman perheiden lukumäärä. Viitattu 8.3.2012. <http://www.yvpl.fi/index.php?sivu=tilastot>

Liite 1: Tiedote vanhemmalle.

Luovuutta ja leikkiä 3-7 -vuotiaille lapsille -- keskiviikkoisin!

Hyvä vanhempi,

Olemme kaksi viimeisen vuoden sosionomiopiskelijaa Helsingin Diakonia-ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyömme yhteistyössä Pienperheyhdistyksen kanssa. Opinnäytetyön olisi tarkoitus valmistua keväällä 2012, jolloin myös me valmistumme.

Opinnäytetyössämme järjestämme kerhotoimintaa 3-7-vuotiaille lapsille. Käsittelemme perheteemaa luovien menetelmien avulla. Kerhossa käytettäviä menetelmiä ovat mm. piirtäminen, sadutus ja leikkiminen. Luovien menetelmien avulla lapsi voi olla osallinen ja ilmaista itseään luontevasti. Opinnäytetyömme tavoitteena on myös kehittää Pienperheyhdistyksen lapsille suunnattua toimintaa.

Kerhon toiminta etenee lasten ehdoilla, joten se on lapselle vapaaehtoista. Keräämme lasten kokemuksia menetelmien soveltuvuudesta ja kokoamme myös heidän ajatuksiaan perheteemasta. Käsittelemme lapsilta saatuja asioita nimettöminä ja luottamuksellisesti, joten lasta ei voida tunnistaa. Opinnäytetyön valmistuttua hävitämme kaikki lapsiin liittyvät muistiinpanot.

Kerho kokoontuu keskiviikkoisin 26.10.2011 lähtien Lapsilisä-ryhmän aikana klo ---. Kertoja on yhteensä viisi ja paikkana on ---. Ensimmäisellä kerralla tulemme paikalle klo 17.00, jolloin vastaamme mielellämme mahdollisiin kysymyksiin.

Toivomme, että lapsellasi on mahdollisuus osallistua toimintaan. Mikäli teillä tulee jotain kysyttävää etukäteen, vastaamme mielellämme sähköpostitse.

Kiitos mielenkiinnosta ☺

Henna Möttö
(henna.motto@student.diak.fi)

Noora Yli-Harja
(noora.yli-harja@student.diak.fi)

Ilmoitathan lapsesi osallistumisesta Kaisli Syrjäselle tai Hanna Juuriselle viimeistään 19.10.2011. Alla oleva ilmoituslomake palautetaan kerhon alkaessa kerhonohjaajille.

Lapseni saa osallistua kerhoon:
Kyllä _____ ei _____

Lapsen tai lapsien nimet ja iät:

Lastani saa kuvata:
Kyllä _____ ei _____

HUOM. Kuvia ei liitetä opinnäytetyöhön

Vanhemman puhelinnumero: _____

Allekirjoitus ja nimenselvennys: _____

Liite 2: Havainnointilomake

Päivämäärä	Lapsen nimi, ikä	Lapsen nimi, ikä	Lapsen nimi, ikä
Paikalla			
Menetelmän kautta ilmennyt osallisuus: <i>Aktiivisuus</i> (esim. itseilmaisu – ilmaiseeko lapsi mielipiteensä ja tunteensa?)			
<i>Perheteeman innostavuus</i>			
<i>Aloitteellisuus</i> (kuinka hyvin lapsi lähtee mukaan toimintaan?)			
<i>Lapsen rohkaisun tarve ohjajalta</i> (ilmaiseeko lapsi itseään oma-aloitteisesti?)			
Keskittymiskyky: <i>Menetelmän aikana</i>			
<i>Koko kerhon aikana</i>			
Kontakti aikuiseen (aikuisen tarve, katsekontakti, miten lapsi on läsnä...)			
Kontakti muihin lapsiin (kiinnostus muita lapsia kohtaan, lapsen muille antama kannustus...)			
Muita huomioita: (mm. ilmennyt negatiivinen käytös)			

+ ei ollenkaan

++ jonkin verran

+++ melko paljon

++++ hyvin paljon

Liite 3: Kerhon toteutussuunnitelma

KERHON TOTEUTUSSUUNNITELMA

Ensimmäinen tapaamiskerta, tutustuminen

Tavoite: Tutustuminen, ryhmäytyminen, ryhmän luottamuksen rakentaminen

Tarvikkeet:

- Iso paperi, alusta, erilaisia maalaus- ja piirtämistarvikkeita
- Leikkeihin huiveja hänniksi, nimienmuisteluleikkiin esim. pallo, viltti
- CD-soitin, musiikkia

Alkuvalmistelut:

pöydän suojaaminen, maalaustarvikkeiden levittäminen pöydälle, rentoutusmusiikin valinta ja soittimen toiminnan testaaminen, hymynaamojen asettaminen paikoilleen, viltin paikoilleen asettaminen

Ohjaajien ja kerhon esittely

Tutustumisleikkejä

- Tykkäämisiä

Ryhmä istuu tai seisoo piirissä siten, että kaikki näkevät toisensa. Ohjaaja pyytää ryhmäläisiä kertomaan, mistä tykkää tai mistä ei tykkää, mitä rakastaa tai mitä inhoaa tms. Kunkin mielipiteenilmaisun jälkeen muut ryhmäläiset pomppaavat kolmesti, mikäli jakavat sanojan kokemuksen.

- Nimien muistelu

Heitetään ringissä pehmeää nallea siten, että heittäjä sanoo sen henkilön nimen, jolle heittää pallon. Palloa heitetään niin kauan, että se on useampaan kertaan kiertänyt kaikki henkilöt.

- Hännystely-leikki

Kaikille jaetaan huivi tai kankaankaistale, joka sidotaan housunkauluksen alle hännäksi. Kaikki yrittävät napata itselleen mahdollisimman monta häntää. Leikkiä voidaan leikkiä kontaten.

Luova toiminta

- Ryhmän nimen ja sääntöjen keksiminen
- Yhteinen suuri maalaus erilaisilla välineillä. Painetaan myös käsien kuvat ja kirjoitetaan säännöt sekä kerhon nimi taideteokseen.

Huivirentoutus

- Lapset asettuvat vilteille makaamaan ja sulkevat silmänsä. Taustalla soi rauhallista musiikkia ja lapsia sivellään huiveilla.

Hymynaamapalaute

Toinen tapaamiskerta, perhekuvan piirtäminen

Tavoite: lapsen osallistaminen kuvataiteen keinoin, perheiden moninaisuuden käsittely

Tarvikkeet:

- Kapteenin hattu rekvisiitaksi leikkiin, viltti
- Paperia, piirtämisvälineitä
- Kirja ”Meidän ja muiden perheet”, Mary Hoffman (suom. Maisa Savolainen)
- CD-soitin, musiikkia

Alkuvalmistelut:

- pöydän suojaaminen, piirtämisvälineiden levittäminen pöydälle, hymynaamojen asettaminen paikoilleen, viltin paikoilleen asettaminen

Esittäytyminen uusille lapsille

Aloituseleikkejä

- Kapteeni käskää

Yksi lapsista toimii kapteenina ja hän antaa muille lapsille käskyjä, kuten: ”Kapteeni käskää, hypi yhdellä jalalla!” Lapsi toimii kapteenina jonkin aikaa, jonka jälkeen ohjaaja sanoo ”vaihto” ja toisesta lapsesta tulee kapteeni. Jokainen halukas saa toimia kapteenina. Tässä leikin versiossa ei voi tippua pelistä pois.

- Amppari-leikki

Kuvitellaan, että ampiainen lentää sisään ikkunasta. Leikinvetäjä matkii ampiaisen surinaa ja sanoo, mihin se milloinkin lentää, esim. leuan päälle, vasemman jalan ukkovarpaalle, nenälle, pääläelle, polvelle, vatsalle, reidelle, sääreille... Leikkijöiden täytyy aina ”hätistää” ampiainen tiehensä yrittämällä liikuttaa leikinvetäjän mainitsemaa ruumiinosaa. Leikki voi loppua siihen, kun ampiainen lentää ulos ikkunasta.

Luova toiminta:

- Perhekuvan piirtäminen, kuvien läpikäyminen, perhesadun lukeminen ja perheistä jutustelu

Huivirentoutus

Hymynaamapalaute

Kolmas tapaamiskerta, sadutus perhekuvasta

Tavoite: Lasten osallistaminen narratiivisin menetelmin

Tarvikkeet:

- Paperia ja kynä sadutukseen, lasten perhekuvat
- Nojatuoli, joka muutetaan sadunkertojan valtaistuimeksi esim. kankaalla
- Leikkeihin istumatyynyjä, pieni piilotettava lelu, viltti
- Voitko olla? E du me mej? : lapset kertovat tarinoitaan Suomessa ja koko Pohjolassa –kirja (toim. Monika Riihelä)
- CD-soitin, musiikkia

Alkuvalmistelut:

- viltin ja tyynyjen asetteleminen leikkiä ja aloitusta varten, musiikin toimimisen testaaminen, sadunkertojan huoneen valmistelu, hymynaamojen asettaminen paikoilleen

Esittäytyminen uusille lapsille

Aloituseikit:

- Vähenevät tyynyt (= vähenevät tuolit)

Musiikin soidessa osallistajat kiertävät yhdessä lattialla olevia tyynyjä, joita on yhtä monta kuin osallistujia. Musiikki loppuu ja osallistajat hakevat itselleen tyynyn. Musiikki laitetaan uudelleen soimaan ja yksi tyyny otetaan pois. Musiikki keskeytetään ja osallistujien tehtävänä on yhdessä toisiaan auttaen mahtua jäljellä oleville tyynyille. Viimeinen leikissä oleva voittaa leikin.

- Polttaa, polttaa

Ensin leikinvetäjä piilottaa huoneeseen jonkin pienen esineen ja kehottaa lapsia etsimään sitä. Jos lapset lähestyvät esinettä, leikinvetäjä sanoo ”lämmittää, lämmittää”. Jos lapset etääntyvät kohteesta, hän sanoo ”kylmää, kylmää”. Kun lapset ovat oikein lähellä esinettä, leikinvetäjä sanoo ”polttaa, polttaa”. Seuraavalla kierroksella lapset voivat toimia esineen kätäjänä ja yksi heistä etsii esineen.

Luova toiminta:

- Sadun kertominen omasta perhekuvasta valtaistuimella. Yksi lapsi tulee kerrallaan toisen ohjaajan kanssa rauhalliseen huoneeseen, jossa on sadunkertojan valtaistuin. Lapsi kertoo sadun piirtämästään perheestä. Toinen ohjaaja on muiden lasten kanssa ja esim. leikkii ja piirtää heidän kanssaan. Lapsen tahtoessa satu luetaan kerhokerran päätteeksi muille lapsille.

Loppurentoutus: luetaan lasten omia satuja

Hymynaamapalaute

Neljäs tapaamiskerta, roolileikki

Tavoite: Lapsen osallistaminen draamallisin keinoin

Tarvikkeet:

- Leikkeihin tarvittavat välineet: musiikki, kotileikkirekvisiittaa esim. tyhjiä ruokapurkkeja, vaatteita, pehmoeläimiä
- Voitko olla –kirja
- viltti
- CD-soitin, musiikkia

Alkuvalmistelut:

- viltin asetteleminen, kotileikkirekvisiitan esille laitto, musiikin toimimisen testaaminen, hymynaamojen asettaminen paikoilleen

Esittäytyminen uusille lapsille

Aloitusleikit:

- Taukosamba

Lapset liikkuvat samba- tai jonkin muun musiikin tahdissa keskellä huonetta. Musiikki keskeytetään, jolloin tanssijat jähmettyvät paikoilleen kunnes musiikki alkaa taas. Tanssin kuluessa tulee yhä uusia taukoja, joiden aikana leikinvetäjä voi antaa erilaisia tehtäviä.

- Pikkukisu

Leikitään piirissä. Yksi osallistujista on keskellä pikkukisuna. Hän valitsee yhden leikkijöistä, menee tämän luokse ja yrittää saada tämän nauramaan esittämällä kisua. Kisua pitää silittää ja sanoa: ”Voi, voi pikkukisu!”. Jos nauraa, joutuu/pääsee kisuksi.

Luova toiminta:

- Ensin leikitään pantomiimia perheeseen liittyvistä asioista eli esitetään asioita liikkein ja elein, ilman ääntä ja puhetta. Esitettäviä asioita voivat olla esimerkiksi siivous, autolla ajaminen, hampaiden pesu, syöminen ja hiihtäminen. Jos lapsi ei tiedä miten asian esittäisi, ohjaaja voi antaa hänelle apua. Jokaisen esityksen jälkeen lapsilta kysytään esitykseen liittyviä asioita, esimerkiksi kuka teillä kotona siivoaa?
- Seuraavaksi siirrytään kotileikkiin. Käytössä voi olla erilaista rekvisiittaa. Lapset saavat itse päättää roolinsa.

Rentoutus: Satujen lukeminen Voitko olla –kirjasta, lapset voivat itse valita sadut

Hymynaamapalaute

Viides tapaamiskerta, tunnekasvatusta luovan liikunnan avulla

Tavoite: Kerhon päättäminen, tunteiden käsittely, lasten osallistaminen luovan liikunnan ja sadun avulla

Tarvikkeet:

- Menevää musiikkia, luovaan liikkumiseen, CD-levy ”Say hello to the orchestra: take a journey into the world at the orchestra”, CD-soitin
- Kirja ”Miltä Sipukaisesta tuntuu?”, Eeva Huikko & Eliisa Isoniemi
- Hännystelyleikkiin häntiä, viltti
- Kunniakirjat

Alkuvalmistelut: Viltin asetteleminen, hymynaamojen asettaminen paikoilleen, musiikin toimimisen testaaminen

Esittäytyminen uusille lapsille

Aloitusteikki:

- Inspiraatiotanssi

Leikkijät seisovat piirissä. Riehakas musiikki alkaa. Jokainen osallistuja saa vuorollaan alkaa tekemään mitä tahansa liikettä musiikin tahdissa. Kaikki piirissä olijat matkivat häntä ja tekevät samantaisia liikkeitä. Hetken kuluttua liikkeen esittäjä vaihtuu. Taas matkitaan uutta liikkeen tekijää. Näin jatketaan kunnes kaikki ovat saaneet näyttää liikkeitä ja vaikkapa useamman kerran.

Luova toiminta:

- Ensin johdatellaan aiheeseen kertomalla erilaisista tunteista kotona. Sitten luetaan satu tunteita käsittelevästä kirjasta ”Miltä Sipukaisesta tuntuu?” Lapsia osallistetaan sadun aikana esittämällä heille kysymyksiä.
- Seuraavaksi on vuorossa luova liikkuminen eri tunteilla. Lapset saavat ehdottaa tunteita ja miettiä miten ne voisi näyttää luovin liikkein ja ilmein. Tämän jälkeen esitetään tunteita sopivan musiikin tahdissa. Tunteita voi olla esimerkiksi iloinen, surullinen, pelokas, vihainen ja väsynyt. Luovien toimintojen tarkoituksena on käsitellä sitä, että ihmisillä on erilaisia tunteita, myös kotona.

Loppuleikki:

- Hännystelyleikki (katso 1. kerhokerta)

Hymynaamapalaute ja kunniakirjojen jakaminen

Kerhossa käytettyjä lähteitä leikkien valintaan:

Hyppönen, Merja & Linnossuo, Outi (toim.) 2002. Zip, zap ja boing : leikkejä ja muita toiminnallisia menetelmiä hoito-, kasvat- ja sosiaalialan koulutukseen ja työhön. Helsinki: Lasten keskus.

Hyppönen, Merja & Linnossuo, Outi (toim.) 2006. Intohimosalaatti: Leikkejä ja muita toiminnallisia menetelmiä. Helsinki: Lasten keskus.

Koivula, Kirsti 2002. Ilmaisun iloa. Matku: Programmes Kirsti Koivula.

Mäkinen, Pia 2006. Hippasilla : leikkejä ja pelejä pienille. Helsinki: Otava.

Simon, Eva 2001. Löysin rantein : jännittäviä ja rentouttavia leikkejä. Helsinki: Lasten keskus.

Liite 4: Havainnointilomake ohjaajille

Ohjaajien havainnointi:

Miten ohjaajat toimivat lasten kanssa?

Ohjaajien osuus lasta osallistavassa toiminnassa?

Mikä onnistui?

Mitä ohjaajat olisivat voineet tehdä toisin?

Oliko kerhokerta suunniteltu tarpeeksi hyvin?

Muita huomioita:

ONKO LAPSI OSALLINEN PERHEESSÄSI?

Kuule, meillä
oli tänään
päiväkodissa...

Mulla on ikävä
mummia...

Luetaanko tää
kirja
iltasaduksi?

Mennään
kotiin, mua
väsyttää.

Mä haluisin
lähteä
puistoon.

Onks mun
pakko syödä
näitä herneitä?

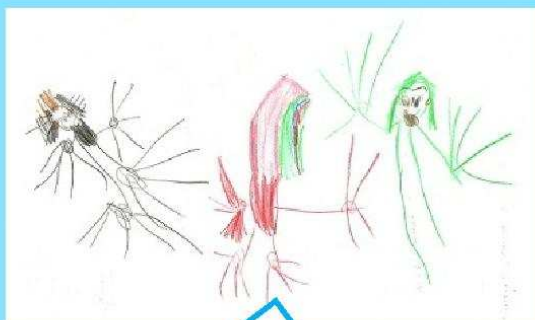
Voisitko sä
piirtää mun
kaa?

Lapsi on osallinen silloin, kun hänen mielipiteitään kuunnellaan ja ne otetaan huomioon arjen suunnittelussa. Aikuisen tehtävänä on asettaa rajat ja tehdä lapsen edun mukaiset päätökset.

Henna Mottö & Noora Yli-Harja

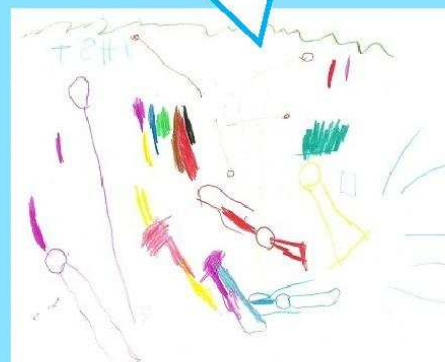

LAPSI VOI HYVIN ERILAISISSA PERHEISSÄ

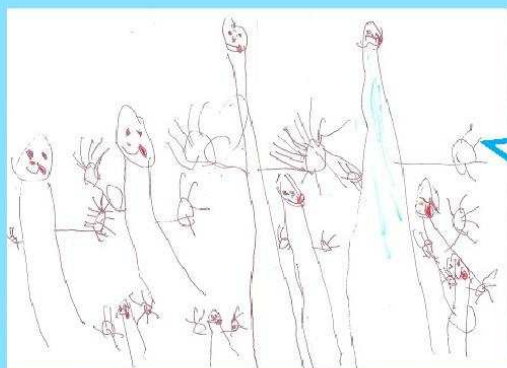

Minun perheeseeni kuuluu äiti, isä ja minä.

Mulla on äiti, isosisko ja isovelji mun perheessä.

Meidän perhe on iso. Siihen kuuluu minä, äiti, isäpuoli, kaksi veljeä, siskopuoli, mummi ja pappa.

Vuonna 2010 Suomen lapsiperheistä yksinhuoltajaperheitä oli 20,2 %, uusperheitä 9,1 % ja ydinperheitä sekä muita perheitä 70,7 %. (Tilastokeskus, THL). Lapsi voi hyvin perheissä, joissa häntä rakastetaan ja hänestä huolehditaan – perhemuodolla ei ole merkitystä.

Henna Motto & Noora Yli-Harja

Pienperheyhdistys ry

LAPSILLA ON OIKEUS HYVINVOIVIIN VANHEMPIIN

**Tässä on kuva mun perheestä.
Piirsin siihen isin, vaikka se ei
asukaan meillä kotona. Rakastan
äitiä ja isiä kumpaakin yhtä paljon.**

Lapsen oikeuksien sopimuksen 9. ja 18. artiklan mukaan lapsella on lähtökohtaisesti oikeus elää vanhempiensa kanssa ja vanhemmilla on oikeus saada yhteiskunnalta tukea kasvatustehtävänsä.

Henna Möttö & Noora Yli-Harja

Pienperheyhdistys ry